

**GLOBAL
INITIATIVE**
AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

GLOBALNA INICIJATIVA PROTIV TRANSNACIONALNOG ORGANIZOVANOG KRIMINALA ILEGALNI FINANSKIJSKI TOKOVI U BOSNI I HERCEGOVINI, CRNOJ GORI I SRBIJI

Ključni pokretači i aktuelni trendovi

ROBIN CARTWRIGHT KRISTINA AMERHAUSER

JANUAR 2022.

ILEGALNI FINANSIJSKI TOKOVI U BOSNI I HERCEGOVINI, CRNOJ GORI I SRBIJI

Ključni pokretači i aktuelni

Robin Cartwright
Kristina Amerhauser

Januar 2022.

ZAHVALNICA

Ovaj izveštaj produkt je Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC) Opervatorije za ilegalne ekonomije u jugoistočnoj Evropi (SEE-Obs). SEE-Obs je platforma koja pov-ezuje i osnaže aktere civilnog društva u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji. Cilj joj je da omogući civilnom društvu da identifikuje, analizira i mapira kriminalne trendove i njihov uticaj na ilegalne tokove, upravljanje, razvoj, međuetničke odnose, sigurnost i vladavinu prava, i da ga podržava u praćenju nacionalne dinamike i širih regionalnih i međunarodnih trendova organizovanog kriminala.

Ovaj izveštaj bazira se na podacima, informacijama i analizama koje su prikupili i podelili akteri civil-nog društva u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji. Posebno se zahvaljujemo Vildani Majušević, Vuku Marasu, Radmilu Markoviću, Andeli Milivojević, Ismailu Šehiću, Bojanu Stančeviću i Siniši Vukeliću. Takođe se zahvaljujemo svim ostalim saradnicima koji zaslужuju priznanje za njihovu podršku i učešće u ovom izveštaju, a koje ne možemo imenovati.

Posebno se zahvaljujemo našim kolegama Anesi Agović, Saši Đorđeviću, Ruggeru Scaturru i Walteru Kempu na njihovim doprinosima, povratnim informacijama i koordinaciji u vezi sa radom na terenu. Takođe smo zahvalni na podršci ostalim članovima SEE-Obs tima.

Ova je publikacija nastala uz finansijsku podršku Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). Zahvaljujemo se našim partnerima iz GIZ-a na konstruktivnom angažmanu tokom celog projekta. Njegov je sadržaj, međutim, isključivo odgovornost Globalne inicijative protiv transnacio-nalnog organizovanog kriminala i ne odražava nužno stavove GIZ-a.

O AUTORIMA

Robin Cartwright je viši saradnik u GI-TOC-u i bivši izvršni direktor UK Government Investments, savetnik za upravljanje. Pre toga bio je partner u KPMG-ovom timu za globalnu strategiju, gde je razvio sposobnost merenja i suzbijanja ilegalne trgovine, prepoznatu od strane Svetske carinske organizacije i Evropske komisije. Istraživao je, pisao i prezentovao radeve o odgovoru privatnog sektora na organizo-vani kriminal, faksifikovane farmaceutske proizvode u Africi, naftni kriminal u Nigeriji, pa je tako i deo GI-TOC-ove tehničke referentne grupe Indeks organizovanog kriminala za Afriku.

Kristina Amerhauser je analitičarka u GI-TOC-u koja vodi istraživanje o organizovanom kriminalu i korupciji na Zapadnom Balkanu. Ona radi na temama kao što su ilegalni finansijski tokovi, pranje novca i otpornost civilnog društva na organizovani kriminal i korupciju u regionu. Magistrirala je napredne međunarodne studije u Bečkoj internacionalnoj školi.

@2020 Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala 2020.

Sva prava zadržana.

Ni jedan deo ove publikacije ne sme se reproducovati ili prenositi u bilo kom obliku ili na bilo koji način bez pisanih odobrenja Globalne inicijative.

Naslovna strana: © Executium na Unsplash

Dizajn naslovne strane: Ink Design Publishing Solutions

Kartografija: Genene Hart

Molimo pitanja uputite na:

The Global Initiative Against Transnational Organized Crime

Avenue de France 23 Geneva, CH-1202 Switzerland

www.globalinitiative.net

SADRŽAJ

Akronimi i abrevijacije	2
Sažetak	3
Komponente IFF-a	4
Kanali IFF-a	5
Remedijacija	5
Uvod: Krvotok korupcije	6
Šta je IFF?	8
Metodologija	10
Kontekst	14
Politički kontekst	15
Ekonomski kontekst	16
Neformalna i ilegalna ekonomija	18
Komponente IFF-a	19
Korupcija	22
Porez	26
Illegalna tržišta	29
Kanali IFF-a	38
Finansijski sektor	39
Trgovina	46
Gotovina	48
Remedijacija	52
Neformalna ekonomija	53
Finansijski sistem	53
Međunarodna saradnja	57
Zaključak	58
Preporuke	59
Aneks: Makroekonomsko merenje IFF-a: Kratka ali šarena istorija	63
Napomene	65

AKRONIMI I ABREVIJACIJE

AML	Mere protiv pranja novca
OCD	Organizacija civilnog društva
EU	Evropska unija
FATF	Radna grupa za finansijsku akciju
FDI	Direktne strane investicije
FTZ	Zona slobodne trgovine
BDP	Bruto domaći proizvod
GFI	Globalni finansijski integritet
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
ICCS	Internacionalna klasifikacija kriminala u statističke svrhe
IFF	Ilegalni finansijski tokovi
MONEYVAL	Odbor eksperata Saveta Evrope za procenu mera protiv pranja novca
NVO	Nevladina organizacija
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OSCE OESS:	Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju
SDG	Ciljevi održivog razvoja
TBML	Pranje novca zasnovano na trgovini
UNODC	Kancelarija Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal

SAŽETAK

Ovaj izveštaj dovršava našu studiju o ilegalnim finansijskim tokovima (IFF) na Zapadnom Balkanu. Naš fokus ovaj put su Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija.¹ IFF-i su mehanizmi pomoću kojih se novac zaraden nezakonito prenosi u i iz ekonomskih sistema kriminalnim korisnicima širom sveta. Svake godine velike svote novca odlivaju se iz ekonomskih sistema u razvoju i tranziciji. To su sredstva koja su se mogla iskoristiti za javna i privatna dobra: javne usluge, investicije ili radna mesta. Zbog njihovog gubitka pati celo društvo.

Ovi IFF-i su prekogranične finansijske transakcije koje proističu iz niza predikatnih krivičnih dela, kao što su korupcija, ilegalna tržišta ili utaja poreza. U skladu sa smernicama UN-a, proučavali smo ih odozdo prema gore, odvojeno analizirajući predikatne zločine – i komponente – posebno, i zajedno kao rezultat. Sproveli smo opširne intervjuje sa zainteresovanim stranama u celom regionu, realizirajući 167 intervjuja krajem 2020. i početkom 2021. godine. Iz naših razgovora sa stručnjacima kao što su viši savetnici za infrastrukturu, službenici za sprečavanje pranja novca (AML), lokalna policija i predstavnici civilnog društva, stekli smo širok, ali sveobuhvatan pogled na ilegalni protok novca u region i iz njega. Trudili smo se da izbegavamo makroekonomске procene IFF-a s obzirom na njihovu značajnu tendenciju pogrešnog prikazivanja situacije.

Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija imaju veoma različite ekonomije. Ekonomija Srbije je daleko najveća sa 51 milijardom američkih dolara bruto domaćeg proizvoda (BDP); BDP Bosne i Hercegovine iznosi 20 milijardi dolara, dok je BDP Crne Gore 5,5 milijardi dolara. Srbija takođe ima najveći rast od 4,2% i najveći udeo direktnih stranih ulaganja: polovina svih kineskih ulaganja na Zapadnom Balkanu ide u Srbiju.

Centralna banka Bosne i Hercegovine. Utvrđena je potreba za poboljšanjem procesa sprečavanja pranja novca u zemljama regiona.
© Mustafa Ozturk/Anadolu Agency preko Getty Images

Bosna i Hercegovina je opterećena ogromnim budžetom javnog sektora – 41% BDP-a – zbog svoje regionalne strukture vlasti. Ipak, postoje neke sličnosti. Sve tri zemlje, a posebno Bosna i Hercegovina, pate od rascepkanosti uzrokovane mešovitim etničkim sastavom. U trenutku kada sve tri zemlje ne uspevaju da ostvare materijalni napredak u borbi protiv korupcije i kada su slobode civilnog društva pod pritiskom, čini se da se nade za pristupanje Evropskoj uniji (EU) smanjuju. Sve su i dalje ekonomije sa nižim troškovima i nižim platama, sa stopom nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori većoj od 16%. Pokazaćemo da neformalni sektor čini više od 25% ekonomije svake od triju zemalja, što je činjenica koja olakšava mnoge komponente IFF-a.

Komponente IFF-a

Korupcija je i dalje ključna ranjivost tranzicijskih ekonomija Zapadnog Balkana i endemsко obeležje regionalne kulture. IFF-i povezani sa korupcijom nastaju kada se finansijska dobit prebaci u inostranstvo. U ovom ćemo se izveštaju fokusirati na tri ključne studije slučaja. U Srbiji infrastruktura privlači značajna strana ulaganja. Niz ugovora o izgradnji projekata navodno je dodeljen kineskim i ruskim izvodačima u zamenu za pozajmice. Pored toga, veća imovina prodata evropskim ulagačima mogla je biti podvrgnuta političkom uticaju i neoptimalnim cenama. U Bosni i Hercegovini smo otkrili da se deo javnog novca usmerava prema nevladinim organizacijama (NVO) i organizacijama civilnog društva (OCD) na osnovu političkog favoriziranja. U Crnoj Gori se odbrambena industrija smatra da je pod vrlo visokim rizikom upravljanja zbog niza skandala.

Utaja poreza značajan je problem u sve tri zemlje. Srbija u proseku gubi 100 miliona evra godišnje, dok Crna Gora, sa ekonomijom koja je deset puta manja od Srbije, gubi i do 60 miliona evra. Zaposleni u Bosni i Hercegovini primaju do polovine svoje plate u gotovini. Iako nisu svi ovi primeri IFF-i, primer zloupotrebe u celoj industriji od strane poljoprivrednih "gastarabajtera" u Srbiji nesumnjivo curi vrednost iz ekonomije.

Ilegalna tržišta pokreću velike IFF-e. IFF-i za krijumčarenje droge rezultat su glavnih balkanskih ruta heroina, kanabisa, kokaina i sintetičkih droga. Heroin udvostručava vrednost kako se kreće sa Zapadnog Balkana u EU. Krijumčarenje migranata stvara značajne IFF-e jer krijumčari uzimaju milione evra za prolaz preko granica Srbije i Bosne i Hercegovine. Ilegalna trgovina konvencionalnom robom poput duvana ili odeće takođe ostaje glavni pokretač IFF-a. Procene pokazuju da je više od 20% tržišta duvana u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini ilegalno, a te zemlje deluju i kao tranzitne zemlje za višeprofitne destinacije u EU za ilegalnu robu.

Kanali IFF-a

IFF kanali su metode pomoću kojih ilegalni tokovi prebacuju vrednost preko granica. Finansijski sistem ostaje ključni kanal putem kog se premešta nezakonita dobit. Sve tri zemlje imaju značajan domaći i međunarodni bankarski sektor i sve imaju problema sa pranjem novca, uključujući izveštaje o značajnom pranju novca putem imovinskih transakcija. Osim toga, mikrokreditne organizacije i kriptovalute su na

meti perača. Najnovije procene upravljanja pranjem novca ukazale su na potrebu značajnog pooštravanja procesa sprečavanja pranja novca u Bosni i Hercegovini i Srbiji.

Krijumčarenje gotovine još je jedan važan IFF kanal u sve tri zemlje, budući da se čvrsta valuta kreće preko granica. Zaista, novčanice i kovanice (u različitim valutama i apoenima) često se voze preko granica.

Trgovina je još jedan mehanizam za premeštanje nezakonite zarade, koji se sprovodi namernim lažnim predstavljanjem detalja trgovačke transakcije. Ova sklonost prema premalom fakturisanju ili preteranom fakturisanju ili stvaranju fantomskih pošiljki slabo je dokazana. Ali naši su intervjui pronašli dokaze lažnog fakturisanja u bosanskohercegovačkim, crnogorskim i srpskim trgovačkim transakcijama, posebno usmerenim na zone slobodne trgovine kao što je Luka Bar.

Remedijacija

Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija su sve uložile veća sredstva u borbu protiv korupcije, finansijsko upravljanje i transparentnost javnog sektora. Sve tri zemlje donele su zakone za sprečavanje pranja novca i poboljšale svoje procese izveštavanja i praćenja. Međutim, usklađenost sa poreskim obavezama i dalje je niska u poređenju sa normama EU-a, što je uzrokovano kontinuiranom snagom neformalnih ekonomija u sve tri, kao i gotovinskim isplatama zaposlenima. Transparentnost javnih nabavki takođe je poboljšana u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, iako se čini da napori Srbije da objavi javne nabavke nisu poboljšali konkurentnost procesa nadmetanja.

Međunarodna saradnja u borbi protiv komponenti IFF-a dobija na značaju.

Naše preporuke prvenstveno su usmerene na poboljšanje vidljivosti i razmene podataka o IFF-ima, posebno u finansijskom sektoru i trgovačkim „kanalima“. Drugo, podstičemo daleko veći dijalog o IFF-ima u regionu, usmeren na jasniju definiciju i eksplicitnu ulogu OCD-a. Treće, treba dogоворити nacionalне prioritete u vezi sa IFF-ima, kako bi se osiguralo da odgovori budu merljivi i smisleni, kao što je veća razmena institucionalnih informacija u Bosni i Hercegovini i ažurirani okviri za borbu protiv pranja novca u Crnoj Gori i Srbiji, sa posebnim naglaskom na sektor gradnje. Četvrti, zemlje bi se takođe trebale dogovoriti i koordinisati regionalne prioritete, kao što su usklađivanje mera za rešavanje utaje poreza i zajednička politika za evidenciju i praćenje stvarnog vlasništva. Vladinim antikorupcijskim aktivnostima potrebna je veća snaga u celom regionu. Na kraju, donatorska podrška za borbu protiv IFF-a mora biti usklađenija i koordinisana kako bi se izbeglo dupliranje npora.

Pogled na Beograd. Srbija je ključno čvoriste za drogu, migrante i ilegalnu trgovinu prolazećih kroz region Zapadnog Balkana.

© Veselolane/Shutterstock

UVOD: KRVOTOK KORUPCIJE

Ovaj izveštaj dovršava našu studiju o ilegalnim finansijskim tokovima (IFF) na Zapadnom Balkanu. Naš fokus ovaj put su Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija. IFF-i su prekogranične finansijske transakcije koje proističu iz niza predikatnih krivičnih dela, kao što su korupcija, ilegalna tržišta ili utaja poreza. U skladu sa smernicama UN-a, proučavali smo ih odozdo prema gore, odvojeno analizirajući predikatne zločine – i komponente – posebno, i zajedno kao rezultat. Sprovedli smo opširne intervjuje sa zainteresovanim stranama u celom regionu, realizovavši 167 intervjuja krajem 2020. i početkom 2021. godine. Iz naših razgovora sa stručnjacima, kao što su viši savetnici za infrastrukturu, službenici za sprečavanje pranja novca (AML), lokalna policija i predstavnici civilnog društva, stekli smo širok, ali sveobuhvatan pogled na ilegalni protok novca u region i iz njega. Trudili smo se da izbegavamo makroekonomске procene IFF-a s obzirom na njihovu značajnu tendenciju pogrešnog prikazivanja situacije.

FF-i su krvotok kriminala i korupcije. Oni olakšavaju dominaciju korumpiranih elita koje održavaju strukture moći u celom regionu. Oni su možda i najznačajnija prepreka jednakosti, pravičnosti i mogućnostima u tranzicijskim ekonomijama poput onih na Zapadnom Balkanu. Kako UNODC kaže:

[IFF-i] omogućavaju bogatim i eksplotatorskim elitama i kriminalnim akterima da peru dobit od svojih nezakonito stečenih dobitaka, izbegavaju poreze, koriste političku moć za ličnu korist, [i] prikrivaju vlasništvo nad imovinom. Time potkopavaju napore da se ograniči nejednakost bogatstva, smanjuju kapacitete vlada da podrže razvojne i inkluzivne ciljeve rasta i značajno narušavaju vladavinu prava.²

Ovaj izveštaj je prateći deo našeg izveštaja o IFF-a na Zapadnom Balkanu iz avgusta 2020.godine, koji je obuhvatio Albaniju, Kosovo i Severnu Makedoniju.³ Kao što je ranije objavljeno, UN-ovi ciljevi održivog razvoja (SDG) naglašavaju potrebu da se finansijska sredstva posvete razvoju i "značajnom smanjenju" IFF-a u cilju održivog razvoja 16.4.⁴

Zemlje na prvi pogled

Bosna i Hercegovina

Bosna i Hercegovina, sa 3,8 miliona stanovnika, priznata je 1992. godine. Država spaja dva entiteta – Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku. Postoji i arbitražni sporazum za Brčko – poluautonomni distrikt. Svaka od ovih oblasti ima vlastitu upravu, uključujući vladu i parlament. Članica je UN-a, OEES-a i Saveta Evrope i podnela je zahtev za članstvo u EU 2016. godine. Nezaposlenost je visoka i iznosi 16,9%, sa većom stopom siromaštva od njenih komšija. Korupcija je široko rasprostranjena i povezana je s organizovanim kriminalom, čineći Bosnu i Hercegovinu atraktivnom tranzitnom rutom za trgovinu oružjem, ljudima i drogom. Uprava se percipira kao slaba, čemu ne doprinosi složeni javni sektor u zemlji.⁵

Crna Gora

Crna Gora ima svega 620 000 stanovnika. Crnogorci čine 45% stanovništva, dok su 29% Srbija. Od 2006. godine, kada je Crna Gora proglašila nezavisnost od državne zajednice Republike Srbije i Crne Gore, do 2020. godine, politikom u zemlji dominirala je jedna stranka na čelu sa Milom Đukanovićem.

Crna Gora je članica UN-a, OEES-a i Saveta Evrope, i kandidat je za članstvo u EU od 2010. godine. Od 2017. godine je i članica NATO-a. Crna Gora je prihvatiла evro kao svoju valutu. Ima stopu nezaposlenosti 15,9%. Crna Gora se oslanja na tešku industriju i turizam.

Luka Bar jedna je od najvećih jadranskih luka na Balkanu i glavna je ulazna tačka za ilegalnu robu koja prelazi region. Država je zabeležila značajno smanjenje krivičnih dela, ali nema znakova smanjenja onih finansijskih s obzirom na veliku neformalnu ekonomiju.⁶

Srbija

Srbija ima najveći BDP i najveći broj stanovnika (6,9 miliona) od svih zemalja Zapadnog Balkana. Stopa nezaposlenosti je najniža i iznosi 9,1%. To je parlamentarna republika, sa predsednikom i premijerom.

Članica UN-a, OEES-a i Saveta Evrope, Srbija je 2012. godine dobila status kandidata za članstvo u EU. Država je postala samostalna republika 2006. godine nakon što je Crna Gora izglasala izlazak iz državne zajednice, poslednja od otčepljenih šest republika bivše Jugoslavije. Srbija do sada nije priznala nezavisnost Kosova, koja je jednostrano proglašena 2008. godine.

Nakon pada Jugoslavije, na tom je području procvetao veliki broj organizovanih kriminalnih grupa. Srbija je dugo bila ključna ruta za drogu, migrante i ilegalnu trgovinu, prolazećih kroz region Zapadnog Balkana.⁷

Šta je IFF?

Studija IFF-a posmatra kriminalnu aktivnost kroz lupu kretanja vrednosti osnovnih (ili predikatnih) zločina. Ona "prati novac" kako bi prepoznała i pomogla suzbijanje kriminalnih dela koja profitiraju od ilegalne trgovine, krijumčarenja i eksplatacije. U tom cilju prati novčane tokove. Novac je definisan kao sredstvo razmene, skladištenja vrednosti i obračunska jedinica i mora biti: prihvatljiv, prenosiv, deljiv, trajan, homogen i prepoznatljiv. Novac postoji u celom spektru likvidnosti, od novčanica i kovanica, preko novca položenog na bankovske račune, do oročenih depozita (manje likvidnih) i imovine kao što je zemljište (najmanje likvidnosti).⁸ Svaka analiza ilegalnih finansijskih tokova se mora zato baviti svakom trgovinom vrednosti koja se može preneti.

Redefinicija IFF-a

IFF-i:

- nezakoniti su po poreklu, prenosu ili upotrebi;
- predstavljaju razmenu vrednosti, a ne samo finansijski transfer;
- pokrivaju protok vrednosti tokom vremena; i
- prelaze međunarodnu granicu.

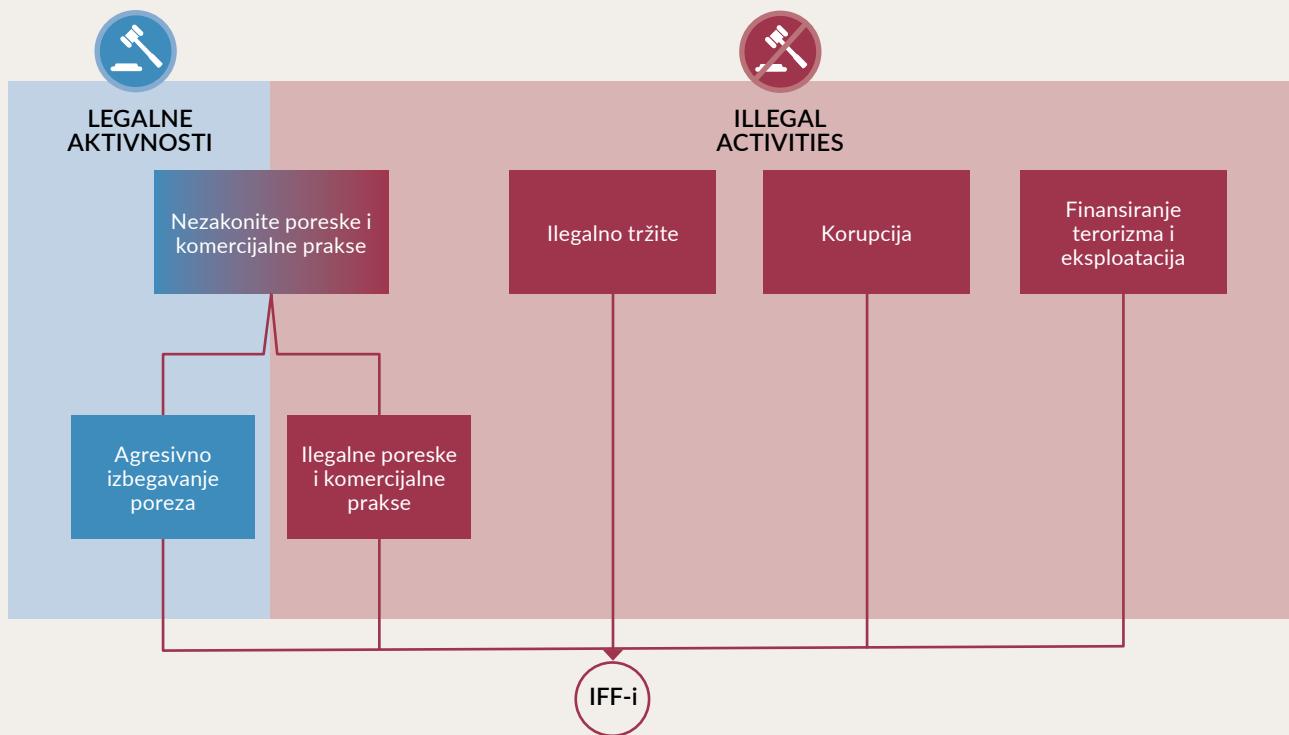
Ovo je nova UN-ova definicija, razrađena kroz dugotrajan proces konsultacija i razvoja.⁹ Kao što je spomenuto u našem prethodnom izveštaju o IFF-ima, izazov procene IFF-a zakomplikovan je nedostatkom zajednički dogovorene definicije i metodologije merenja. Novi konceptualni okvir UN-a po ovom pitanju uveliko ide prema rešavanju ovog problema. To je poboljšanje prethodne radne definicije: "novac koji se nezakonito zaraduje, prenosi ili koristi, a koji prelazi granice".¹⁰ Ovo ostaje valjan sažetak osnovnih načela koncepta IFF-a, ali sa nedostatkom jasnoće i specifičnosti.¹¹

Smatramo da je ovaj izveštaj prva studija koja je objavljena sa novom definicijom.

Srž novog konceptualnog okvira UN-a takođe je širina definicije. Na primer, ne prisluči svi IFF-i iz nezakonite aktivnosti – neki mogu proizići iz zakonite aktivnosti koja se obavlja na nezakonit način.¹² Rad UN-a takođenaglašava da se IFF-i pojavljuju u dve različite faze:

- stvaranje nezakonitog prihoda, što znači prekogranične transakcije generalno izvršene u procesu proizvodnje nedopuštene robe ili usluga.
- upravljanje nezakonitim prihodima, što obuhvata prekogranične transakcije koje koriste nezakonito stečeni novac za ulaganja, robu ili usluge.

U pogledu metodologije za analizu IFF-a, UN preporučuje pristup „odozdo prema gore“, koji prepoznaže ključne predikatne zločine, procenjuje svaki i sabira ih. UN priznaje da se IFF-i namerno skrivaju, da je njihovo merenje izazovno "i konceptualno i u praksi". Ali UN takođe ukazuje na širok raspon podataka dostupnih iz više izvora, od nacionalnih računa do policijskih tela.¹³

SLIKA 1 Kategorije aktivnosti koje mogu generisati ilegalne finansijske tokove.

IZVOR: Kancelarija Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal, Konceptualni okvir statističkog merenja ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf

Ovaj pristup je u suprotnosti sa istorijskim istraživanjima koja su pokušala da koriste makroekonomski pokazatelje prilikom procene IFF-a. Te metode često su nailazile na znatne kritike i detaljnije su razmotrone u dodatku.

Kategorije IFF-a koje odgovaraju našoj prethodnoj metodologiji:

- korupcija;
- utaja i izbegavanje poreza; i
- ilegalna tržišta i eksploatacija.

KATEGORIJE IFF-OVA	PRIMERI AKTIVNOSTI PO ICCS KATEGORIJAMA
Poreske i komercijalne prakse	08041 Prekršaji u vezi sa tarifama, porezima, carinama i prihodima 08042 Prekršaji koji se odnose na tržišnu konkureniju i prekršaje pri uvozu/izvozu; delovanje protiv trgovačkih propisa 08045 Tržišna manipulacija ili insajdersko trgovanje, fiksiranje cena
Aktivnosti tipa eksploatacije i finansiranje terorizma (delovi odeljaka 02, 04, 09)	020221 Otmica 0203 Ropstvo i eksploatacija 0204 Trgovina ljudima 0302 Seksualno iskorišćavanje 02051 Iznuda 0401 Pljačka 0501 Provalništvo 0502 Kradja 09062 Finansiranje terorizma
Ilegalno tržište	ICCS uključuje u duge spiskove aktivnosti, na primer, trgovinu drogom (060132), trgovinu vatrenim oružjem (090121), ilegalno rudarenje (10043), krijumčarenje migranata (08051), krijumčarenje robe (08044), trgovinu divljim životinjama (100312)
Korupcija (odeljak 0703)	07031 Mito 07032 Pronevera 07033 Zloupotreba funkcije 07034 Trgovanje uticajem 07035 Nezakonito bogaćenje 07039 Druga dela korupcije

SLIKA 2 Primeri aktivnosti koje stvaraju ilegalne finansijske tokove, prema kategoriji Međunarodne klasifikacije krivičnih dela za statističke potrebe (ICCS).

NAPOMENA: ICCS je standardni okvir UNODC-a za definisanje nezakonitih aktivnosti koje stvaraju IFF-e.

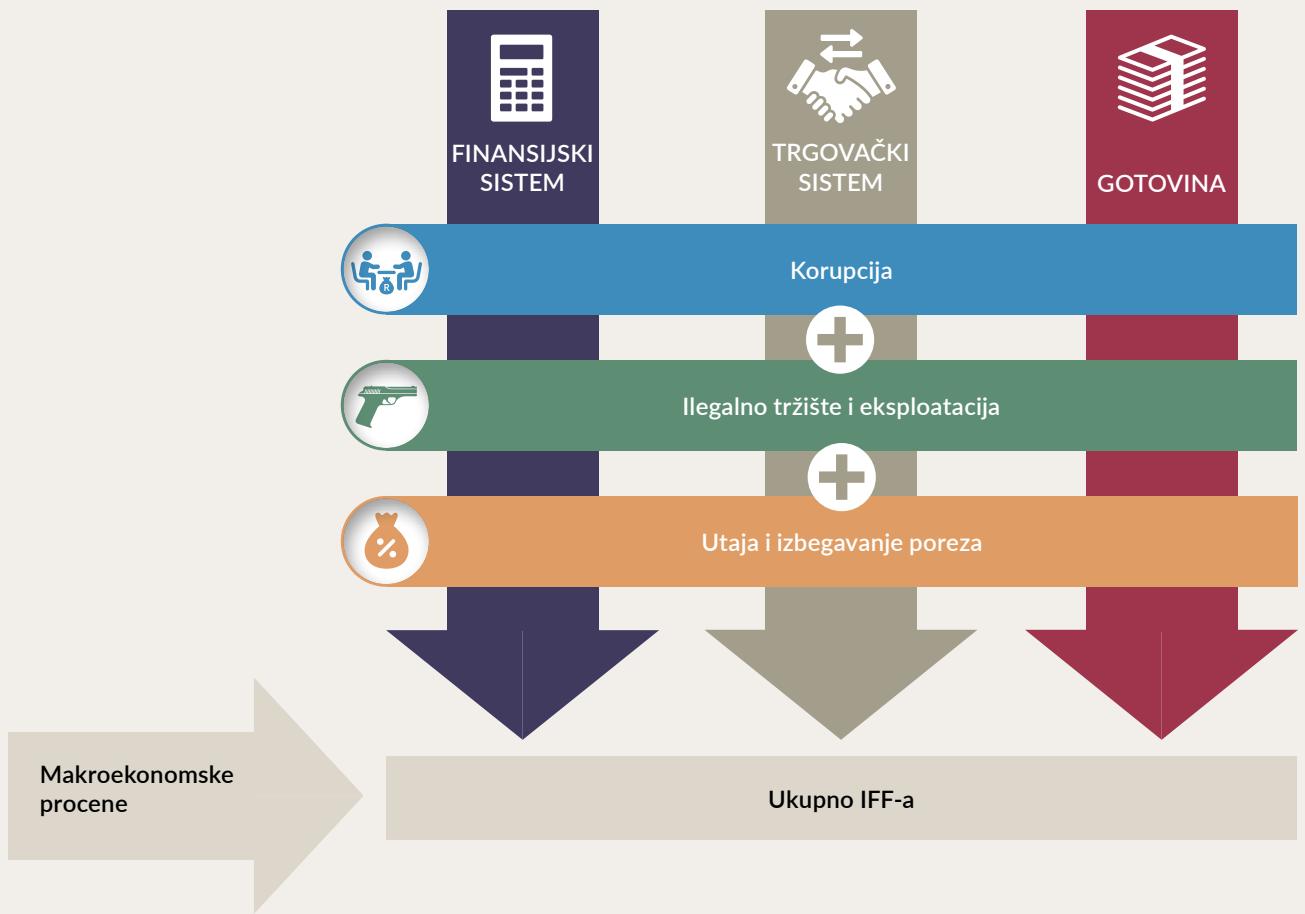
IZVOR: UNODC, Konceptualni okvir statističkog merenja ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf

U okviru UN-a vodila se značajna debata o uključivanju izbegavanja poreza u sadašnju definiciju, koje se, prema nekim analizama, može izjednačiti sa legalnim, ali veoma efikasnim strukturama u poreskom smislu. Ove poreske strategije smatraju se agresivnim s obzirom na uštede za matične kompanije koje ih iskorištavaju.¹⁴

UN su pažljive takođe prilikom razlikovanja priliva i odliva IFF-a jedne države. Iako se takvi tokovi mogu međusobno „umrežiti“, to ne smanjuje obim IFF-a. Umesto toga, i prilive i odlive treba prepoznati i evidentirati posebno kao doprinos ukupnoj slici IFF-a.

Metodologija

Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC) zadržala je istu teorijsku metodologiju koja je korišćena u prethodnom izveštaju o IFF-ima.¹⁵ Ona je pouzdana i osigurava doslednost i usporedivost, i u skladu je sa novim konceptom UN-a. Kao što je prikazano na slici 3, osnovno načelo je proceniti i osnovna krivična dela IFF-a (porez, ilegalna tržišta i iznuda, i korupcija) i kanale kojima oni teku (finansijski sistem, trgovački sistem i gotovina). Ključna prednost ovog dvojnog pristupa je da predstavlja dva različita i nezavisna izvora dokaza o IFF-ima.

SLIKA 3 Komponente i kanali IFF-a.

Najnoviji konceptualni okvir UN-a ne naglašava analizu kanala, s obzirom na njen fokus na komponente koje čine IFF. Ipak, tri kanala – finansijski sistem, trgovački sistem i gotovina – su mehanizmi koji omogućuju prenos vrednosti IFF-a. Verujemo da oni ostaju važno sočivo za procenu i analizu IFF-a. Naravno, ključni rizik ovog “dvostrukog fokusa” je dvostruko brojanje. IFF-i nude bezbroj mogućnosti za dupliranje izveštaja o jednom prenosu. Ali, u smislu pokrivenosti, dvostruki fokus pruža sredstvo za dvostruku proveru finansijskih tokova povezanih s osnovnim krivičnim delima.

Isti tok se teoretski može uhvatiti više puta kroz ova različita sočiva prilaza problemu. Na primer, plaćanje za drogu koja se krijučari kroz neku državu mogla bi biti procenjena od strane policije koja ocenjuje razmere zločina, a zatim može biti primećena kao sumnjičiva transakcija od strane službenika za sprečavanje pranja novca u finansijskoj instituciji. Nivo preklapanja često je nepoznat, ali konceptualni dijagram na slici 4. ilustruje moguća dupliranja. U našim procenama nastojali smo da izbegnemo ovu vrstu dvostrukog izveštavanja.

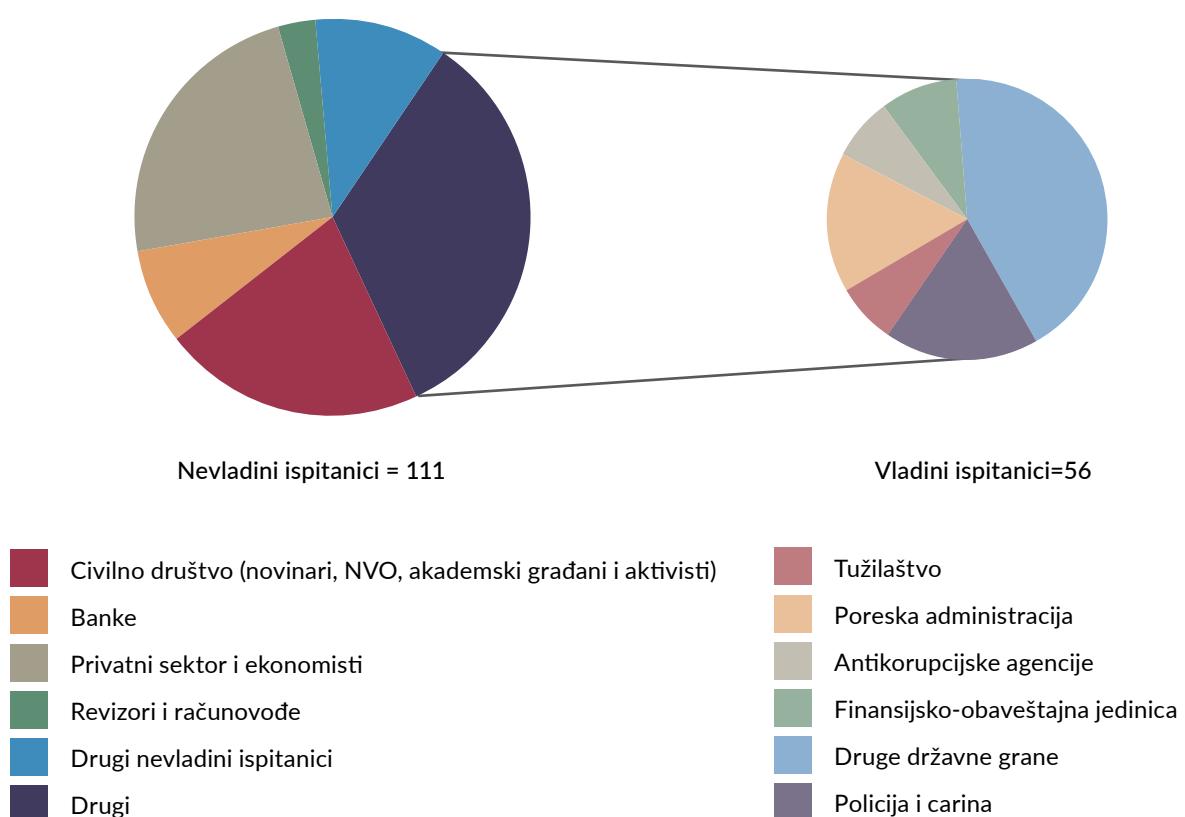
SLIKA 4 Preklapanja osnovnih krivičnih dela i kanala.

Naš proces istraživanja bio je sličan onom iz našeg prethodnog izveštaja o IFF-u. Kombinovali smo obiman program intervju sa pregledom literature kako bismo utvrdili područja koncenzusa i sporova. Stručni intervjuji su većinom koristili kvalitativnu metodu intervjuja, često citiranu kao prihvaćenu empirijsku istraživačku metodu u političkim i društvenim istraživanjima od 1990-ih.¹⁶ Naš pristup može biti sumiran na sledeći način:

- Početni pregled literature: Izvršili smo kratak pregled ključne literature o ključnim komponentama IFF-a u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji, uključujući literaturu Odbora eksperata Saveta Evrope za procenu mera protiv pranja novca (MONEYVAL), Financial Times Inteligencija investitora, itd.
- Prva faza identifikacije ispitanika: Naš tim za jugoistočnu Evropu identifikovao je i regrutovao širok spektar predstavnika civilnog društva, vlade i privatnog sektora.
- Intervju u prvoj fazi: 132 intervjuja sprovedena su od decembra 2020. do januara 2021. godine.
- Prva faza tematske analize intervjuja: analizirali smo sve intervjuje kako bismo identifikovali ključne teme po državi, kriminalu i kanalu, kao što su korupcija u infrastrukturni u Srbiji i duvanski kriminal u Crnoj Gori, kako bismo odabrali fokusna područja za drugu fazu intervjuja.
- Detaljan pregled literature: Izvršili smo dugotrajno istraživanje literature IFF-a i specifičnih izveštaja o političkoj ekonomiji tri zemlje.

- Kombinovana tematska analiza literature i intervjuja.
- Druga faza identifikacije ispitanika: Kontaktirali smo širok spektar lica, većinom stručnjake višeg stepena sa direktnim iskustvom sa IFF-ima; posebno smo koristili industrijske kontakte u područjima poput infrastrukture, robe široke potrošnje i transfera novca.
- Intervjui su realizovani sa 35 lica od kraja februara do aprila 2021. godine.
- Sprovedena je druga faza tematske analize intervjuja, kao i za prvu fazu.
- Izrada izveštaja, konsultacije i povratne informacije okončani su u aprilu i maju 2021. godine.

Naš program intervjuja oslanjao se na stručnjake iz civilnog društva, industrije i vlade, kao što je prikazano na slici 5.

SLIKA 5 Pregled intervjuisanih ispitanika.

Ova studija ima ograničenja. Razmotrili smo IFF-e na relativno visokom nivou, iz niza uglavnom sekundarnih izvora i povratnim informacijama sa intervjuja kao validacijom. Ovo nije čvrsto ili fiksno merenje pojedinačnih IFF-a. U našem celokupnom istraživanju ometala nas je pandemija COVID-19, što znači da su putovanja bila ograničena, a intervjuje je bilo teže organizovati. Takođe smo imali ograničen pristup državnim finansijskim stručnjacima koji su odgovorni za borbu protiv IFF-a.

Birači se postrojavaju
na biračkom mestu u
Podgorici, 30. avgusta
2020. © Pierre Crom preko
Getty Images

KONTEKST

Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija imaju veoma različite ekonomije. Ekonomija Srbije je daleko najveća sa 51 milijardom američkih dolara bruto domaćeg proizvoda (BDP); BDP Bosne i Hercegovine iznosi 20 milijardi dolara, dok je BDP Crne Gore 5,5 milijardi dolara. Srbija takođe ima najveći rast od 4,2% i najveći udeo direktnih stranih ulaganja: polovina svih kineskih ulaganja na Zapadnom Balkanu ide u Srbiju. Bosna i Hercegovina je opterećena ogromnim budžetom javnog sektora – 41% BDP-a – zbog svoje regionalne strukture vlasti. Ipak, postoje neke sličnosti. Sve tri zemlje, a posebno Bosna i Hercegovina, pate od rascepkanosti uzrokovane mešovitim etničkim sastavom. U trenutku kada sve tri zemlje ne uspevaju da ostvare materijalni napredak u borbi protiv korupcije i kada su slobode civilnog društva pod pritiskom, čini se da se nade za pristupanje Evropskoj uniji (EU) smanjuju. Sve su i dalje ekonomije sa nižim troškovima i nižim platama, sa stopom nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori većoj od 16%. Pokazaćemo da neformalni sektor čini više od 25% ekonomije svake od triju zemalja, što je činjenica koja olakšava mnoge komponente IFF-a.

Politički kontekst

Reči "napetost" i "nepoverenje" često se koriste za opisivanje sistema upravljanja u zemljama, koje su obeležene političkom fragmentacijom i polarizacijom.¹⁷ To je verovatno najuočljivije u Bosni i Hercegovini, koja je zvanično podeljena na dva entiteta i samoupravnu jedinicu (Distrikt Brčko), a predstavlja je tročlano rotirajuće predsedništvo kao rezultat Dejtonskog sporazuma iz 1995. godine.¹⁸

Podela i polarizacija takođe igraju ulogu i u Crnoj Gori, koja se bori da uključi svoju albansku manjinu u vladu,¹⁹ i u Srbiji, gde je opozicija bojkotovala parlamentarne izbore 2020. godine.²⁰ Kosovo je 2008. godine proglašilo jednostranu nezavisnost od Srbije, ali odnos između dve države ostaje nerešen, uprkos brojnim pokušajima međunarodnog posredovanja.²¹ U ove tri zemlje mnoge institucije ne funkcionišu kako bi trebalo.

Sve tri zemlje održale su izbore 2020. godine. Srbija je prva održala parlamentarne izbore, u junu 2020. godine, na kojima je vladajuća Srpska napredna stranka osvojila dve trećine glasova usled bojkota opozicije. U oktobru 2020. godine najavljeni su novi izbori za april 2022. godine.²² Crna Gora je izašla na birališta krajem avgusta 2020. godine; opozicija je pobedila malom većinom, što je izazvalo značajne promene u institucijama.²³ U Bosni i Hercegovini održani su lokalni izbori u novembru 2020. godine, koji su poslužili kao važna "provera temperature" u decentralizovanoj zemlji. Ovi izbori su ujedno bili i prvi lokalni izbori u Mostaru nakon 12 godina.²⁴

Važnost izbornog integriteta za demokratsko upravljanje i vladavinu prava više puta se naglašava u izveštajima EU-a o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.²⁵ Ovi izveštaji takođe naglašavaju ograničenu transparentnost vlasti u sve tri zemlje i opisuju zanemariv napredak koji je postignut u borbi protiv korupcije, kao i nedostatak nezavisnih antikorupcijskih agencija. Korupcija i mito i dalje su široko rasprostranjeni.

Brojni intervjui u ovom izveštaju opisali su korupciju kao jedini najvažniji činilac koji olakšava IFF-e i organizovani kriminal.²⁶

Nade za pristupanje EU: nazadovanje prema "prelaznim režimima"?

Crna Gora je zemlja kandidat za članstvo u EU od 2010. godine i zvanično je započela pristupne pregovore 2012. godine. Srbija je dobila status kandidata za EU 2012. i započela pregovore 2014, dok je Bosna i Hercegovina predala zahtev za članstvo u EU 2016. godine.²⁷ Od tada su sve zemlje radile na novim propisima kojima se njihovi pravni okviri usklađuju sa potrebnim standardima za pristupanje EU. Od 35 pregovaračkih poglavija, 18 je otvoreno u pregovorima sa Srbijom (i dva privremeno zatvorena), a 33 poglavija otvorena su za pregovore s Crnom Gorom (i tri privremeno zatvorena).²⁸ Ipak, čini se da je pristupanje EU još mnogo godina uzvodno, i to ne samo zbog umora od proširenja EU.

Sve tri zemlje kritikovane su zbog nazadovanja u pogledu ključnih demokratskih pokazatelja. Zaista, Freedom House, vodeća međunarodna nevladina organizacija koja istražuje demokratiju, politička prava i građanske slobode, više ne opisuje Srbiju i Bosnu i Hercegovinu kao demokratije, već kao "vlade u tranziciji ili hibridne režime".²⁹ Baš kao i u drugim delovima sveta, čini se da su AML okviri (zlo) upotrebljeni za povećanje kontrole nad civilnim društvom jer vlade sve više prikazuju tokove novca koje primaju i šalju nevladine organizacije kao potencijalni izvor za finansiranje terorizma.³⁰ Na primer, u julu 2020. godine Uprava za sprečavanje pranja novca Ministarstva finansija Srbije objavila je spisak zaposlenih u medijima i organizacijama civilnog društva čije je bankovske račune nameravala da prati zbog pranja novca ili povezanosti sa finansiranjem terorizma.³¹ Zbog toga je nevladinim organizacijama postajao sve izazovniji pristup sredstvima kako su suočene s operativnim i pravnim ograničenjima zbog pooštravanja pravila u vezi sa merama sprečavanja pranja novca.

Ovo je samo jedan od primera kako vlade trenutno ograničavaju manevarski prostor civilnom društvu. Dalje, novinari su pod pritiskom jer vlade ograničavaju slobodu izražavanja i finansiranje. U 2020. godini zabeženo je više od 120 napada na novinare u pet od šest zemalja Zapadnog Balkana.³² U decembru 2018. godine dva televizijska kanala sa nacionalnom pokrivenošću u Srbiji kupio je pojedinac povezan sa vladajućom strankom.³³ Civilno društvo nije samo izazvano od strane vlade, već i od strane tzv. GONGOS-a – nevladinih organizacija i medijskih kuća osnovanih, kontrolisanih ili blisko povezanih sa vladajućom elitom i usmerenih na unapređivanje njihovih interesa.³⁴

Ekonomski kontekst

Put Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije, koji ih je vodio od komunističkih sistema do tržišnih demokratija i dalje je neravan, ne samo sa političkog nego i sa ekonomskog gledišta.

Indikatori	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Srbija	Zapadni Balkan 6 prosek
Populacija (miliona), 2019	3.3	0.6	7	2.9
BDP (tekući US\$ američki dolar), 2019	20.1	5.5	51.5	18.8
BDP po stanovniku, paritet kupovne moći (tekući američki dolar), 2019	16 289	24 036	19 495	17 408
BDP rast (godišnji %), 2019	2.7%	4.1%	4.2%	3.4%
Poreski prihodi (% BDP-a), 2019	20.1%	Nije dostupno	24.1%	19.9%
Uvoz robe i usluga (% BDP-a), 2019	55.2%	64.8%	61.0%	59.9%
Izvoz robe i usluga (% BDP-a), 2019	40.1%	43.7%	51.0%	43%
Prosečno vreme za carinjenje izvoza, dani, 2019	1	1	2	2
Direktna strana ulaganja, neto prilivi (% BDP-a), 2019	1.9%	7.5%	8.3%	5.6%
Neto prosečna mesečna plata, lokalni izvori	492 evra (2020.)	515 evra (2019.)	508 evra (2020.)	Nije dostupno
Nezaposlenost (% ukupne radne snage, procena Međunarodne organizacije rada), 2020	16.9%	15.9%	9.1%	12.0%
Neto migracija (na 1 000 stanovnika), 2017	-107.0	-2.4	-20.0	-34.1

SLIKA 6 Ključni ekonomski pokazatelji na prvi pogled.

IZVOR: Otvoreni podaci Svetske banke, <https://data.worldbank.org/>; Prosečna plata gotovo 10 posto veća u Srbiji, Vesti N1, 25. decembar 2020., <https://rs.n1info.com/english/news/a687577average-salary-almost-10-percent-higher-in-serbia/>; Plate – Podaci, Zavod za statistiku Crne Gore, <https://monstat.org/eng/page.php?id=1270&pageid=24>; Y.Z., Kolika je prosečna plata u Bosni i Hercegovini?, Sarajevo Times, 16.11.2020., <http://www.sarajevotimes.com/what-is-the-average-salary-in-bosnia-and-herzegovina/>.

Prema Financial Times-u, proračun budžeta javnog sektora trenutno je jednak 41% BDP-a u Bosni i Hercegovini, usled troškova vođenja 14 nacionalnih i nižih vlada, svake sa svojim parlamentom, ukupno pet predsednika i gotovo 150 ministarstava.³⁵ Mesečne plate u celom regionu ostaju daleko ispod proseka EU-a, nezaposlenost je i dalje visoka i najverovatnije je značajno porasla od početka COVID-19. U oktobru 2020. godine Svetska banka je sugerisala da je dodatnih 300 000 ljudi iz Albanije, Kosova, Crne Gore i Srbije palo u siromaštvo zbog pandemije.³⁶ Međutim, izveštaji izražavaju određenu nadu da će barem endemski trend odlaska kvalifikovanih mladih ljudi iz regiona (odliv mozgova) možda smanjiti, jer su se mnogi mladi ljudi koji su prethodno živeli i radili u inostranstvu vratili kući tokom COVID-19 i očekuje se da će ostati.³⁷

Uz male lokalne industrije ili poljoprivrede, više od polovine BDP-a zemalja temelji se na tercijarnom (uslužnom) sektoru. Srbija je u privlačenju investicija bila uspešnija od svojih komšija na Zapadnom Balkanu. Kombinacija političke stabilnosti, niskih troškova, poboljšanja saobraćajnih veza sa EU i njenim komšijama i snažnog ljudskog kapitala stavili su Srbiju na radar stranih investitora.³⁸ Direktna strana ulaganja (FDI) značajna su i u Crnoj Gori, uprkos stalnim pritužbama na birokratiju.³⁹ Dok je EU ključni trgovачki i inostrani partner Zapadnog Balkana, Kina, Rusija, Turska i Ujedinjeni Arapski Emirati takođe su povećali svoj angažman, što se najviše primeti u različitim infrastrukturnim projektima. Na primer, od 2012. godine Srbija je primila 9,5 milijardi američkih dolara javno objavljenih kineskih sredstava i ulaganja, što je više od polovine objavljenih kineskih ulaganja u regionu.⁴⁰

**Beogradski toranj u izgradnji,
februar 2021.**

© Andrey Isaković/AFP preko
Getty Images

To je dovelo do zavisnosti, na primer u Crnoj Gori, gde su velika ulaganja u infrastrukturu podigla dug zemlje na 80% BDP-a, zbog pozajmica iz Kine.⁴¹ Mediji su često izražavali zabrinutost zbog nedostatka transparentnosti javnih tendera, od koji su neki doveli do dramatičnog povećanja troškova projekata i javnog duga.⁴² Kinesko finansiranje je notorno neprozirno, izvršeno je nekonkurentnim ugovorima i jača niske standarde upravljanja.⁴³

Neformalna i ilegalna ekonomija

Veliki deo kako legalnih tako i ilegalnih ekonomskih aktivnosti odvija se u neformalnoj ekonomiji. Utaja poreza je široko rasprostranjena, posebno u poslovanjima koja zahtevaju veću količinu novca i građevinskoj industriji gde veliki broj radnika nema zvanične ugovore.⁴⁴ U proseku, nešto manje od 10% BDP-a godišnje se šalje na Zapadni Balkan u obliku doznaka.⁴⁵ Gotovina takođe podupire najveći deo dnevnih transakcija u legitimnoj ekonomiji.

Indikatori	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Srbija	Zapadni Balkan 6 prosek
Primljene lične doznake (% BDP-a) 2019	11.2%	10.5%	8.5%	9.7%
Neformalna ekonomija	25-35%	±24.5%	±27%	Nije dostupno

SLIKA 7 Ključni ekonomski pokazatelji na prvi pogled.

IZVOR: Otvoreni podaci Svetske banke, <https://data.worldbank.org/>; Evropska komisija (izveštaji iz 2019. godine)

Kao što je primećeno svuda kod tranzicijskih ekonomija, i kriminalna ekonomija Zapadnog Balkana ima koristi od sve veće globalne trgovine i globalizacije. Nerešen sukob sa Kosovom i poroznost granica olakšavaju aktivno crno tržište i široko rasprostranjeno krijumčarenje robe. Organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu nije ograničen samo na region, već su akteri iz regionala, uključeni u trgovinu drogom, krijumčarenje migranata i cyber kriminal, proširili svoje pipke na globalnom nivou. Postoje brojni izveštaji o trgovini oružjem, trgovini falsifikovanom robom, ilegalnoj seći drva i pranju novca na Zapadnom Balkanu.⁴⁶

Nezakoniti prihod se zatim prenosi u inostranstvo ili pere u regionu. Značajan deo tokova uopšte nikada i ne ulazi na Zapadni Balkan. U sledećem odeljku detaljnije ćemo pogledati ključne komponente IFF-a na Zapadnom Balkanu (korupcija, utaja poreza i ilegalna tržišta i eksploracijacija).

KOMPONENTE IFF-A

IFF-i su mehanizmi pomoću kojih se novac zarađen nezakonito prenosi u i iz ekonomskih sistema kriminalnim korisnicima širom sveta. Svake se godine velike svote novca izliju iz ekonomskih sistema u razvoju i tranziciji. To su sredstva koja su se mogla iskoristiti za javna i privatna dobra: javne usluge, investicije ili radna mesta. Zbog njihovog gubitka pati celo društvo.

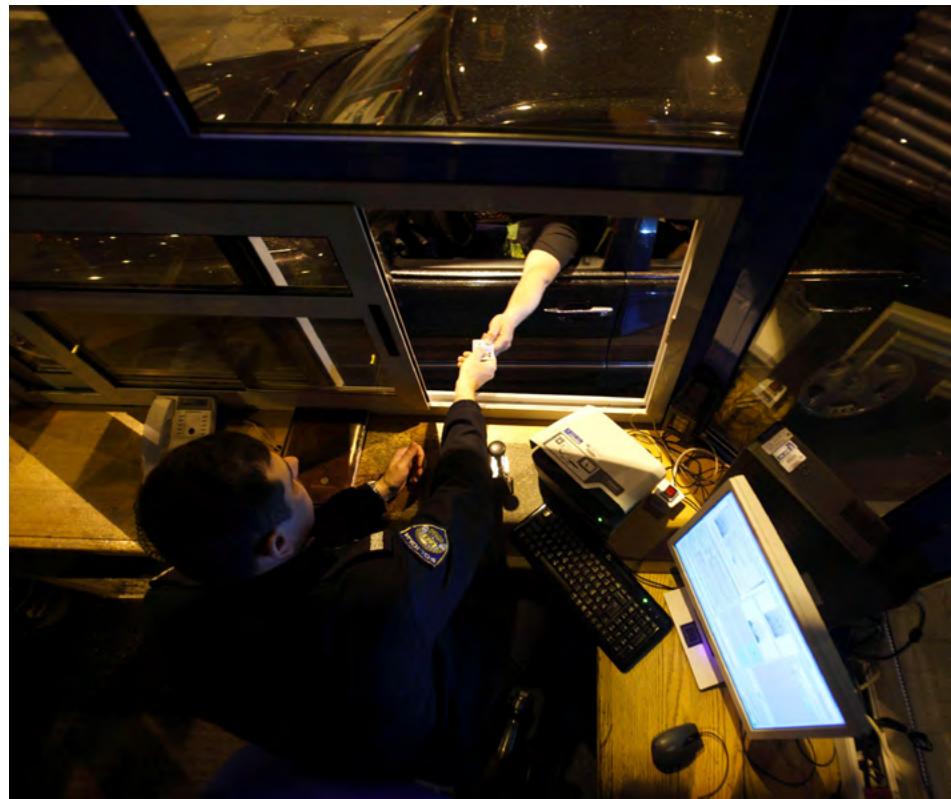
Procena celokupnosti IFF-a ostaje problematična čak i nakon pojašnjenja UN-a.⁴⁷ Postoje tri osnovne prodiskutovane u nastavku.

Analiza metoda IFF-a	Prednosti	Mane
Razmatranje komponenti IFF-a: korupcija, ilegalna tržišta i iskoriščavanje i utaja/izbegavanje poreza	Najsveobuhvatniji pristup, preporučen od strane UN-a	Vrlo širok i dugotrajan pristup; teško je proceniti koliki udeo kriminala postaje IFF; često ponavlja raniji rad o predikatnim krivičnim delima
Analiziranje kanala kroz koje IFF-i moraju putovati u izlazne zemlje: pranje novca kroz finansijski sistem, pranje zasnovano na trgovini i gotovini	Omogućuje fokusiranje na stvarne međunarodne monetarne tokove, a ne samo na kriminal	Veoma ograničeno istraživanje, zbog pravne poverljivosti kanala; poteškoće u utvrđivanju razmere i podudaranja sa predikatnim krivičnim delima
Razmatranje makroekonomskih podataka za procenu ukupnih gubitaka u IFF-ima	Nudi potencijal pružanja ukupne procene IFF-a iz lako dostupnih makroekonomskih podataka	Često metodološki pogrešan, što dovodi do ogromnih grešaka u izveštajima i preuvečavanju IFF-a

SLIKA 8 Perspektive za procenu IFF-a.

Migranti u blizini improviziranog skloništa u napuštenom skladištu u Beogradu, novembar 2016. © Andrej Isakovic/AFP preko Getty Images

Službenik granične policije pregleda dokumente na hrvatsko-srpskoj granici.
© Antonio Bronic/Reuters preko Alama

Iz analize slike 8, verovatno je najslabija perspektiva makroekonomска, o kojoј smo raspravljali u uvodnom odeljku.⁴⁸ Ipak, vredan је спомена економетријски приступ који је развила Мрежа poreske pravde (Tax Justice Network). Prema trakerу за praćenje ranjivosti IFF-a Mreže, од različitih финансијских tokova (hartija od vrednosti, портфолијских улагања) три razmatrane земље smatralе су се најранживijima na ulazna direktna strana улагања као канал IFF-a.⁴⁹ То у значајној meri odražava nalaze наšег intervjuja: u Srbiji smo otkrili да је koruptivna praksa довела до виших cena које се plaćaju stranim инфраструктурним investitorима i do 20-30%.⁵⁰

	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Srbija
Najranjiviji канал	Улазни FDI	Улазни FDI	Улазни FDI
Ocena ranjivosti	56/100	58/100	58/100
Izgubljeni porez	US\$ 19.0 miliona	US\$107.1 milion	US\$74.6 miliona

SLIKA 9 IFF ranjivost u fokusnim zemljama.

IZVOR: IFF traker ranjivosti, Mreža poreske pravde, <https://iff.taxjustice.net/#/>

Kao што је споменuto, наš је главни приступ bio procena IFF-a sa perspektive kriminalne komponente i канала. Time dobijamo бодовне procene specificnih zločina i zloupotrebe kanala, које могу ponuditi široku zbirnu sliku IFF-a. U pogledu ограничења, procene su delimične и nisu nužno uporedive, s обзиром на различите методе коришћене за njihovo izvođenje.

			
Korupcija	Oko 75 000 € – 100 000 € godišnje se dodeljuje organizacijama civilnog društva često povezanim sa političarima u Sarajevu	Od 2013. godine strani ulagači mogu posedovati više od 49% nacionalnih obrambenih kompanija	Korupcija u infrastrukturni diže cene za 20-30%
Ilegalna tržista	Heroin vredan više od 960 miliona evra prošao je regionom 2020. godine (nema dostupnih procena za kokain, kanabis ili sintetičke droge)		
Porez	Posao krijumčarenja migranata u 2020. godini vredeo je oko 7-10 miliona evra	Posao krijumčarenja migranata u 2020. godini vredeo je oko 2 miliona evra	Posao krijumčarenja migranata u 2020. godini vredeo je oko 8.5-10.5 miliona evra
Finansijski sistem	20-30% popušenog duvana je ilegalno	27.9% popušenog duvana je ilegalno	6.5% popušenog duvana je ilegalno
Trgovački sistem	Zapadni Balkan je uskraćen za više od 200 miliona evra godišnje zbog ilegalne trgovine duvanom		
Gotovina	€ 15.6 miliona izgubljeno svake godine	€88 miliona izgubljeno svake godine	€60 miliona izgubljeno svake godine
	Pranje novca u vrednosti od €402 miliona do €1 milijarde	Pranje novca u vrednosti od €110-275 miliona	Pranje novca u vrednosti od €1-2.5 milijarde
	Uvoz u vrednosti od € 10.2 milijarde je ranjiv na lažno fakturisanje	Uvoz u vrednosti od €1.95 milijarde je ranjiv na lažno fakturisanje	Uvoz u vrednosti od € 23.5 milijarde je ranjiv na lažno fakturisanje
	30% svih radnika prima plate u gotovini	Gotovina zaplenjena na granici u vrednosti od € 286 hiljada u 2019. godini	Više od 18.7% svih radnika prima plate u gotovini
	Ukupno IFF-a		

SLIKA 10 Procene osnovnih krivičnih dela i kanala IFF-a.

NAPOMENA: Podaci prikazani na slici 10 ne mogu se smatrati pravim zbirnim prikazom zbog nepotpunih podataka o IFF-ima u tri razmatrane zemlje. Međutim, oni služe za ilustraciju širine IFF-a obuhvaćenih ovom studijom.

U sledećim odeljcima detaljnije ćemo razmatrati svaku kriminalnu komponentu i kanal, kako bismo procenili IFF-e povezane sa svakim od njih. Naši dokazi izvedeni su iz istraživanja trećih strana, zvaničnih procena i našeg opširnog programa intervjua sprovedenog u celom regionu.

Korupcija

Korupcija ostaje ključna ranjivost tranzicijskih ekonomija Zapadnog Balkana. IFF-i povezani sa korupcijom nastaju kada se finansijska dobit prebacuje u inostranstvo. U ovom ćemo se izveštaju fokusirati na tri ključne studije slučaja. U Srbiji infrastruktura privlači značajna strana ulaganja. Navodno je dodeljen niz ugovora projekata o izgradnji kineskim i ruskim izvođačima u zamenu za pozajmice. Pored toga, velika imovina prodata evropskim ulagačima mogla je biti podvrgнутa političkom uticaju i neoptimalnim cenama. Otkrili smo da se u Bosni i Hercegovini deo javnog novca usmerava prema nevladinim organizacijama (NVO) i organizacijama civilnog društva (OCD) na osnovu političkog favorizovanja. U Crnoj Gori se smatra da je odbrambena industrija pod vrlo visokim rizikom upravljanja zbog niza skandala.

Korupcija je, najjednostavnije rečeno, "zloupotreba poverene vlasti radi privatne koristi".⁵¹ Ova definicija je široka i podseća nas da se korupcija proteže od manjeg službenika koji uzima mali mito kako bi produžio dozvolu za parkiranje do veleprodajne zaplene i eksfiltracije milijardi dolara bogatstva od privatizacije državnih preduzeća.

Indikatori	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Srbija	Zapadni Balkan 6
Indeks percepције корупције 2020.	Ocena 35/rang 111	Ocena 45/rang 67	Ocena 38/rang 94	Ocena 37.5
Indeks ljudskog razvoja 2020.	0.780	0.829	0.806	0.797
Svetski indeks slobode medija, 2020.	Ocena 28.5/rang 58	Ocena 33.8/rang 105	Ocena 31.6/rang 93	Ocena 30.8
Ocena na Duing biznis listi 2020.	65.4	73.8	75.7	72.8

SLIKA 11 Ključni indikatori korupcije na prvi pogled.

IZVOR: Transparency internešenel, Indeks percepције корупције, 2020, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>; UNDP, poslednje rangiranje indeksa ljudskog razvoja, <http://hdr.undp.org/en/content/latest-humandevelopment-index-ranking>; Reporteri bez granica, 2020 Svetski indeks slobode medija, <https://rsf.org/en-ranking>; Svetska banka, Duing biznis, <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness>.

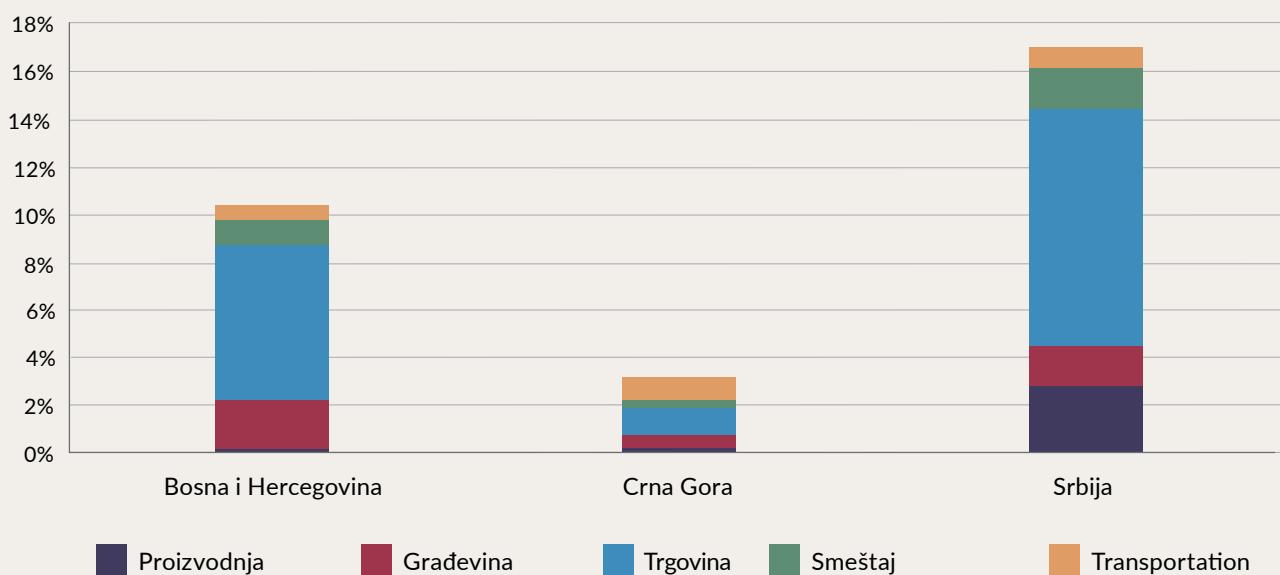
ICCS navodi sledeća krivična dela u svojoj kategoriji korupcije: podmićivanje, pronevera, zloupotreba funkcije, trgovina uticajem i nezakonito bogaćenje.⁵² UNODC definiše korumpirane IFF-e na sledeći način: "IFF-i povezani sa korupcijom se događaju kada ekonomski povraćaji od dela korupcije, direktno ili indirektno, generišu prekogranične tokove i kada se finansijska imovina prenosi preko granica radi činjenja tih krivičnih dela."⁵³ To, tehnički, isključuje čisto domaće koruptivne tokove, uključujući domaći mito manjih razmera. Ali mnogi primeri manjih razmera korupcije koji se spominju u našim intervjuima sadržali su prekograničnu povezanost, uključujući plaćanja graničnicima kako bi se omogućio prolazak za vreme COVID-19⁵⁴ i mito plaćen prilikom krijučarenja migranata.⁵⁵

Zapadni Balkan se dugo smatrao posebno osetljivim na koruptivne postupke. Veliko istraživanje UNODC-a navodi mito i korupciju kao najvažniji problem (nakon siromaštva) sa kojim se region suočava.⁵⁶ Kao orijentir studija Transparensi internešenela izdvojila je: "Dosledna karakteristika u svih [šest] zemalja je fenomen zarobljavanja države – pri čemu moćna

izvršna vlast, ogranci i političke stranke dominiraju nad svim drugim institucijama – zajedno sa nedostatkom saradnje među državnim organizacijama."⁵⁷ Ova dvojnost ugrožava sposobnost upravljanja i napora uloženih u borbi protiv korupcije. Ishod je uglavnom nesankcionisana korupcija na javnim funkcijama.

Naše tri fokusne zemlje sve sadrže elemente ovog opisa. Transparensi internešenel-ov indeks percepције korupcije za 2020. godinu stavlja dve od tri zemlje u donju polovicu. Srbija je prešla na 94. mesto (sa 180-og), a Crna Gora na 67-o mesto, dok je Bosna i Hercegovina pala na 111-o.⁵⁸

Mehanizme i učestalost podmićivanja i korupcije teško je proceniti na zbirnom nivou, iako izveštaj UNODC-a (vidi sliku 12) pokazuje da je uticaj podmićivanja najznačajniji u najvećoj ekonomiji – Srbiji (17%), i to u trgovačkom sektoru kao najznačajnijem pokretaču. Iako veći deo ovog "svakodnevног" podmićivanja možda ne predstavlja IFF (jer nikada ne prelazi granicu), ono ukazuje na uopšteno visok nivo normalizacije korupcije.

SLIKA 12 Podmićivanje raščlanjeno prema delatnostima i zemljama.

IZVOR: UNODC, Biznis korupcija i kriminal na Zapadnom Balkanu: Uticaj mita i drugog kriminala na privatno preduzetništvo, 2013

Uprkos tome koliko je raširena, korupciju je izuzetno teško analizirati i proceniti, s obzirom na njenu skrivenu prirodu i interes koji održavaju njenu tajnost. U našim opširnim intervjuima ponavljalala se pojava tri slučaja korupcije: razvoj infrastrukture u Srbiji, finansiranje nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini i korupcija u odbrambenoj industriji u Crnoj Gori.

Srpska građevina i infrastruktura – neprimeren međunarodni uticaj

Srbija je značajno tržište za direktna strana ulaganja u velike infrastrukturne projekte. Uz brzo rastuću ekonomiju (više od 50 milijardi evra), Srbija je od značajno većeg interesa za međunarodne investitore nego Bosna (20 milijardi evra) ili Crna Gora (5 milijardi evra). Naši viši poslovni sagovornici komentarisali su da Srbija više gleda na Rusiju i posebno Kinu kao poslovne partnere, kao i na Zaliv, nego na EU – iako EU ostaje najveći investitor i donator. Ipak, na pristupanje EU i dalje se gleda kao na daleku budućnost.⁵⁹

Rusija je veći investitor u energetskom sektoru, pošto ruski investitori kupuju naftne bušotine u Srbiji. Kineski investitori kupili su srpsku čeličanu za simboličan 1 američki dolar nakon što je US Steel izašao. Ostala ulaganja uključuju privatizovani rudnik bakra i Air Serbia, koji je sada u 49% vlasništvu Etihada.⁶⁰ Neke od tih transakcija bile su pod istragom zbog ilegalne državne pomoći.

Obe Rusija i Kina nude velike pozajmice za infrastrukturne projekte u zamenu za angažovanje ruskih ili kineskih izvođača. Na primer, jedan ugovor o razvoju železnice, vredan 1,2 milijarde dolara, finansiran je uglavnom ruskom pozajmicom, a 70% radova dodeljeno je ruskim železničkim izvođačima. Jedan sagovornik je rekao: "Zato što je za većinu ovih projekata, prema memorandumu o razumevanju ili ugovorima o finansiranju, jasno navedeno da 85% iznosa projekta pozajmljujemo od kineske banke. Ostalih 15% Srbija finansira iz dodatnih sredstava."⁶¹

Studija troškova izgradnje autoputa u Srbiji otkrila je zbumujuću razliku u cenama između cena plaćenih kineskim infrastrukturnim partnerima i cena ponuđenih od strane konkurenata koji nisu izabrani. U jednom slučaju plaćene cene su navodno bile 30% više od neuspelnog konkurenta.⁶²

Korupcija u infrastrukturi je raširena i štetna, a većina novca se gubi u mitu javnim službenicima i političkim predstavnicima. Cena radova je naduvana iznad stvarne cene za 20% ili 30%, ponekad i više. Prvo, ugovori o izgradnji idu firmama koje su usko povezane sa vladajućom strankom režima, a dobar deo te zarade vraća se Srpskoj naprednoj stranci i/ili njenim najvišim zvaničnicima na ovaj ili onaj način.⁶³

Neetičke prakse nisu ograničene na kineske i ruske intervencije. Francuski infrastrukturni div VINCI dobio je ugovor sa srpskim aerodromom u Beogradu po sumnjivo dobroj ceni (501 miliona dolara za 25-godišnju koncesiju). Predsednik Makron je posebno intervenisao u ime VINCI-ja.⁶⁴ U žestoko osporavanom postupku licitacije, sa 27 ponuđača broj je spao na pet u junu 2018. godine. Prema savetnicima za poslovanje, prodat je za "1 € više od sledećeg ponuđača" (što impli- cira da su cene ponude procurile do favorizovanog ponuđača).⁶⁵ Pored toga, vodeći srpski preduzetnik Stanko Subotić trebao bi značajno profitirati od VINCI-jevih planova da proširi aerodrom. Subotić navodno ima kriminalnu istoriju krijumčarenja

cigareta i povezanosti sa organizovanim kriminalom (što se često posmatra kao "zločin na ulazu"). On će značajno profitirati kao najveći posednik zemljišta oko aerodroma.⁶⁶

Ove prakse "meke moći" možda nisu sve tehnički nezakonite, ali upućuju na zloupotrebu moći od strane međunarodnih investitora.

Korupcija bosanskohercegovačkih nevladinih organizacija – javni novac za političku podršku

Složeni etnički sastav Bosne doveo je do multipliciranja reprezentativnih organizacija i rastuće potrošnje javnog sektora.

Prema dostupnim informacijama, u Bosni i Hercegovini je registrovano oko 25 000 organizacija civilnog društva, a stručnjaci navode da ih je aktivno samo 15 000. Osim toga, u Bosni i Hercegovini postoji 1 300 nevladinih organizacija, za koje se procenjuje da su potrošile 64 miliona evra u 2007. godini uz malo vidljivih rezultata. Oko 40% sredstava za ove organizacije dodeljuje se bez javnog savetovanja.⁶⁷

Reprezentativni primer ovakvog kronizma nalazi se u malom sarajevskom kantonu. Budžet opštine za 2021. godinu iznosio je 20 miliona evra, od čega se (prema poverljivim informacijama) oko 410 000 evra rutinski daje organizacijama civilnog društva bez javnog savetovanja ili tendera. Oni grantovi koji se dodeljuju putem transparentnijeg procesa i dalje su podložni nedopuštenom uticaju. Od 100 000 € do 150 000 € godišnje se usmerava na organizacije mladih, kulturna i sportska udruženja i dodeljuje se putem javnog postupka. Ali obe vrste organizacija civilnog društva koje ih primaju često su povezane sa političkim strankama ili pak sa samim gradonačelnikom. Iako nisu svi koruptivno plaćeni iznosi IFF-i, budući da možda ne prelaze granice, uvereni smo da jedan deo to jeste. "Nejavni" godišnji grantovi dodeljeni bez javnog savetovanja ili tendera često se daju udruženjima vojnih veterana i ekološkim organizacijama koje podržavaju vladajuću stranku i spremne su istupiti u korist ili protiv određenih politika.

U drugom specifičnom slučaju, Brčko – samoupravni distrikt koji se smatra "mikrokosmosom Bosne i Hercegovine"⁶⁸ – navodno trpi značajnu finansijsku korupciju. Prema našim intervjuima, bilo je mnogo primera političkih stranaka u Brčkom povezanih sa koruptivnim finansiranjem OCD-a. Na primer, od 2 miliona evra planiranih za dodelu nevladinih organizacijama u 2018. godini, jedan je službenik dodelio više od 325 000 evra različitim fiktivnim organizacijama.⁶⁹

Na nivou ministarstava postoje dodatni dokazi o korupciji. Jedan ispitanik iz Uprave za indirektno oporezivanje naveo je značajne prevare u oporezivanju naftnih derivata tokom proteklih godina, koje su bile razotkrivene, ali nisu propisno istražene zbog političkog pokroviteljstva predstavnika te vlasti.⁷⁰

Bosna ostaje složeni etnički kotao, što je čini ranjivom na eksploraciju s obzirom na ogromne razmere javnog, nevladinog i civilnog sektora u poređenju sa njenom ekonomijom i stanovništvom.

*Prema podacima
Ministarstva
finansija Srbije,
poreski kriminal
generiše značajne
ilegalne prihode
– preko
450 miliona evra od
2013-2017. godine.*

Odbrambena industrija Crne Gore

Izražena je zabrinutost zbog rizika od korupcije u odbambenoj industriji Crne Gore. Nedavni indeks upravljanja odbranom Transparency International-a dao je Crnoj Gori ocenu „vrlo visok rizik”⁷¹ s obzirom na njenu lošu kontrolu nad rizikom prilikom nabavke odbrane i upravljanjem finansijskim i operativnim rizikom.

Crna Gora je 2013. ukinula zakon koji je ograničavao strana ulaganja na 49% u nacionalna odbambena preduzeća. To je omogućilo stranim preduzećima da uđu na tržiste koje je već pogodeno korupcijskim skandalima u vezi sa raširenim nedostatkom transparentnosti. Tokom godina postojalo je nekoliko slučajeva optužbi za trgovinu oružjem u Libiju i Levant, ali bez procesuiranja konkretnih slučajeva.⁷²

Drugi oblici korupcije

Naši intervjuji su identifikovali široko rasprostranjenu korupciju u javnoj nabavci u sve tri zemlje, koja se obično ne procesuira. Ovo uključuje bosanskohercegovački slučaj nabavke respiratora za COVID-19, u kojem su navodno zloupotrebljene procedure hitne nabavke.⁷³ Zapravo, čini se da su veliki građevinski projekti kontinuirano povezani sa velikim korupcijskim skandalima na Zapadnom Balkanu i gotovo uvek su povezani sa zloupotrebljom javne nabavke. Nedavni izveštaj takođe potvrđuje da je građevinski sektor među najosjetljivijima na organizovani kriminal i korupciju.⁷⁴

Porez

Utaja poreza značajno je pitanje u sve tri zemlje. Srbija u proseku gubi 100 miliona evra godišnje, a Crna Gora, sa ekonomijom koja je deset puta manja od Srbije, gubi i do 60 miliona evra. Bosanskohercegovački zaposleni primaju i do polovine svoje plate u gotovini. Iako nisu svi ovi tokovi IFF-i, primer zloupotrebe u celoj industriji od strane poljoprivrednih „gastarabajtera” u Srbiji nesumnjivo curi vrednost iz ekonomije.

Porez je finansijska obaveza koju poresko telo nameće građanima i preduzećima. Glavni mehanizmi oporezivanja uključuju porez na dohodak, porez na dobit, porez na kapitalnu dobit i nasledstvo, porez na imovinu i promet.⁷⁵

Poreske zloupotrebe smatraju se IFF-ima i uključene su u definiciju UN-a. One se smatraju IFF-ima u oba slučaja, i utaja poreza – što je očito nezakonita zloupotreba vladajućeg poreskog zakonodavstva – i agresivno izbegavanje poreza, gde organizacije iskoriščavaju neusklađenost ili tehničke detalje poreskih režima različitih jurisdikcija kako bi minimalizovali plativi porez na ekonomske aktivnosti. U poslednjem slučaju, te aktivnosti nisu nezakonite, ali se smatraju nedozvoljenim i ometaju postizanje SDG-a.

Visina poreza/BDP-a za Srbiju i Bosnu i Hercegovinu je 24% odnosno 20% (podatak za Crnu Goru nije dostupan), što je povoljno u poređenju sa prosekom evrozone od 19,9%. Međutim, veličina i obim neformalnih aktivnosti u ekonomijama Zapadnog Balkana doprinose mogućnostima utaje poreza u velikim razmerama.⁷⁶

Naši intervjuji u tri zemlje otkrili su značajnu utaju poreza na dohodak. U Bosni i Hercegovini i Srbiji utaja poreza na zaposlenje bila je naširoko prijavljena: zaposlenima je

zvanično isplaćivana minimalna plata, koja je dopunjena isplatama u gotovini,⁷⁷ ili su cene taksi prevoza jednostavno prijavljivane niže.⁷⁸ Vlasnici preduzeća u Bosni i Hercegovini takođe su izvestili kako su preduzetnici smanjili svoj zakonski profit korištenjem lažnih faktura i ugovora o radu.⁷⁹

Srpski ispitanici prijavili su slične zloupotrebe, posebno u sezonskim industrijama, plus neke sofisticirane utaje korištenjem tehnika za smanjenje efektivnih stopa poreza na dobit i manipulacije dobiti za mala preduzeća.⁸⁰ „Otprilike 2% BDP je gubitak u budžetu zbog utaje poreza. Od 0,9 do 1% poreske utaje odnosi se na utaju PDV-a, od 0,8 do 0,9% na izbegavanje poreza i doprinosa.⁸¹

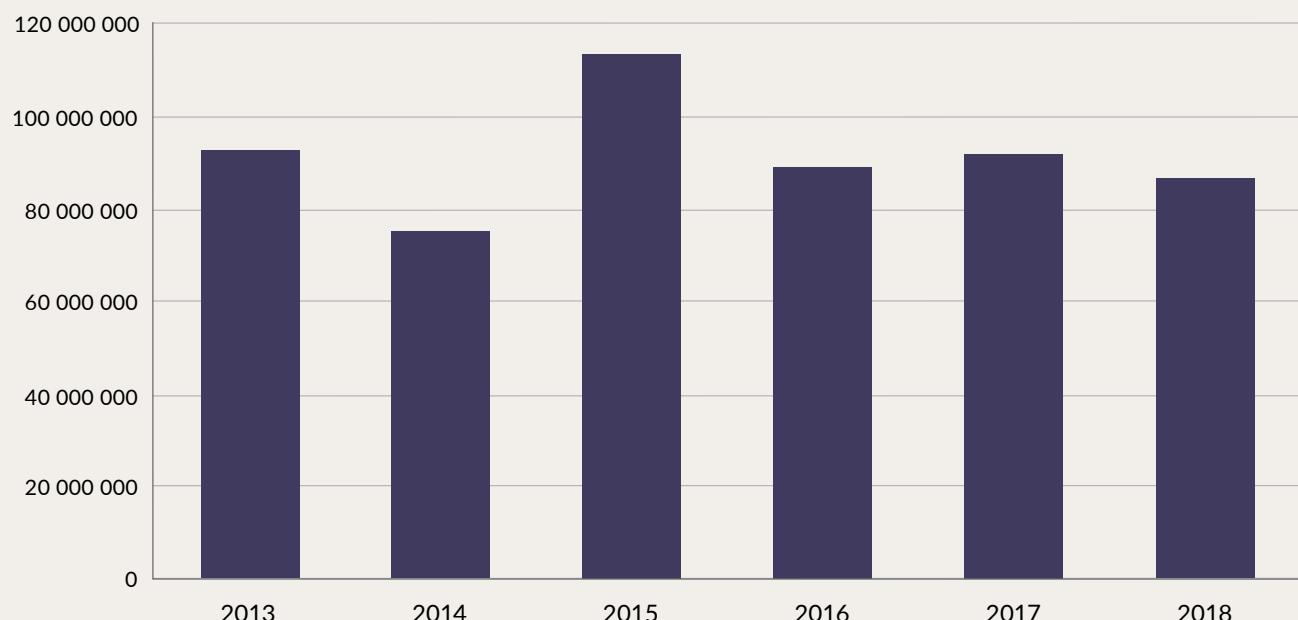
Prema podacima Ministarstva finansija Srbije, poreski kriminal stvara značajne nezakonite prihode – preko 450 miliona evra od 2013. do 2017. godine. Od 2013. do 2018. godine pokrenuti su krivični postupci protiv šest organizovanih kriminalnih grupa, koje su činile ukupno 176 osoba optuženih za poresku utaju i zloupotrebu položaja odgovorne osobe.⁸²

U Bosni i Hercegovini pojavljuje se slična slika. Bivši službenik bosanske jedinice za finansijski kriminal izvestio je da je utaja poreza široko rasprostranjena.

„Utaju olakšavaju:

- zavisnost od gotovine u platnom prometu;
- široko rasprostranjeno izbegavanje carinske kontrole i olakšavanje krijumčarenja;
- visoke stope poreza i doprinos na isplaćene plate i niske stope poreza i doprinos na ugovore o radu;
- tolerancija države prema sivoj ekonomiji;
- neodgovarajući kapacitet rada inspekcija, carinskih tela, sudova, tužilaštva i policije;
- komplikovan i neadekvatan poreski sistem, sa propisima koji se prečesto menjaju; i
- netačno određivanje vrednosti uvezene robe (o čemu se dalje govori u pododeljku o trgovini).⁸³

U Bosni i Hercegovini preovladava stav o nepoštovanju poreza, gde se na državu gleda kao da “krade” od pojedinaca. Jedan bosanskohercegovački računovođa procenjuje da je do 50% poreza na dohodak utajeno kroz gotovinske isplate iznad minimalne plate.⁸⁴

SLIKA 13 Šteta naneta budžetu Srbije usled poreskog kriminala, u evrima.

IZVOR: Zvanični izveštaj Ministarstva finansija Srbije, April 2021. godine.

Crna Gora, po rečima ispitanika, trpi slično široko rasprostranjeno izbegavanje. "Iznos izgubljenog poreza od utaje iznosi najmanje 60 miliona evra godišnje. Preko 50% privrednih subjekata u Crnoj Gori zvanično ima samo jednog zaposlenog. Utaja poreza u pogledu dohotka meri se milionima."⁸⁵

Pojavila se značajna literatura o izbegavanju poreza na dobit (pre nego utaji), tvrdeći da se stopa poreza na dobit smanjuje do 1% agresivnim poreskim planiranjem.⁸⁶ Druga studija je istakla da bi se 4-10% prihoda od poreza na dobit moglo "izgubiti" putem ovih oblika izbegavanja.⁸⁷ Srpski ispitanici naveli su prenos cena kao jedan od mehanizama koji se lokalno koristi za smanjenje poreskog opterećenja.

Utaja poreza u neformalnoj ekonomiji u Srbiji

Prema našim sagovornicima, Srbija obiluje nedovoljnim i delomičnim prijavljivanjem zaposlenosti.⁸⁸ Problem je posebno široko zastupljen u malim i srednjim preduzećima i poljoprivrednom sektoru. Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj, vodeća srpska nevladina organizacija, ima kampanju protiv zloupotrebe neformalne ekonomije. Smatra da je neformalna ekonomija između 15% i 20% u Srbiji. Procene Evropske komisije su veće, oko 27%.⁸⁹

Povremeni radnici predstavljaju najveću kategoriju aktera neformalne ekonomije. U Srbiji se svake godine zapošljava oko 500 000 povremenih radnika, najviše u poljoprivredi, gde je utaja poreza široko rasprostranjena. Oko 95% ovih radnika zaposleno je neformalno. Ovaj

godišnji obrazac postao je vrlo vidljiv element široko rasprostranjenog izbegavanja poreza u srpskoj ekonomiji. Novi elektronski sistem uveden je 2018. godine radi omogućavanja mnogo lakše prijave zaposlenja sezonskih radnika, i koji je doveo do značajnog porasta usklađenosti na 42 000 prijavljenih.⁹⁰

Uz to, Srbija prima ogromne novčane doznake od državljana iz inostranstva koji šalju novac kući. U Srbiju se vraća oko 3 milijarde evra godišnje, od kojih je značajan deo verovatno sa nedovoljno plaćenim porezom.

I po dolaznim i odlaznim tokovima, čini se da Srbija ostaje glavni igrač u neformalnoj ekonomiji, sa značajnim problemom utaje poreza.

		2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupan broj zaposlenih (u hiljadama)	Ukupno	2 574.2	2 719.4	2 794.7	2 832.9	2 901.0	2894.8
	Bez poljoprivrede	2 022.1	2 093.9	2 179.9	2 268.0	2 329.5	2347.5
	Poljoprivreda	552	625.5	614.8	564.9	571.5	547.3
Zvanično zaposleni (u hiljadama)	Ukupno	2 050.2	2 120.2	2 215.4	2 279.1	2 371.8	2421.1
	Bez poljoprivrede	1 834.9	1 888.0	1 965.7	2 056.1	2 138.3	2187.9
	Poljoprivreda	215.3	232.2	249.8	223.0	233.5	233.1
Nezvanično zaposleni (u hiljadama)	Ukupno	523.9	599.2	579.2	553.8	529.2	473.7
	Bez poljoprivrede	187.2	206.0	214.2	211.9	191.2	159.6
	Poljoprivreda	336.7	393.2	365.0	341.9	338.1	314.1

SLIKA 14 Zvanično i nezvanično zaposleni u Srbiji.

IZVOR: Zvanični podaci dobijeni od Kancelarije za statistiku Srbije, 2021. godine.

Ilegalna tržišta

Ilegalna tržišta pokreću IFF-e velikih razmara. IFF-i za krijumčarenje droge proističu iz glavnih balkanskih tokova heroina, kanabisa, kokaina i sintetičkih droga. Heroin udvostručava vrednost od Zapadnog Balkana do EU. Krijumčarenje migranata stvara značajne IFF-e krijumčarima koji uzimaju milione evra za prolaz preko granica Srbije i Bosne i Hercegovine. Ilegalna trgovina konvencionalnom robom poput duvana ili odeće takođe ostaje glavni pokretač IFF-a. Procene pokazuju da je više od 20% tržišta duvana u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini ilegalno, a te zemlje deluju i kao tranzitne zemlje za višeprofitne destinacije u EU za ilegalnu robu.

Organizovani kriminal ima dugu istoriju na Zapadnom Balkanu, sa grupama koje učestvuju na glavnim evropskim ilegalnim tržištima: trgovina drogom, ljudima i oružjem, krijumčarenje migranata i ilegalna trgovina. Omogućeno međusobnom povezanošću i poroznim granicama u regionu; korupcijom, lošim upravljanjem i zaštitničkom ekonomijom; kao i dobro povezanim trgovačkim rutama i velikom dijasporom, grupe su aktivne na regionalnom i globalnom nivou.⁹¹ On predstavlja značajan biznis i ključna je komponenta IFF-a u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji, koja generiše stotine miliona evra godišnje ilegalnog profita.⁹²

Međutim, analiziranje obima IFF-a povezanih sa kriminalom nije lak podvig. Nije učinjen pokušaj sveobuhvatne procene vrednosti nezakonite zarade koju su stekle organizovane kriminalne grupe aktivne na Zapadnom Balkanu. I nije učinjen nikakav pokušaj da se utvrdi koliki ideo tih prihoda predstavlja IFF (tj. prekogranični protok vrednosti tokom vremena).

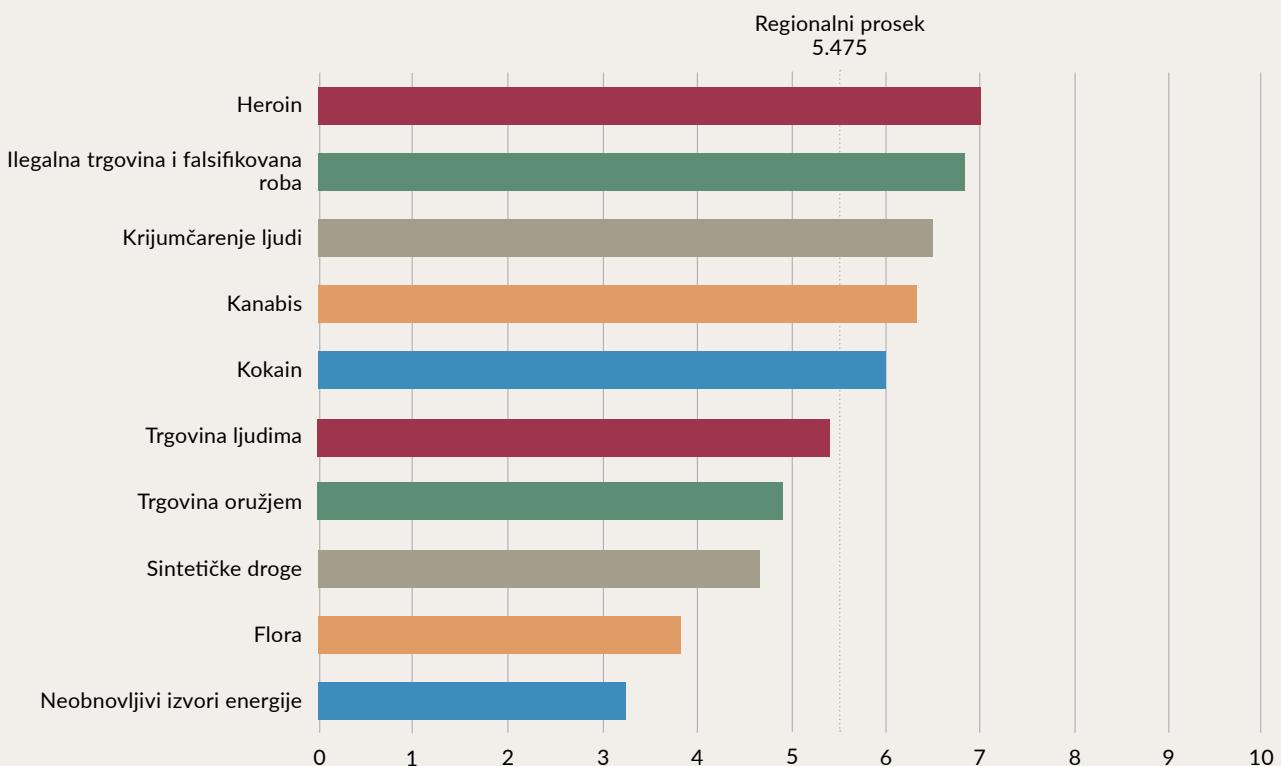
Međutim, dobra polazna tačka je GI-TOC-ov indeks kriminala na Zapadnom Balkanu, koji uzima niz zamenskih mera za procenu relativne važnosti vrsta kriminala. Zbog toga će se ovaj odeljak posebno usmeriti na trgovinu drogom, nezakonitu trgovinu i krijumčarenje ljudi, s obzirom na njihov položaj kao tri najveća izmerena zločina.

Organizovani kriminal je ključna komponenta IFF-a u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

Policajac nadgleda uništavanje droga u fabrici aluminijuma u Podgorici. Crne Gora je deo balkanske rute za trgovinu drogom.

© Savo Prevelic/AFP via Getty Images

SLIKA 15 Rangiranje ilegalnih tržišta po obimu i uticaju na Zapadnom Balkanu.

NAPOMENA: Indeks za merenje organizovanog kriminala na Balkanu je pilot projekat iz 2018/2019. godine, zasnovan na podacima iz 2018. godine. Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Severna Makedonija i Srbija su takođe uključene u procenu indeksa globalnog organizovanog kriminala koji je pokrenut u septembru 2021. godine. Za više informacija videti www.ocindex.net.

IZVOR: GI-TOC, Indeks za merenje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu.

Trgovina drogom

Balkanska ruta je odavno uspostavljen koridor trgovine drogom, posebno heroinom, koji u region ulazi iz Turske na putu prema Zapadnoj Evropi. UNODC je prethodno procenio da 60-65 tona heroina godišnje prode kroz jugoistočnu Evropu – u vrednosti više od 960 miliona evra u 2020. godini.⁹³ Jasno je da, s obzirom na ulogu Zapadnog Balkana kao tranzitne rute, ovi finansijski tokovi verovatno predstavljaju IFF.

Veliki tokovi heroina prolaze kroz Severnu Makedoniju i Srbiju, pri čemu je Niš na jugu Srbije ključno čvoriste trgovine. Rožaje u Crnoj Gori takođe je identifikovano kao ključni centar za skladištenje i distribuciju heroina.⁹⁴ Heroin predstavlja značajnu mogućnost zarade za kriminalne grupe, jer ga usput transportuju, prerađuju, skladište i prepakuju. Kilogram heroina na Zapadnom Balkanu vredi otprilike dvostruko više nego u Turskoj; i ponovo udvostručava vrednost kada se prodaje u EU.⁹⁵

Kanabis je najčešće korišćena i zaplenjena droga na Zapadnom Balkanu. Iako je Albanija i dalje najveći proizvođač u regionu, uzgajanje u zatvorenom prostoru zabeleženo je i u Bosni i Hercegovini i Srbiji. U Bosni i Hercegovini objekti za uzgajanje kanabisa otkriveni su u Srpsku u julu 2019. godine, u Banja Luci u junu 2020, kao i u Prijedoru, Posavini i Semberiji na severu.⁹⁶ U Srbiji je slučaj Jovanjića u novembru 2019. godine privukao značajnu pažnju, kada je na velikoj farmi od 60 000 – 65 000 biljaka otkriveno 1,6 tona visokokvalitetnog psihoaktivnog kanabisa.⁹⁷

Veleprodajne cene kreću se od 1 000 € po kilogramu u Crnoj Gori do 1 550 € u Bosni i Hercegovini i 1 900 € u Srbiji, u zavisnosti od kvaliteta i dostupnosti.⁹⁸

Profitne marže za kokain su navodno prilično visoke, ali zaplene kokaina u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji ostaju niske.

Sintetičke droge se krijumčare u i kroz Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Srbiju. Većina dolazi u region iz Holandije, Belgije, Češke i Bugarske,⁹⁹ ali su otkriveni i lokalni laboratorijski na Zapadnom Balkanu. Zaista, više od 140 laboratorijskih za sintetičke droge otkriveno je u Srbiji između 2009. i 2019. godine. Jedno od najvećih otkrića bilo je 2003. godine u malom gradu Stara Pazova u Vojvodini, gde je policija pronašla oko dva miliona tableta ekstazija u vrednosti od preko 4 miliona evra, kao i približno 20 tona kiseline za proizvodnju ekstazija, čija je vrednost procenjena na više od 10 miliona evra.¹⁰⁰

Šta nam zaplene govore o veličini tržišta

Zaplene su nesavršeni pokazatelji za procenu veličine tržišta drogom jer se ne može utvrditi uzročno-posledična veza između porasta zaplena i ilegalnih supstanci dostupnih na tržištu (niti sa njima povezanih IFF-a). Uostalom, veći broj zaplena ne može biti samo rezultat povećane dostupnosti, već može biti i posledica povećanog kapaciteta za sprovođenje zakona i nove tehnologije, na primer za pregled i proveru kontejnera. Uopšteno je prihvaćeno da se pronađi samo mali deo pošiljki droga.

Ipak, uz veleprodajnu vrednost droga, brojke pokazuju koji je rizik u pitanju.

2020										
Supstanca	BOSNA I HERCEGOVINA			CRNA GORA			SRBIJA			
	Zaplenjena količina	Veleprodajna vrednost po 1kg	Veleprodajna vrednost zaplenjena u 2019.	Zaplenjena količina	Veleprodajna vrednost po 1kg	Veleprodajna vrednost zaplenjena u 2019.	Zaplenjena količina	Veleprodajna vrednost po 1kg	Veleprodajna vrednost zaplenjena u 2019.	
Kanabis	1 158,59 kg	€1 700	€1 969 603	2 290 kg	€1 700	€3 893 000	7 100 kg	€2 100	€14 910 000	
Kokain	2.8 kg	€31 000	€86 800	93.2 kg	€35 000	€3 262 000	13.6 kg	€42 000	€571 200	
Heroin	2.5 kg	€17 000	€42 500	23.3 kg	€15 000	€349 500	35 kg	€19 000	€665 000	
Sintetičke droge	92.2 kg	€2 000 (za 1 000 tableta ekstazija) €3 000 (amfetamin)	€4 000 (ekstazi) €276 000 (amfetamini)	0.27 kg	€2 000 (za 1 000 tableta ekstazija)	€350	31 kg	€2 500 (za 1 000 tableta ekstazija)	€77 500	
Ukupna vrednost zaplena	€2 378 903			€7 504 850			€16 223 700			

SLIKA 16 Zaplenjene droge, veleprodajne cene i procenjena vrednost zaplene, 2020.

IZVOR: Podaci o zaplenjenim drogama su sastavljeni na osnovu nacionalnih policijskih izveštaja; podaci o cenama su sakupljene putem intervjuja sprovedenih sa GI-TOC-im državnim ekspertima u poslednjem kvartalu 2020. godine i dopunjeni od strane UNODC, DataUNODC, Maloprodajne i veleprodajne cene droge (u US\$), <https://dataunadoc.un.org/>

Duvan zaplenjen
graničnom policijom
Bosne i Hercegovine bez
akcizne dokumentacije.
Ilegalno tržiste duvana
se udvostručilo u zemlji u
prethodnih pet godina.
© Fotografija: Kancelarija
tužilaštva BiH

Osim nekoliko pilot studija sprovedenih u Srbiji,¹⁰¹ ne postoje koherentni podaci o upotrebi droga na Zapadnom Balkanu. Kanabis je i dalje najčešće konzumirana droga u sve tri zemlje, iako se navodi da je kvalitet ove i drugih droga nizak. To sugerise da postoji razlika u profitu za manje operatere koji opslužuju lokalno tržiste i veće grupe i mreže aktivne na unesnijim međunarodnim tržištima za koje je Zapadni Balkan tranzitni region. To takođe potvrđuje da se osim domaćeg profita, veliki novac zarađuje i izvan regiona.

Mnoge organizovane kriminalne grupe uključene u trgovinu drogom na Zapadnom Balkanu opisane su kao polikriminalne i uključene u trgovinu raznim vrstama droga. Brzo se prilagođavaju promenljivim tržišnim preferencijama i ponekad plaćaju u naturi za različite droge (npr. razmena kanabisa za heroin). To potvrđuju i višestruke policijske akcije u kojima se često zapleni niz različitih droga.¹⁰²

Ilegalna trgovina legalnom i falsifikovanom robom

Tri zemlje takođe imaju živopisno neformalno tržiste, na kojem su krijumčarena legalna roba (hrana, delovi za automobile, stoka – čak i oprema za ribolov) i ilegalno proizvedeni ili proizvodi kojima se ilegalno trguje (falsifikovana odeća, duvan) lako dostupni. S obzirom na to da se ta ilegalna roba uvozi, ona je po definiciji IFF. Trgovački putevi nastali decenijama ranije (dok su tri zemlje još bile u sastavu Jugoslavije) funkcionišu i danas. "Izgleda kao "mravlji trag" - naizgled neprekidan protok ljudi koji nose hranu, ulje, autodelove i drugu robu tamo-vamo bez deklarisanja njihove vrednosti ili svrhe, za prodaju na crnom tržištu", rekao je srpski biznismen.¹⁰³

U 2019. godini Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) procenila je trgovinu falsifikovanom i piratskom robom na 3% globalne trgovine (što uključuje krijumčarenju ili sivu robu).¹⁰⁴ To je takođe ključna komponenta ilegalnih tržišta u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji, gde falsifikovani proizvodi ulaze u region preko luke Bar u Crnoj Gori i preko Bugarske i Rumunije.

Carinici redovno presreću falsifikovanu robu, kao u februaru 2021. godine, kada je više od 6 000 komada falsifikovane odeće u vrednosti od 10 000 evra presretnuto u kamionu iz Turske na granici između Srbije i Bugarske.¹⁰⁵ U aprilu 2018. godine službenici bosanskohercegovačke Uprave za indirektno

oporezivanje oduzeli su više od 7 000 pari papuča u kontejneru iz Kine.¹⁰⁶ Crna Gora je 2018. godine uništila više od 900 komada falsifikovane odeće (koju je zaplenila 2017. godine), namenjene lokalnim preduzećima iz Podgorice i gradova Budve, Nikšića i Bijelog Polja.¹⁰⁷

Ilegalni duvan – zločin sa malo posledica na Zapadnom Balkanu

Ilegalna trgovina duvonom ima značajan uticaj na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Srbiju, posebno u smislu narušavanja domaće ekonomije i izgubljenih carina i poreza. Prema studiji iz 2019. godine, dve od pet odraslih osoba u Bosni i Hercegovini su pušači, kao i jedna od tri odrasle osobe u Crnoj Gori i Srbiji.¹⁰⁸ Nivo konzumacije ilegalnog duvana (krijumčareni, falsifikovani, jeftini beli i fino rezani duvan) varira u zavisnosti od regionala, sa 6,5% u Srbiji, 20,3% u Bosni i Hercegovini i 27,9% u Crnoj Gori.¹⁰⁹ Državni službenik intervjuisan u Bosni i Hercegovini izjavio je da se zbog naglog povećanja poreza (a time i cena), ilegalno tržište gotovo udvostručilo u poslednjih pet godina.¹¹⁰ Samo u prvih šest meseci 2021. godine Uprava za indirektno oporezivanje BiH zaplenila je cigarete i rezani duvan u dvostruko većoj vrednosti od ukupno zaplenjenog u 2020. godini.¹¹¹ Drugi ispitanik je dodao: "Visok porez u Bosni i Hercegovini je razlog za najmanje 50% ilegalnog lokalnog tržišta cigareta".¹¹²

Duvanska industrija ima dugu tradiciju, posebno u Bosni i Hercegovini, gde je dugo bila jedna od najvažnijih kultivisanih kultura. Srbija je jedina evropska zemlja u kojoj tri velike svetske duvanske kompanije imaju fabrike.¹¹³ Opšepoznato je da je 1990-ih u Crnoj Gori šverc cigareta zapravo bio sredstvo finansijskog opstanka koje je finansirala vlada usred rata i sankcija zbog raspada Jugoslavije i mnogi iz visoke poslovne i političke elite danas su i dalje povezani sa krijumčarenjem cigareta.¹¹⁴

Pokazalo se da postoje dva ključna tržišta za ilegalni duvan u ove tri zemlje. Prvo je transnacionalno tržište krijumčarenja, koje je dobro organizovano i cveta pod "kišobranom zaštite". Zaista, najveću pažnju privukli su krupni slučajevi trgovine duvonom. Na primer, u maju 2019. godine otkriveno je da je do 840 miliona takozvanih "jeftinih belih" cigareta izvezeno iz Crne Gore od strane grupe uglavnom „ofšor“ kompanija sličnim rutama i često istim ribarskim brodovima ili malim teretnim brodovima, koji plove Mediteranom bez prijavljivanja svojih pozicija.¹¹⁵ U drugom nedavnom slučaju, gotovo 300 000 kutija cigareta zaplenjeno je na granici u Bosnu i Hercegovinu iz Crne Gore.¹¹⁶

Ali, postoji i značajno lokalno tržište (prvenstveno za jeftine bele), koje je uzrokovano razlikama u cenama proisteklim iz poreskih režima zemalja, zbog kojih legalne cigarete često nisu pristupačne potrošačima. Ovo se tržište proširilo i na internetske platforme na kojima se sve više nudi ilegalni duvan.¹¹⁷ S obzirom na to da je potrošnja i prodaja ilegalnog duvana široko društveno prihvaćena, ovo tržište posebno privlači oportunističke grupe i pojedince, stvarajući ulaz u širi svet organizovanog kriminala u regionu. "Često prodajem duvan koji dobijam od prijatelja sa strane. On ga proizvodi u lokalnoj garaži", rekao je jedan preduzetnik.¹¹⁸ Kada se uvozi jeftini beli duvan – često iz Kine – to predstavlja IFF. Kada je to lokalno uzgajan duvanski proizvod, to su domaći tokovi.

Iako je široko prihvaćeno da postoje značajni godišnji prihodi povezani sa nezakonitom trgovinom duvana na Zapadnom Balkanu, dostupne procene nisu mogле biti proverene.¹¹⁹

SLIKA 17 Zvanični i nezvanični tokovi duvana.

IZVOR: Davor MIKULIĆ I GORAN BUTARAC, U KOJOJ MERI JE ODRŽIVOST JAVNIH FINANSIJA UGROŽENA ILEGALNOM TRGOVINOM DUVANA: SLUČAJ ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA, EKONOMSKI INSTITUT, ZAGREB, 2019, [HTTPS://WWW.MDPI.COM/2071-1050/12/1/401](https://www.mdpi.com/2071-1050/12/1/401)

Krijumčarenje migranata

Od 2015. godine balkanska ruta postala je ključni migracioni kanal u Zapadnu Evropu. Iako su u početku mnogi migranti mogli proći uz nekoliko graničnih ograničenja unutar regiona (brojni izveštaji opisuju kako su doslovno "šetali po Zapadnom Balkanu"), povećana pažnja na granicama, uključujući izgradnju graničnih ograda i zaštitne mere protiv COVID-19, stvorila je unosno tržište za krijumčarenje migranata.¹²⁰

Čini se da se većina novca od krijumčarenja migranata zarađuje izvan regiona – posebno u Turskoj ili Grčkoj ili zemljama porekla – jer migranti traže krijumčare da im olakšaju put u Zapadnu Evropu.

Međutim, usluge krijumčarenja ljudi se takođe nude unutar Zapadnog Balkana, posebno na severu na granicama sa EU. Tamo se usluge krijumčarenja obično nude na određenim "prigušnicama", kao što je Unsko-sanski kanton u Bosni i Hercegovini (prelaz u Hrvatsku) ili severna granica Srbije (prelaz u Mađarsku i Rumuniju), koje je posebno teško proći. Nedavni izveštaj GI-TOC-a procenjuje da se samo u 2020. godini vrednost tržišta krijumčarenja migranata kretala između 7 i 10,5 miliona evra za prelaz iz Bosne i Hercegovine u EU i između 8,5 i 10,5 miliona evra između Srbije i Mađarske i Rumunije.¹²¹ Preogranična priroda krijumčarenja znači da su povezani finansijski tokovi neizbežno IFF-i.

Krijumčarenje migranata u Crnoj Gori

Kada se istražuje krijumčarenje migranata duž balkanske rute, Crnoj Gori se obično posvećuje malo pažnje. Iako Zapadna migrantska ruta prolazi direktno kroz državu, postoje samo dva centra prihvata migranata (u Božaju i Spužu), a intervjuisani migranti izjavili su da nastoje da se što brže kreću prema severu. Prema podacima UNHCR-u, u Crnoj Gori je u novembru 2020. godine bilo prisutno 2 898 migranata.¹²²

SLIKA 18 Rute migranata kroz Crnu Goru.

Migranti obično ulaze u Crnu Goru na jugu iz Albanije i često se kreću direktno prema gradu Pljevlja uz pomoć krijučara ili u autonomnim grupama. To može uključivati vožnju autobusom od Božaja do Podgorice, taxi putovanja od Podgorice do Pljevlja ili slične opcije. Odatle nastavljaju u Bosnu i Hercegovinu ili Srbiju. U zavisnosti od potrebne usluge krijučarenja i sofisticiranosti (i prepostavljenoj stopi uspešnosti) krijučarske mreže, ovaj deo putovanja može koštati između 150 i 5 000 evra po osobi. Prelaz Jadrana iz Crne Gore direktno u Italiju brodom znatno je skuplji.¹²³ Ukupno tržište krijučarenja migranata za Crnu Goru procenjeno je na oko 2 miliona evra u 2020. godini.¹²⁴ Iako je relativno mali doprinos ukupnim iFF-ima, pojedinačna plaćanja predstavljaju važan primer IFF-a u praksi.

Za razliku od 2015. godine, nedavni intervjuji pokazuju da migranti više ne nose velike količine novca zbog straha od pljačke. Oni plaćaju krijučarima sredstvima koja šalju ili povlače iz mehanizama za brzi prenos novca kao što su Western Union ili MoneyGram nakon što stignu na dogovorenodredište.¹²⁵ U teoriji, to stvara IFF koji se lakše otkriva. Međutim, niske stope otkrivanja i krivičnog progona podstiču učešće običnih građana u poslovima krijučarenja, što dodatno narušava lokalnu ekonomiju.

Krijumčarenje oružja

Jugoistočna Evropa zasićena je oružjem preostalim iz ratova u bivšoj Jugoslaviji, građanskih nemira u Albaniji 1997. godine, i onim korišćenim na Kosovu 1999. i u Severnoj Makedoniji 2001. godine. Prema procenama UN-a i Evropole, postoji više od tri miliona ilegalnog oružja u šest zemalja Zapadnog Balkana i Hrvatskoj.¹²⁶ Oružje se takođe nastavlja proizvoditi u regionu, uključujući protivtenkovsko oružje, eksplozive, minobacače, ručne raketne bacače i luke protivavionske topove uglavnom za izvoz. Ukupno, Srbija i Crna Gora beleže 39,1 komada oružja (ilegalnog i ilegalnog) na 100 stanovnika.¹²⁷

Prosečna cena oružja u zemljama Zapadnog Balkana kreće se od 10 evra za ručnu bombu do 150-400 evra za pištolj. Poluautomatske puške koštaju između 150 i 300 evra, dok su automatske puške oko 200 do 400 evra. Eksplozivi sa Zapadnog Balkana mogu se naći i na crnom tržištu: plastični eksploziv C4 košta između 1 500 i 4 000 evra po kilogramu.¹²⁸

Većina tog oružja je sakrivena u kućama ljudi, dostupna na crnom tržištu ili u posedu kriminalaca. Međutim, važno je napomenuti da oružje ne koriste samo kriminalne grupe unutar regionala,¹²⁹ već se krijučari i širom Evrope, često od strane grupa koje se takođe bave trgovinom drugom ilegalnom robom. Ono takođe završava u rukama terorista.¹³⁰ Ove prekogranične transakcije stvaraju povezane IFF-e.

Organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu centralizovan je na ključnim žarištima, koja su obično mesta ekonomске ranjivosti i slabe uprave. Žarišta se takođe nalaze duž ključnih tranzitnih ruta, luka, aerodroma, aerodromskih pisti i zona slobodne

trgovine. Obim poslovanja takođe sugeriše visok nivo sofisticiranosti i saradnje sa logističkim kompanijama. Većina ilegalne robe kreće se u kamionima, brodovima ili autobusima legalnih kompanija. Neki od ovih tereta takođe zahtevaju značajan skladišni prostor i objekte, na primer za rezanje i prepakivanje duvana i droge ili skladištenje falsifikovane odeće pre nego što se isporuči na konačno odredište. Kao što će biti prikazano u nastavku, gotovina koja se koristi za plaćanje ove robe često se prenosi istim kanalima – samo u suprotnom smeru.

Ovaj odeljak je pokazao da aktivnosti organizovanog kriminala u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji pokazuju jasne trendove specifične za države, sa tokovima ukrštenih ruta koje su deo regionalnih ilegalnih tokova. Iako se ovaj odeljak fokusirao samo na odabrane ilegalne aktivnosti (trgovina drogom, krijumčarenje migranata i ilegalna trgovina), to ne znači nužno da finansijski tokovi drugih vrsta kriminala nemaju štetan učinak na ta geografska područja i stoga ih ne treba zanemariti.

U regionu je uočena korupcija u nabavkama u sferama infrastrukture i građevine, ponekad povezana sa FDI.

© Savo Prelevic/AFP via Getty Images

© Akos Stiller/Bloomberg
via Getty Images

KANALI IFF-A

Kanali IFF-a su metode kojima nezakoniti tokovi prenose vrednost preko granica, uključujući pranje novca, lažno fakturisanje trgovine, gotovinske transfere i kanale kapitalnih računa. Svaki kanal ima različite oblike. Ovaj odeljak razmatra tri glavna kanala korišćena za podsticanje IFF-a u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

IFF-ima su potrebni sistemi kako bi "tekli". Tri mehanizma su finansijski sistem, u svim njegovim bezbrojnim oblicima, međunarodni trgovачki sistem i gotovinske transakcije.¹³¹ Ne može se potceniti širina definicije finansijskog sistema: sistem uključuje konvencionalno regulisani bankarski sektor u svakoj zemlji, kao i mnoge druge netradicionalne aktere kao što su mikrokreditne organizacije i kriptovalute. Novac koji predstavlja ulaganje u nekretnine, hartije od vrednosti ili drugu imovinu takođe je uključen u ovu kategoriju. Trgovina je ključni kanal za IFF-e, s obzirom na mogućnosti skrivanja kriminala među legitimnim trgovackim tokovima. Širok raspon prekomernog, preniskog i lažnog fakturisanja nudi bezbroj mehanizama za zloupotrebu IFF-a. Na kraju, uprkos svom padu kao konvencionalnog kanala, gotovina je i dalje značajno obeležje IFF-a. S obzirom na njenu fizikalnost, gotovina je potencijalno uočljivija od njenih elektroničkih ekvivalenta, ali se značajni iznosi gotovine često kriju preko granica Zapadnog Balkana.

Finansijski sektor

Finansijski sistem ostaje ključni kanal kojim se premešta nezakoniti prihod. Sve tri zemlje imaju značajan domaći i međunarodni bankarski sektor i sve imaju problema sa pranjem novca, uključujući izveštaje o značajnom pranju novca putem imovinskih transakcija. Osim toga, mikrokreditne organizacije i kriptovalute su na meti perača. Najnovije evaluacije upravljanja pranjem novca ukazale su na potrebu značajnog pooštravanja procesa sprečavanja pranja novca u Bosni i Hercegovini i Srbiji. U ovom odeljku razmatramo u kojoj meri legitimni finansijski sistem, uključujući povezane sektore kao što su nekretnine, deluje kao kanal IFF-a. Ovo uključuje, ali nije ograničeno na pranje novca – to je proces kojim se prihodi stečeni kriminalom unose u legitimni finansijski sistem i prikrivaju kako bi se odvojili od svog nezakonitog porekla.¹³² To se događa u procesu od tri faze:

- Plasiranje: nezakonita dobit se uvodi u finansijski sistem na način koji prikriva pravo vlasništvo nad tim sredstvima i nastoji izbeći aktiviranje AML sistema finansijske industrije.
- Raslojavanje: u kojem se pokušava prenos prihoda stečenog kriminalom kroz niz složenih finansijskih transakcija koje služe za prikrivanje pravog porekla sredstava.
- Integracija: u kojoj nezakonita sredstva ponovo ulaze u ekonomiju u izmenjenom obliku, prikrivena kao legitimna imovina.¹³³

Finansijski sektor ključni je kanal kojim se ilegalni tokovi kreću preko granica i Peru u lokalne ekonomije. Zapravo, banke, menjačnice, brokeri u osiguranju, investitorske kompanije, mikrokreditne institucije i kompanije za nekretnine ključni su elementi većine oblika pranja novca, jer ne samo da olakšavaju kretanje novca kroz zemlje, već i skrivaju nezakonito poreklo profita, udaljuju kriminalca od izvornog prestupa i ubrizgavaju sredstva u lokalnu ekonomiju. Pranje novca se obično procenjuje na između 2-5% BDP-a,¹³⁴ što je ekvivalent od 402 miliona do 1 milijarde evra u Bosni i Hercegovini, 110-275 miliona evra u Crnoj Gori i 1-2,5 milijardi evra u Srbiji samo u 2020. godini. Budući da su IFF-i po definiciji transnacionalni, odeljak u nastavku fokusira se na šeme pranja novca koje prelaze granice.

Banke imaju ključnu poziciju u finansijskom sistemu jer pružaju niz usluga, uključujući primanje depozita, davanje kredita, razmenu valuta i upravljanje bogatstvom. Činjenica da se sredstva mogu podići u gotovini i lako preneti u inostranstvo čini bankarstvo vrlo privlačnim za perače novca.

Banke, menjačnice, brokeri u osiguranju, investitorske kompanije, mikrokreditne organizacije i kompanije za nekretnine su ključni elementi većine oblika pranja novca.

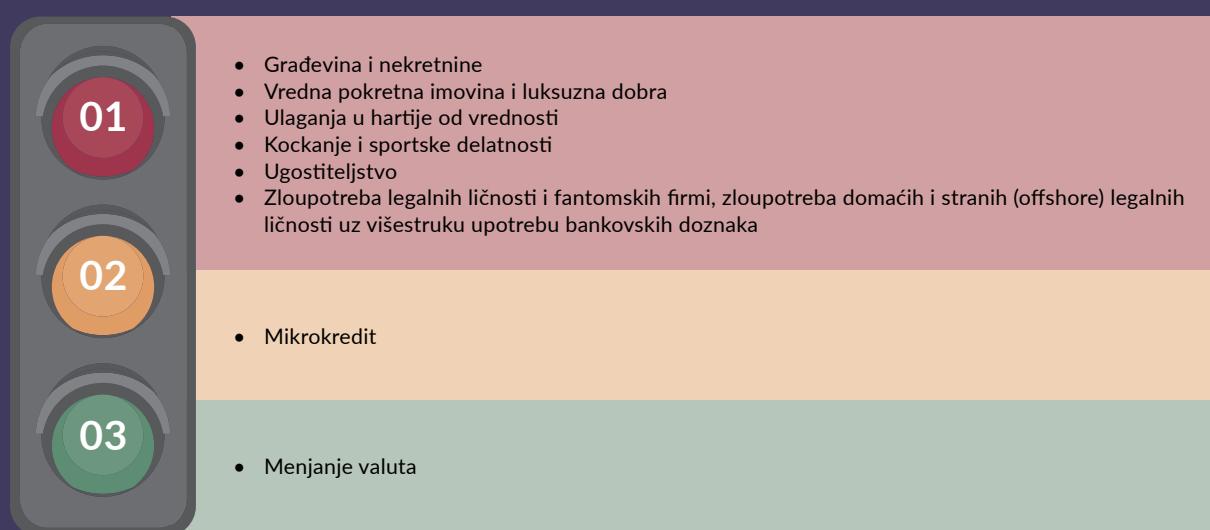
Radna grupa za finansijsko delovanje i izveštavanje o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji (FATF)

FATF je međuvladino telo koje radi na postavljanju međunarodnih standarda sa ciljem sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma i štete koja se nanosi društvu. Ono sarađuje sa devet regionalnih tela u stilu FATF-a. Kako bi se osigurao koordinisani globalni odgovor i podrška nadležnim telima da krenu u potragu za imovinom stečenom organizovanim kriminalom, razvila je takozvane "Preporuke FATF-a".¹³⁵ Regionalno telo koje pokriva Evropu i Zapadni Balkan je MONEYVAL – Odbor eksperata za procenu mera protiv pranja novca i finansiranja terorizma – trajno nadzorno telo Saveta Evrope sa sedištem u Štrasburgu, Francuska. FATF i ova regionalna tela takođe donose recenzije (izveštaje o zajedničkoj evaluaciji) svake članice kontinuirano kako bi procenile tehničku usklađenost i delotvornost FATF-ovih preporuka i neposrednih ishoda, pružajući dubinski opis i analizu sistema svake zemlje za sprečavanje kriminalne zloupotrebe finansijskog sistema. Poslednji izveštaji o Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori usvojeni su 2015., dok je o Srbiji usvojen 2016. godine. Praćenje delotvornosti njihove usklađenosti posebno je korisno za razumevanje sposobnosti zemalja. Na primer,

delotvornost Srbije ocenjena je kao "niska" u istragama i procesuiranju pranja novca; preventivnim merama i finansijskim sankcijama za finansiranje terorizma; i finansijskim sankcijama za finansiranje širenja oružja. U svim ostalim aspektima, uključujući preventivne mere i oduzimanje imovine, ocenjena je kao "umerena".¹³⁶ S obzirom na ta ograničenja, Srbija je stavljena pod pojačano praćenje.

Od tada su sve tri zemlje dovršile i usvojile brojne naknadne izveštaje i postigne značajan napredak u rešavanju pretnji i ranjivosti AML-a.¹³⁷ Ipak, izloženost zemalja prekograničnim ilegalnim tokovima i dalje je značajna. Učinak vlasti u istrazi, procesuiranju i osudi slučajeva pranja novca i dalje je nizak. Dijagram u nastavku sažima neke od ključnih rizika od pranja novca.

Konkretno za Bosnu i Hercegovinu, u izveštajima je naglašeno da finansijsko tržište nudi samo neke osnovne finansijske usluge i proizvode te stoga ne omogućava korišćenje sofisticiranih tehnika za pokrivanje nezakonite imovine. U tom smislu, dalji faktor koji povećava osetljivost zemlje na pranje novca je česta upotreba gotovine za kupovinu.¹³⁸

SLIKA 19 Rizici od pranja novca u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

IZVOR: MONEYVAL procena i primarna informacija

Kao što se vidi na slici 20, čini se da velika većina pojedinaca i preduzeća u Crnoj Gori i Srbiji poseduje bankovski račun, iako ispitanici naglašavaju da ostaje značajno nepoverenje u sistem – posebno u alate za internetsko bankarstvo: "Ljudi se boje da će kriminalci provaliti na njihov bankovski račun i ukrasti njihov novac".¹³⁹ Trošak posedovanja i održavanja bankovskih računa i kartica takođe je spomenut kao razlog odvraćanja. Drugačija je situacija u Bosni i Hercegovini, gde se prepostavlja da čak 40% odrasle populacije nema bankovski račun.¹⁴⁰

Stoga većina šema pranja novca uključuje korišćenje finansijskog sistema u nekoj fazi procesa transakcije. Zato su programi AML-a značajnu količinu napora usmerili na proces "znaj svog klijenta" sa druge strane. Ovo je takođe razlog zašto banke zahtevaju dokaz o poreklu novca za iznose iznad određenog praga (15 000 evra u sve tri zemlje), a veće transakcije automatski pokreću izveštaj o sumnjivoj transakciji. Međutim, ovaj se sistem obično zaobilazi jer kriminalni akteri dele transakciju na mnogo manjih i prenose novac između različitih računa, domaćih i stranih, kako bi se povećao izgled zakonitosti.¹⁴¹

Bankovske pozajmice i jemstva za kredite uobičajena su metoda skrivanja stvarnog porekla nezakonitog novca. U Crnoj Gori, stručnjaci su izvestili da je uobičajeno uzimati kredite za koje jemče kompanije sa sedištem u poreskim oazama, kao što su Sejšeli ili Kajmanska ostrva, a zatim ne plaćati te kredite. Crnogorske banke često moraju jednostavno da otpišu taj dug.¹⁴² U Bosni i Hercegovini lokalne (fiktivne) kompanije navodno posuđuju novac iz inostranstva, uključujući kompanije sa sedištem u Persijskom zalivu, gde lokalne vlasti ne mogu utvrditi izvor sredstava. Zatim koriste te pozajmice za ulaganje u lokalne nekretnine, otvaranje drugih kompanija ili kupovinu opreme.¹⁴³ Procene MONEYVAL-a za sve tri zemlje potvrđuju korišćenje "internih pozajmica" između kompanija koje pripadaju istom vlasniku, kao i korišćenje "fantomske firmi" za legalizovanje i preusmeravanje sredstava.

Većina šema za pranje novca uključuje korišćenje finansijskog sistema u nekoj fazi procesa transakcije.

	Bosna i Hercegovina (2019)	Crna Gora (2020)	Srbija (2020)
Populacija (2019)	3 300 000	600 000	7 000 000
Broj računa pojedinaca	2 100 000	960 602	16 468 360 (dinarski) 5 341 401 (devizni)
Ukupan broj aktivnih pravnih entiteta	n/a	37 255	400 672
Broj računa preduzetnika i pravnih entiteta	879 607 preduzetnika/ 76 994 pravnih osoba	670 859	2 840 152 (dinarskih) 541 812 (deviznih)

SLIKA 20 Pregled bankovskih računa u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji u 2020. godini.

IZVOR: Podaci o Bosni i Hercegovini od Centralne banke Bosne i Hercegovine; podaci o bankovskim računima u Crnoj Gori i Srbiji su dobijeni od respektivne centralne banke 28 i 29. aprila; informacije o pravnim entitetima su dobijene od Agencije za privredne registre Srbije i MONSTAT-a..

Finansijska sredstva koju drže:	Bosna i Hercegovina (2014)	Crna Gora (2013)	Srbija (2013)
Banke	84%	97%	92.4%
Drugi (investitorski fondovi, mikrokreditne institucije, itd.)	16%	3%	7.6%

SLIKA 21 Finansijsko tržište Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije.

IZVOR: MONEYVAL, Izveštaj o četvrtoj poseti radi procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015. godine, <http://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-money-laundering-and-combating-/1680715b43>; MONEYVAL, Srbija – izveštaj o uzajamnoj evaluaciji petog kruga, april 2016. god, <https://rm.coe.int/anti-money-laundering-and-counter-terrorist-financingmeasures-serbia-/1680715fdb>

Banke	Bosna i Hercegovina (2014)	Crna Gora (2013)	Srbija (2013)
Ukupan broj	27	11 ¹⁴⁴	30
Strange banke (više od 50%)	17	9	– ¹⁴⁵

SLIKA 22 Broj banaka u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

IZVOR: MONEYVAL, Izveštaj o četvrtoj poseti radi procene – Bosna i Hercegovina, 17. septembar 2015.godine,<http://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-money-laundering-and-combating-/1680715b43>; MONEYVAL, Srbija – izveštaj o uzajamnoj evaluaciji petog kruga, 13. april 2016. god, <https://rm.coe.int/anti-money-laundering-and-counter-terrorist-financingmeasures-serbia-/1680715fdb>

Pored banaka, procene MONEYVAL-a su ranije istakle i ulogu nekretnina, vredne pokretne imovine, kockanja, ugostiteljstva i ulaganja u hartije od vrednosti kao preferiranih metoda pranja novca.¹⁴⁶ Za Bosnu i Hercegovinu sektor hartija od vrednosti, povezan sa procesom privatizacije, bio je čak drugi najveći rizični sektor.¹⁴⁷ Iako su najnovije procene MONEYVAL-a zaključene između 2015. i 2016. godine, glavne metode pranja novca posmatrane danas uglavnom ostaju iste.¹⁴⁸

Uloga nekretnina u pranju novca

Procene MONEYVAL-a naglašavaju ranjivosti sektora gradnje i nekretnina u sve tri zemlje. Kao što je opisano u drugim izveštajima GI-TOC-a, ulaganja u gradnju i nekretnine imaju dugu istoriju apsorpcije ilegalnih prihoda na Zapadnom Balkanu, s obzirom na to da je sektor značajan u smislu ekonomskog udela i loše regulisan.¹⁴⁹

Industrija nekretnina u Srbiji rasla je neuobičajeno visokom stopom od 2018. godine. Gradnja je nastavljena uprkos COVID-19 u 2020. godini, iako su mnoge novoizgrađene zgrade ostale prazne. Na primer, projekat Beograd na vodi ne samo da se nastavio u 2020. godini, već je došlo do povećanja količine nabavljenog i korišćenog građevinskog materijala.¹⁵⁰ Jedan od razloga mogao bi biti taj što su izgrađeni radi pranja novca pre nego stambenog zbrinjavanja. "Izgradite stambenu zgradu i onda naterate članove svog tima da kupe stan u toj zgradi po namerno naduvanim cenama".¹⁵¹ Prosečna cena nove nekretnine po kvadratnom metru u različitim kvartovima Beograda u 2020. godini iznosila je 2 172 € u Vračaru; 3 365 € na Savskom vencu i 2 499 € u Starom Gradu. Srbija ima prosečnu mesečnu platu od 508 €.¹⁵²

U Crnoj Gori vlasti su izrazile zabrinutost zbog brzog razvoja ovog sektora 2009. i 2010. godine, koji je privukao pretežno strane ulagače.¹⁵³ Klanovi Kavač i Škaljari navodno poseduju različite vrste nekretnina širom zemlje, čija je vrednost po mišljenju tužilaštva 27 miliona evra. Pripadnici klanova navodno poseduju i građevinske kompanije povezane sa drugima u vlasništvu organizovanih kriminalnih grupa iz inostranstva. Mnoge nekretnine i kompanije registrovane su na ime rodbine ili prijatelja.¹⁵⁴

U Sarajevu, u Bosni i Hercegovini, mnoge novoizgrađene zgrade ostaju prazne ili nedovršene. Izveštava se da je lokalno tržište nekretnina privuklo ne samo lokalne kriminalne aktere, već i međunarodne grupe za krijumčarenje droge i strane ulagače. Prema Centru za istraživačko novinarstvo, od 2012. godine investitori iz Saudijske Arabije, Kuvajta, Ujedinjenih Arapskih Emirata i drugih zemalja kupili su 15,3 miliona kvadratnih metara zemljišta, uključujući 524 stana.¹⁵⁵ Bosni i Hercegovini još uvek nedostaje jedinstveni sveobuhvatni registar nekretnina, što otežava utvrđivanje stvarnog vlasništva nekretnine.

Bar, Crna Gora. Vlasti su izrazile zabrinutost zbog osetljivosti sektora nekretnina na pranje novca.
© biggunsband/Shutterstock

Kockanje je legalno u sve tri zemlje. U Srbiji je sve veći broj kockarnica izazvao zabrinutost zbog osetljivosti industrije na pranje novca. U Crnoj Gori, jedina kompanija koja poseduje službenu licencu za organizovanje "lutrajskih igara na sreću" ranije je bila povezana sa organizovanim kriminalom.¹⁵⁶ Čini se da su kladjenje i kockanje putem interneta takođe privlačni – u Srbiji se pretpostavlja da su kladionice usko povezane sa političkim strankama i navijačkim grupama, dok se u Crnoj Gori navodi da su pripadnici klanova Kavač i Škaljari posedovali nekoliko licenci za online kockanje i automate.¹⁵⁷

Jedna od najbrže rastućih industrija u tri zemlje je turizam, koji takođe nudi široke mogućnosti pranja novca kroz barove, restorane, hotele, apartmane za odmor, klubove, suvenirnice, rent-a-car ili taxi firme.¹⁵⁸ Pripadnici organizovanih kriminalnih grupa iz Crne Gore navodno poseduju nekoliko takvih kompanija, posebno duž obale. U Bosni i Hercegovini, ispitanci su objasnili da se taksi kompanije obično koriste za pranje novca, jer je nemoguće tačno izmeriti broj putnika na mesečnom ili godišnjem nivou: "Oni mogu izjaviti da su prevezli više ili manje putnika nego što su stvarno jesu, u skladu sa tim plaćaju poreze i tako lako Peru svoj novac".¹⁵⁹

Mikrokreditne institucije MONEYVAL klasificuju kao srednje rizične. U Bosni i Hercegovini, gde su mikrokreditni biznisi ranije činili 2,5% finansijskog sektora,¹⁶⁰ poslovanje im je cvetalo posebno tokom COVID-19 jer su jedini davali kratkoročne kredite sa visokim kamatama. Međutim, uprkos povremenim izveštajima o povezanosti sa pranjem novca,¹⁶¹ malo je sveobuhvatnih dokaza da se takve firme zloupotrebljavaju za pranje novca. Takođe je rasprostranjena zabrinutost za menjačnice, uprkos činjenici da MONEYVAL ovaj sektor procenjuje kao srednje i nisko rizičan. Ova ocena je iznenadjujuća, s obzirom na to da u Bosni i Hercegovini ne

postoji zabrana ili ograničenje za bilo koju pravnu ili fizičku ličnost da se bavi usluga menjača i/ili prenosa novca, što znači da se bilo koja osoba može baviti ovim poslovima, a da nije uredno licencirana ili registrovana.¹⁶² U Srbiji menjačnice zahtevaju sertifikaciju Poreske uprave,¹⁶³ dok u Crnoj Gori menjanje novca mogu obavljati samo banke ili pravni entiteti pod ugovorom sa bankom. Zvanična valuta u Crnoj Gori je evro, što je čini vrlo atraktivnom za premeštanje sredstava (posebno gotovine), ali i izloženom tehnikama pranja novca putem menjačnica.

Šeme pranja novca se brzo menjaju i kriminalci se često brzo prilagođavaju novim tehnologijama i tehnikama. Institucije u celom regionu i dalje imaju lošu evidenciju o istragama, krivičnim gonjenima i osudama u slučajevima pranja novca. To je delom zbog činjenice da je teško procesuirati slučajeve pranja novca bez predikatnog krivičnog dela; čak i ako se predikatno krivično delo dokaže, istrage često ne uključuju posebne istrage i optužbe za pranje novca. Osim toga, iako su finansijske istrage paralelno sa pravnim istragama uopšteno moguće, u praksi one ostaju vrlo ograničene.¹⁶⁴

“Zloupotreba vlasti i položaja” i dalje je preovladavajuće predikatno krivično delo, rekao je sagovornik tokom ovog istraživanja. “Tokom 2013. – 2017. godine u Srbiji je gotovo 70% svih osoba protiv kojih je pokrenuta istraga zbog pranja novca počinilo zloupotrebu vlasti kao predikatno krivično delo.”¹⁶⁵ Drugi je rekao: “Nedostatak znanja i sposobnosti za sprečavanje pranja novca je posebno zabrinjavajuće u svetlu povеćane važnosti kriptovaluta, koje bi mogle biti ozbiljna pretnja integritetu finansijskih sistema tri zemlje.”¹⁶⁶

2020			
	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Srbija
Presude vezane za pranje novca	100 presuda	1 presuda	42 presude
Osude vezane za pranje novca	105 ljudi osuđeno	1 osuda	41 osuda
Zatvorske kazne vezane za pranje novca	7 zatvorskih kazni	1 zatvorska kazna	21 zatvorska kazna 20 uslovnih kazni
Novčane kazne vezane za pranje novca	98 izrečenih novčanih kazni		31 kazna
Konfiskovanje imovine			10 konfiskovanih imovina

SLIKA 23 Osude i kazne vezane za pranje novca, 2020.

IZVOR: Javno tužilaštvo (Srbija) i Ministarstvo pravde (Bosna i Hercegovina)

Dokazi o lažnom fakturisanju posebno su se centralizovali na zone slobodne trgovine.

Trgovina

Trgovina je još jedan mehanizam za premeštanje nezakonite zarade, koji se sprovodi namernim lažnim predstavljanjem detalja trgovačke transakcije. Ova sklonost prema preniskom ili preteranom fakturisanju ili potpunom stvaranju fantomskih pošiljki slabo je dokazana. Ali naši su intervjui pronašli dokaze o lažnom fakturisanju u bosanskohercegovačkim, crnogorskim i srpskim trgovačkim transakcijama, posebno usmerenim na zone slobodne trgovine kao što je Luka Bar.

Trgovina je jedan od tri identifikovana mehanizma ili "kanala" za ilegalni prenos vrednosti, uz kretanje novca i finansijski sistem (uključujući pranje novca). Ilegalno korišćenje kanala trgovine često se naziva pranje novca zasnovano na trgovini (TBML). Predsednik FATF-a osvrnuo se na potencijal ovih lažnih trgovačkih sporazuma: „Jedna kriminalna mreža koja koristi TBML uspela je da prebaci 400 miliona evra tokom nekoliko godina".¹⁶⁷

FATF definiše pranje novca zasnovano na trgovini kao "namerno kretanje nezakonite zarade putem iskorišćavanja trgovačkih transakcija".¹⁶⁸ Prema FATF-u, ilegalni prenosi vrednosti postižu se na četiri ključna načina unutar trgovačkih kanala:

- Prekomerno ili prenisko fakturisanje vrednosti robe: Ovo lažno predstavljanje cene često zahteva da i izvoznik i uvoznik budu saučesnici.
- Prekomerno ili prenisko fakturisanje količine robe: Ovo uključuje fantomske pošiljke kod kojih se proizvodi uopšte ne kreću; opet, to zahteva dogovor.
- Višestruko fakturisanje iste robe: dokumentacija iste pošiljke se ponovno koristi – često u različitim finansijskim ili trgovačkim institucijama, što otežava otkrivanje.
- Lažno opisivanje robe: Na primer, slanje artikla niskog kvaliteta kao skupog kako bi se opravdalo prenos vrednosti.¹⁶⁹

Robe posebno osetljive na TBML uključuju one koje imaju široke cenovne marže ili produžene cikluse trgovanja i koje je carinskim telima teško ispitati.¹⁷⁰ FATF ističe sledeće ključne trgovačke kategorije kao posebno osetljive na TBML:

- zlato i plemeniti metali;
- autodelovi i vozila;
- poljoprivredni proizvodi i prehrabeni proizvodi;
- odeća i tekstil; i
- prenosna elektronika.

Mehanizmi za postizanje ilegalnog prenosa vrednosti stoga su različiti, a ta složenost, u kombinaciji sa poteškoćama nadzora trgovačkih sistema, otežava otkrivanje i procenu TBML-a. Jedan pravni savetnik opisao je praćenje TBML-a "kao da pokušavate pronaći žutu iglu u plastu sena".¹⁷¹

Pravni savetnici su takođe komentarisali da je verovatnije da će TBML napredovati jer druge metode, kao što je gotovina, postaje teže primenjivati. Pokušaji podizanja svesti o TBML-u među učesnicima iz privatnog i javnog sektora deo su misije FATF-a, ali većina regulatorne pažnje usmerena je na bankarski, a ne na trgovački sektor.

Ovaj IFF mehanizam prenosa povezan sa trgovinom ne bi trebalo mešati sa metodologijom "lažnog fakturisanja" Globalnog finansijskog integriteta (GFI).¹⁷² GFI tvrdi da se većina neusklađenosti između makro trgovačkih tokova objašnjava lažnim

fakturisanjem trgovine. Njihova se statistička analiza uveliko oslanja na makro neusklađenosti u podacima o međunarodnoj trgovini, što automatski ne implicira zločin lažnog fakturiranja.¹⁷³ Kritika ovih metoda zaključuje:

Lažno fakturiranje u trgovini svakako je postojeći fenomen. Poslovni ljudi u Kini koristili su preplate uvoza kao sredstvo za zaobilaznje valutne kontrole u zemlji i stvaranje uštedevine izvan Kine. Firme u Južnoj Africi krijučarile su pošiljke odeće iz Kine, izbegavajući uvozne carine. Ali nije jasno da li se uticajne i široko citirane brojke [GFI] – temeljene na sabiranju praznina i neusklađenosti u podacima o trgovini – mogu direktno protumačiti kao lažno fakturiranje trgovine.¹⁷⁴

Sve tri zemlje koje se razmatraju uveliko se oslanjaju na uvezenu robu, što ih sve čini ranjivim na TBML.

2018			
	BDP (US\$ milijarde)	Uvoz (US\$ milijarde)	Izvoz(US\$ milijarde)
Bosna i Hercegovina	20	10.2	6.2
Crna Gora	5	1.95	0.25
Srbija	50	23.5	17.0

SLIKA 24 BDP, uvoz i izvoz, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija, 2018.

IZVOR: Mreža poreske pravde/Svetska Banka, <https://iff.taxjustice.net/#/profiles>

Obe, Srbija i Bosna i Hercegovina imaju nekoliko zona slobodne trgovine (FTZ), iako Srbija ima daleko najveći broj. FTZ-i nude značajne prednosti preduzećima privremenim ukidanjem carina i poreza na uvoz i izvoz iz svake posebne zone.¹⁷⁵ U Srbiji trenutno postoji 15 aktivnih slobodnih zona koje su 2019. godine imale promet od oko 5 milijardi evra. Preko 200 multinacionalnih kompanija sa više od 37 000 zaposlenih posluje u srpskim FTZ-ima, dok je obim ulaganja u zone u 2019. godini iznosio 3 milijarde evra. Izvoz robe putem FTZ-a raste iz godine u godinu i čini preko 13% ukupnog izvoza Srbije. Ali, OECD je primetio da mnoge FTZ imaju smanjenu carinsku prisutnost što može stvoriti prilike za ilegalnu trgovinu i IFF-e.¹⁷⁶

Ne iznenađuje da su naši intervju pokupili uglavnom anegdotske slučajeve TBML-a, a ne procene vrednosti. U Srbiji su ispitanici naveli slučajeve značajnog preniskog fakturisanja robe – u jednom slučaju, u trgovini sa Turskom, roba u vrednosti od 8,5 evra fakturisana je na 0,42 evra.¹⁷⁷ Srpska roba koja se eksplatiše na ovaj način uključuje poljoprivredne proizvode poput paradajza i limuna. U Bosni i Hercegovini su navedeni primeri automobila iz Kine i Turske koji su prenisko fakturisani, iako zvanične trgovačke evidencije pokazuju samo šačicu izvoza. Postoji i nedovoljno prijavljivanje, a jedan ispitanik citira "Hrvatska beleži desetine hiljada transakcija više sa Republikom Srpskom nego što je prijavila".¹⁷⁸

U Crnoj Gori, intervju sa predstnikom trgovacke firme otkrio je da je pogrešno fakturiranje trgovine široko rasprostranjeno. Većina nepravilnosti dogada se na nacionalnim teritorijama, jer inspektorji nisu dovoljno obučeni za sprovodenje efikasnih kontrola:

*Poslednjih godina
primećuje se porast
broja zahteva za
prenos gotovine
u i iz Crne Gore.*

„Lažno fakturisanje u trgovini je široko rasprostranjeno i većina se događa tamo gde su firme smeštene, na primer, na području Podgorice. Uopšteno, cilj je sasvim očigledan: povećanje profit-a i izvlačenje gotovine iz transakcija.“ Luka Bar, jedna od najvećih regionalnih luka u Crnoj Gori, slobodna je trgovačka zona sa značajnom reputacijom ilegalne trgovine. „Najmanje 20% transakcija je na neki način netačno – drugačije fakturisano u odnosu na stvarno stanje, prodaja druge robe ili različite količine robe u odnosu na fakturisano, prihvatanje gotovinskih plaćanja i slično“.¹⁷⁹

Gotovina

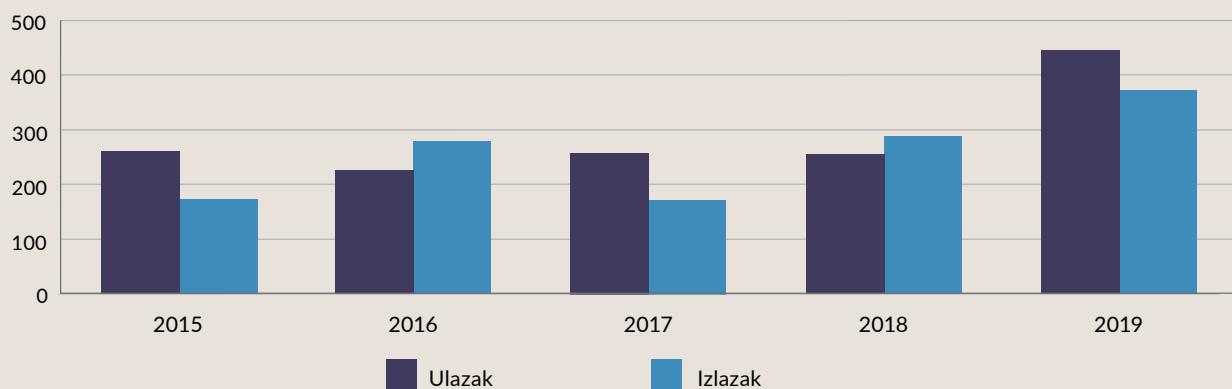
Krijumčarenje gotovine još je jedan važan IFF kanal u sve tri zemlje, budući da se čvrsta valuta kreće preko granica. Zaista, novčanice i kovanice (u različitim valutama i apoenima) često se voze preko granica. Pored toga, važna je i uloga firmi za brzi prenos novca jer omogućavaju korisnicima da polažu i podižu gotovinu širom sveta u roku od samo nekoliko minuta.

Na Zapadnom Balkanu, kanal gotovine je podstaknut velikim neformalnim sektorima lokalnih ekonomija. Prema podacima Međunarodne organizacije rada, više od 18,7% svih radnika u Srbiji¹⁸⁰ i 30% u Bosni i Hercegovini¹⁸¹ je neformalno zaposleno i zato primaju plate u gotovini. Ispitanik je potvrdio ovu uobičajenu praksu i za Crnu Goru, napominjući da „desetine hiljada zaposlenih primaju barem značajan deo svojih plata u gotovini“.¹⁸² Gotovina stoga igra važnu ulogu u svakodnevnim transakcijama – i legalnim i ilegalnim.

Velika količina gotovine, koja uključuje kovanice i novčanice, prenosi se prevoženjem preko granice. Tako, policajac iz Crne Gore je objasnio da svakodnevno pronalaze neprijavljenе valute. Takođe je objasnio da gotovina uglavnom ide istim rutama kao droga ili migranti (i pomažu joj isti korumpirani graničari) – samo u suprotnom smeru.¹⁸³ Obično je sakrivena u posebnim odeljcima automobila, u turističkim autobusima ili kamionima ili sakrivena među ostalom robom. Gotovina se takođe presreće u morskim lukama i na aerodromima, iako se oni manje koriste za krijumčarenje gotovine zbog strože kontrole.¹⁸⁴ Poslednjih godina se može primetiti porast broja zahteva za prenos gotovine u i iz Crne Gore. U 2019. godini na crnogorskим granicama zaplenjene su valute u vrednosti od 286 000 evra (i pri izlasku i pri ulasku u zemlju).¹⁸⁵

Najviše krijumčarena strana valuta na Zapadnom Balkanu je evro,¹⁸⁶ iako se i američki dolari, švajcarski franci i britanske funte redovno presreću. Zanimljivo je da predstavnici crnogorskih vlasti navode da se najviše krijumčare apoeni od 500 evra (radi smanjenja zapremine), dok se u Bosni i Hercegovini nalaze uglavnom manji apoeni.¹⁸⁷ Za prevoz većih količina koristi se nekoliko uzastopnih putovanja, bilo iste osobe ili grupe ljudi. Srpska nacionalna procena rizika takođe naglašava rizike prekograničnog kretanja gotovine.¹⁸⁸

CRNA GORA

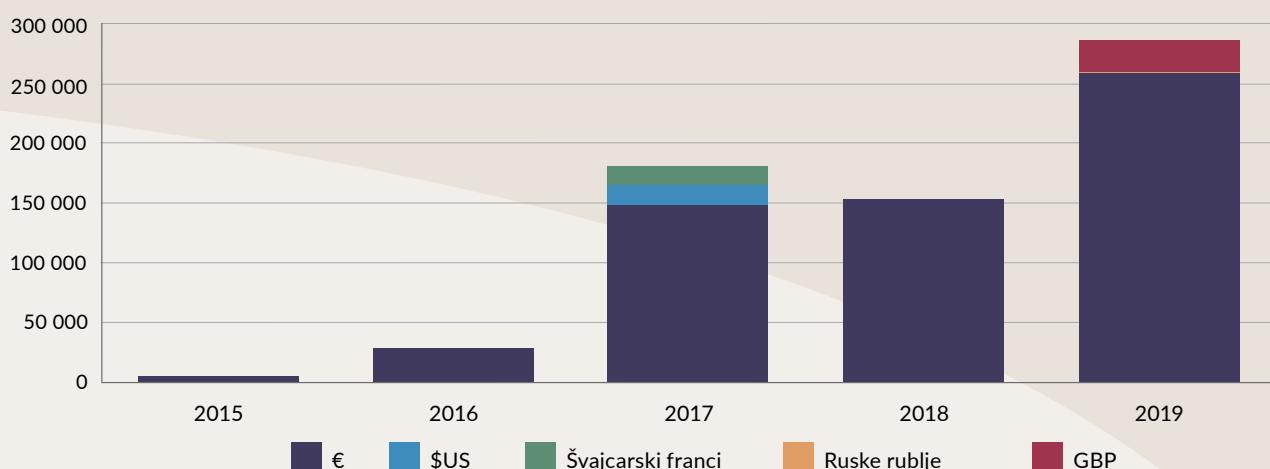

SLIKA 25 Broj zahteva za transfer gotovine na crnogorskoj granici.

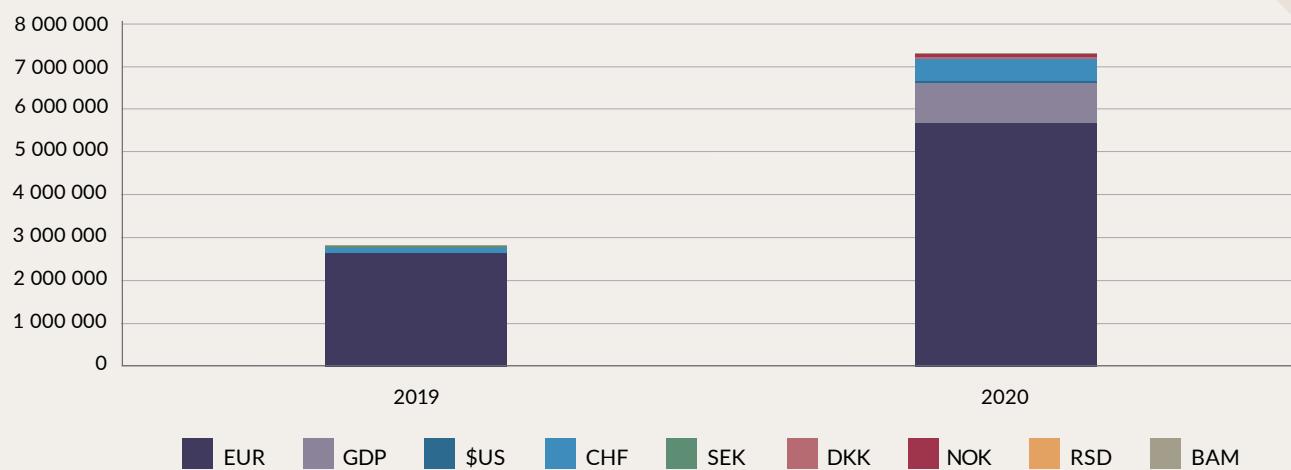
NAPOMENA: Prema informacijama dobijenim od Uprave za indirektno oporezivanje Bosne i Hercegovine 152 prekršaja u vezi sa prenosom gotovine zabeležena su u 2020. godini; 72 prekršaja zabeležena su u prvih šest meseci 2021. godine.

IZVOR: Crnogorska finansijsko-obaveštajna jedinica

CRNA GORA

SRBIJA

SLIKA 26 Valute zaplenjene na crnogorskoj granici (2015-2019) i srpskoj granici (2019-2020) (pri ulasku i izlasku). Sve valute su prikazane u odnosu na vrednost evra.

IZVOR: Crnogorska finansijsko-obaveštajna jedinica i Ministarstvo finansija Srbije, 2021.

*Gotovina se ne
prenosi samo preko
granica, već se šalje
i poštom ili ulazi u
finansijski sistem*

Ulazak gotovine u tri zemlje često je povezan sa putovanjima dijaspore, posebno tokom leta. Granična policija je izvestila o većim količinama gotovine koja ulazi ili prolazi kroz zemlje tokom leta.¹⁸⁹ Nema informacija o sezonskoj raspodeli gotovine koja izlazi iz zemlje, iako je često povezana sa nezakonitom dobiti stečenom korupcijom. Kako je objasnio ekonomski analitičar, "Političari podižu velike količine gotovine da bi "platili usluge""¹⁹⁰.

Sve tri zemlje imaju prag za prijavu gotovine od 10 000 evra na granici. Kontrole gotovine su, međutim, u najboljem slučaju sporadične. Nedostatak osoblja, znanja, opreme i saradnje sa drugim policijskim agencijama otežava presretanje gotovine. U Bosni i Hercegovini policijaciji su takođe objasnili da se uglavnom fokusiraju na presretanje migranata – i nemaju mnogo vremena da se fokusiraju na nešto drugo. Drugi razlog može biti podela odgovornosti između granične policije i carine – budući da granična policija obično proverava prtljag i putnike, dok je otkrivanje nedopuštene gotovine odgovornost carine.¹⁹¹ Uprkos sveobuhvatnim zakonskim okvirima, nadležna tela često nisu jasna u pogledu svojih ovlašćenja što dovodi do nedoslednosti u primenjivanju.¹⁹² Čak i u slučajevima kada se pronađe neprijavljeni novac, malo je posledica. "Ljudi se često izvlače sa administrativnim kaznama i samo u odabranim slučajevima se gotovina preliminarno oduzima"¹⁹³ Pored toga, obično se ne vodi istraga o poreklu novca koji se presretne. "Jednostavno tvrdite da novac dolazi od prodaje stana – i to je dosta."¹⁹⁴

Gotovina se ne prenosi samo preko granica, već se šalje i poštom ili ulazi u finansijski sistem tako što se odnese u banke i stavi na kreditne kartice.¹⁹⁵ Na primer, krijumčari migranata u regionu često drže u džepu stotine (ili navиše nekoliko hiljada) evra zarade za ličnu upotrebu, sredstva koja dobiju stavljaju na bankovske račune i kreditne kartice kako bi kasnije otplatili rate kredita, kupili vozila i nekretnine.¹⁹⁶ Gotovina se takođe može pretvoriti u nakit, satove i umetnине, a zatim se opet prebaciti u gotovinu po dolasku. Drugi uobičajeni oblik gotovinskog prenosa je putem hawala brokeri ili firmi za brzi prenos novca. Na Zapadnom Balkanu, hawala sistemi se često koriste za plaćanje usluga krijumčarenja migranata jer krijumčari dopuštaju da se plaćanje obavi tek nakon uspešnog dolaska.¹⁹⁷ Iako bi gotovina mogla izgubiti primat usled korišćenja finansijskog sistema i kriptovaluta, ona će ostati ključni kanal za kretanje novca.

U pogledu poslovnih transakcija, procenjeno je da se u Srbiji oko 17% njih plaća gotovnom, s obzirom da je gotovo svaka treća kompanija aktivna u neformalnoj ekonomiji.¹⁹⁸ U Crnoj Gori vidimo da je gotovinsko plaćanje posebno uobičajeno u uslužnom sektoru, što znači u prevozu ili ugostiteljstvu.¹⁹⁹ Taksista je objasnio: "Ne prijavljujem sve svoje vožnje i tražim od kupaca da plate u gotovini. Zatim prijavim zarađeni iznos svom šefu, koji prijavljuje samo delić poreskoj upravi."²⁰⁰ Ispitanici su takođe opisali kako je nelikvidnost velikog broja poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini učinila ranjivim na ubrizgavanje gotovine (npr. putem kredita ili fiktivnih poslovnih odnosa) "sumnjivog" porekla – fenomen za koji se pretpostavlja da se povećao tokom ekonomskih teškoća za vreme COVID-19, kako su kriminalni akteri ostali jedini koji su pozajmljivali novac sa izuzetno visokim kamatama.²⁰¹ Stoga nije čudno da se širom regiona, veliki broj dnevnih transakcija (legalnih i ilegalnih) odvija u gotovini. To olakšava ilegalnim akterima premeštanje, izvlačenje i apsorpciju velikih prihoda od kriminala – što dodatno podstiče neformalnu i ilegalnu ekonomiju.

Firme za brzi prenos novca

Firme za brzi prenos novca obično se koriste na Zapadnom Balkanu, kako za primanje tako i za slanje novca. Širom regiona dostupno je nekoliko pružalaca usluga, uključujući Western Union, MoneyGram, poštanske usluge slanja novca, mikrokreditne institucije i konvencionalne banke, koje su otvorile značajan broj filijala – ne samo u gradovima, već i u manjim mestima. Pojedinačne transakcije obično se kreću od nekoliko stotina do nekoliko hiljada evra po prenosu.

Država	% isplaćene transakcije	% poslate transakcije
Bosna i Hercegovina	12%	4%
Crna Gora	7%	2%
Srbija	65%	12%

SLIKA 27 Transakcije firme za brzi prenos novca: tokom jedne nedelje u martu 2021. godine.

IZVOR: Onlajn intervju sa predstavnikom firme za brzi prenos novca sa sedištem u Austriji marta 2021. godine.

Firme za brzi prenos novca nude niz legitimnih i atraktivnih usluga. Ali, nije tajna da su i one (zlo)upotrebljene za prenos nezakonitih dobiti. Na primer, vodeća firma za prenos novca koja posluje u celom regionu zvanično procenjuje da je otprilike 1% svih transakcija na globalnom nivou nezakonito, ali je sagovornik zaposlen u toj firmi objasnio da je postotak za Zapadni Balkan verovatno mnogo veći. Firme za brzi prenos novca ponekad nemaju vlastitu licencu operatera u zemljama Zapadnog Balkana, već deluju preko drugih strana, što ograničava njihovu internu informaciju o tome šta se događa na lokalnom nivou.

© ESB Professional/Shutterstock

REMEDIJACIJA

Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija su sve uložile veća sredstva u borbu protiv korupcije, finansijsko upravljanje i transparentnost javnog sektora. Sve tri zemlje donele su zakone za sprečavanje pranja novca i poboljšale svoje procese izveštavanja i praćenja. Međutim, usklađenost sa porekskim obavezama i dalje je niska u poređenju sa normama EU-a, što je uzrokovano kontinuiranom snagom neformalnih ekonomija u sve tri, kao i gotovinskim isplatama zaposlenima. Transparentnost javnih nabavki takođe je poboljšana u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, iako se čini da napori Srbije da objavi javne nabavke nisu poboljšali konkurentnost procesa nadmetanja. Međunarodna saradnja u borbi protiv komponenti IFF-a dobija na značaju.

Tokom protekle decenije, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija progresivno su ulagale resurse i usmeravale napore u borbu protiv organizovanog kriminala, jačanje transparentnosti u javnom sektoru i demokratizaciju, i u uspostavljanje pravednog fiskalnog sistema. Zaista, Zapadni Balkan je uvek gledao zapadnoevropske demokratije i upravljanje kao uzore.²⁰² Međutim, njihova nedavna istorija čini usklađivanje sa takvim standardima izazovnim.²⁰³ Kontinuirana prisutnost mreža organizovanog kriminala, velika izloženost finansijskog sektora pranju novca i korupciji, kao i sveprisutne ekonomije zasnovane na gotovini negativno utiču na društveno-ekonomski razvoj zemalja Zapadnog Balkana.²⁰⁴

Kao što je ranije spomenuto, organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu je značajan biznis, koji godišnje generiše stotine miliona evra nezakonite zarade.²⁰⁵ Međutim, istraživanje i otkrivanje ovih zločina su naporni zadaci, otežani sofisticiranošću kriminalnih mreža i transnacionalnom prirodom trgovaca obrazaca. Da bi bile uspešne, agencije zadužene za borbu protiv kriminala zahtevaju visok nivo saradnje unutar zemalja, regionalno i međunarodno.

Postojeći kvantitativni pokazatelji o kojima godišnje izveštavaju ministarstva unutarnjih poslova Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije, većinom su ograničeni na evidenciju o zapleni – što su nesavršeni pokazatelji uspešnosti – ili na broj registrovanih, pritvorenih i deportovanih migranata, bez ispitivanja modus operandi krijumčarske mreže ili nivoa do kojeg je sistem olakšan zahvaljujući graničnim službenicima koji zatvaraju oči.²⁰⁶

Zemlje Zapadnog Balkana obično nemaju resurse za praćenje i merenje učinka nezakonitih aktivnosti.²⁰⁷ To uključuje usvajanje netradicionalnih pokazatelja koji mogu proceniti organizovani kriminal i izmeriti (ili čak nagraditi) saradnju između različitih agencija u cilju istraživanja i procene količine nezakonite zarade koja se svake godine ubrizgava u neformalnu ekonomiju.²⁰⁸

Zemlje Zapadnog Balkana obično nemaju resurse za praćenje i merenje učinka IFF-a.

Neformalna ekonomija

Neformalna ekonomija i dalje prosperira u regionu, i iz razloga što desetine hiljada zaposlenih još uvek primaju barem značajan deo svojih plata u gotovini.²⁰⁹ Poreski prihodi kreću se od 20% BDP-a u Bosni i Hercegovini do oko 24% u Srbiji i nešto su iznad proseka evropodručja (19,9%).²¹⁰ Međutim, gotovinska ekonomija prilično je sveprisutna u tri zemlje. Opšte nepoverenje u upravljanje javnim sredstvima zapravo je propraćeno sporim zvaničnim odgovorima na poslovne sektore u nastajanju. Crnogorski zakon, na primer, ne poznaje pojmove "frilenser" ili "samozaposlen": "iako radim kao fotograf više od decenije, zvanično sam bez posla", nedavno je izvestio jedan frilenser za Balkansku mrežu istraživačkog novinarstva.²¹¹

Čini se da nacionalne vlasti polako priznaju gubitak vrednosti usled nedovoljnog plaćanja poreza i trenutno preduzimaju pozitivne korake prema uspostavljanju efektnih kontrolnih mehanizama. U Crnoj Gori, na primer, vlada je trenutno u procesu redefinisanja institucionalnog okvira za poresku politiku, uključujući spajanje različitih institucija i stvaranje nove poreske uprave.²¹² To je već omogućilo povraćaj od oko 30 miliona evra poslednjih godina.²¹³

Finansijski sistem

Sledeći odeljak ukratko ilustruje nedostatke i odgovarajuće operativne i zakonodavne lekove za otkrivanje IFF-a u finansijskim sistemima Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije. Konkretno, daje pregled slabosti i prednosti u nacionalnoj borbi protiv pranja novca, korupcije u javnoj nabavci i stvarnog vlasništva.

Pranje novca

Prema makro procenama, nezakonita dobit u vrednosti od 2-5% BDP-a procenjuje se da se godišnje opere u lokalnu ekonomiju – što je ekvivalent od 402 miliona evra do 1 miliarde evra u Bosni i Hercegovini, 110–275 miliona evra u Crnoj Gori i 1 miliاردe–2,5 miliardi evra u Srbiji. Iako ove brojke i dalje upućuju na široku izloženost pranju novca u celom regionu, uloženi su značajni naporci da se ovaj trend obuzda.

Na slici 28. navedeni su zakoni o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma (AML/CTF) u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji, što pokazuje da su tri zemlje postigle značajan napredak, ne samo u jačanju svojih režima u borbi protiv terorizma, već i u, kao u slučaju Bosne i Hercegovine, uskladivanju zakona u svim pravnim sistemima u skladu sa preporukama FATF-a.²¹⁴ Osim toga, Bosna i Hercegovina i Srbija su

uklonjene sa spiska visokorizičnih zemalja sa strateškim nedostacima u borbi protiv pranja novca u julu 2019. i julu 2020. godine, respektivno.²¹⁵

Međutim, FATF je napomenuo da je finansijskim institucijama i dalje potrebna pomoć u određivanju zemalja koje primenjuju međunarodno priznate standarde u pogledu AML/CTF aktivnosti.²¹⁶

Novousvojeni zakoni su takođe rezultat zamaha generisanog praćenjem izveštaja o zajedničkoj evaluaciji MONEYVAL-a i Saveta Evrope. U Crnoj Gori, na osnovu preporuka odbora MONEYVAL o članu 268. Krivičnog zakona, odredbe su 2019. godine prilagodene Bečkoj i Palermskoj konvenciji.²¹⁷ U Srbiji je Zakon o AML ažuriran 2017./2018. godine, i, prema izveštaju o zajedničkoj evaluaciji, zemlja razume neke od svojih rizika od pranja novca i finansiranja terorizma i pokazala je napredak u razumevanju pretnji i ranjivosti.²¹⁸

NACIONALNI ZAKONI O SUZBIJANJU PRANJA NOVCA I FINANSIRANJU TERORIZMA

Bosna i Hercegovina	<ul style="list-style-type: none">Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (Službeni glasnik, br. 47/14 – AML)Izmene i dopune Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (Službeni glasnik, br. 46/16)Zakon o deviznom poslovanju (Službeni glasnik, br. 47/10)
Crna Gora	<ul style="list-style-type: none">Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma (Službeni glasnik, br. 33/2014, 44 /2018, i 73/2019) ("Zakon o AML")Članci 28. i 29. Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma (Službeni glasnik, br. 14/2007, 4/2008 i 14/2012)
Srbija	<ul style="list-style-type: none">Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, usvojen 2017. i izmenjen 2018. i 2019. ("Zakon o AML") i prateći podzakonski aktiZakon o ograničavanju raspolaganja imovinom u cilju sprečavanja terorizma i širenja oružja za masovno uništenje, usvojen 2015. i izmenjen 2017. i 2018. ("Zakon o zastari") i prateći podzakonski aktiZakon o Centralnoj evidenciji stvarnih vlasnika usvojen 2018. i izmenjen („Zakon o UBO“) i prateći podzakonski akti

SLIKA 28 Pregled nacionalnih zakona o AML/CTF u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

IZVOR: AForum za sprečavanje pranja novca, Bosna i Hercegovina, https://www.anti-moneylaundering.org/europe/Bosnia_and_Herzegovina.aspx; CMS, AML i CTF zakoni i propisi u Crnoj Gori, <https://cms.law/en/int/expert-guides/> cms-expert-guide-to-aml-and-ctf-in-central-eastern-europe/montenegro; CMS, AML i CTF zakoni i propisi u Srbiji, <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-aml-and-ctf-in-central-eastern-europe-serbia>

Efikasni AML propisi takođe zahtevaju pouzdane mehanizme izveštavanja. Sve tri zemlje imaju uspostavljene procedure za prijavu sumnjivih transakcija. Nacionalne generalne uprave za sprečavanje pranja novca kontinuirano poboljšavaju svoj učinak u otkrivanju i objavljinju izveštaja o sumnjivim transakcijama. Od uvođenja izmena i dopuna Zakona o AML-u 2016. godine, bosanskohercegovačka tela za sprovođenje zakona progresivno su se fokusirala na aktivnu saradnju sa finansijskim institucijama, poput banaka, koje odmah prijavljuju sve sumnjive aktivnosti i transakcije.²¹⁹ Dalje, spisak subjekata koji su u obavezi da prijavljuju nije ograničen na finansijske aktere: samo u 2019. godini vlasnici autokuća prijavili su ukupno 1 213 sumnjivih transakcija.²²⁰

U Crnoj Gori, Uprava policije za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma i Centralna banka nadležni su za praćenje i kontrolisanje sumnjivosti plaćanja i transakcija. Prema najnovijim podacima, povećana saradnja među agencijama dovela je do toga da banke prijave 149 sumnjivih bankovskih transakcija u 2020. godini.²²¹ Međutim, prema rečima jednog zaposlenog u banci, postojeći mehanizmi nisu dovoljno efikasni i potrebno ih je ojačati uvođenjem novih digitalnih alata za praćenje transakcija izvršenih, na primer, putem trgovine kriptovalutama.²²²

U Srbiji, kada Uprava za sprečavanje pranja novca identificuje sumnjive transakcije, ona traži od banaka podatke o stanju na računu, osobama ovlašćenim za pristup računu i prometu po računu.²²³ Banke zatim te podatke dostavljaju Upravi i komunikacija se odvija direktno i elektronski putem sigurnog komunikacijskog kanala. Banke, javni beležnici, advokati, računovođe, revizori i brokeri dužni su da prijave sumnjive transakcije Direkciji, koja dalje prikuplja podatke po svom nahođenju.²²⁴ Srpske banke i platne institucije prijavile su ukupno 2 277 sumnjivih transakcija u 2020. godini.²²⁵

Napore Zapadnog Balkana da poboljša svoje izveštavanje o sumnjivim aktivnostima treba istaknuti – mada s oprezom. Broj izveštaja o sumnjivim aktivnostima daje kvantitativan pokazatelj izveštavanja a ne govori o kvalitetu izveštaja ili efikasnosti sistema.²²⁶ Uvođenje pragova i povećana dostupnost metapodataka o sumnjivim transakcijama dopunjaju postojeće finansijske propise, posebno u ranjivim sektorima kao što su kriptovalute i nekretnine.²²⁷

Stvarno vlasništvo

Osiguravanje transparentnosti u registrima stvarnog vlasništva ključni je alat politike na Zapadnom Balkanu. Garancija pristupa takvim informacijama, zapravo, omogućava vladama unapređivanje korporativne odgovornosti i ograničavanje prisutnosti anonimnih firmi. Iz ovih razloga, to je deo antikorupcijskih obaveza preuzetih u sklopu Berlinskog procesa. Međutim, tri zemlje nisu potpisale dalje oblikovanje svojih zakona ili usvojile posebne akcione planove kao deo antikorupcijskih obećanja.²²⁸ Ipak, postignut je napredak.

Naime, Srbija je 2018. godine usvojila Zakon o centralnoj evidenciji stvarnih vlasnika i uspostavila javnu bazu podataka na preporuku odbora MONEYVAL.²²⁹ Iste godine Crna Gora je preduzela progresivne korake usvajanjem novog zakona o sprečavanju pranja

Zemlje Zapadnog Balkana obično nemaju dovoljno resursa za praćenje i kvantifikovanje učinka ilegalnih aktivnosti.

*U 2019. i 2020.
godini oko 50%
svih javnih nabavki
u Srbiji realizovano
je samo sa jednom
ponudom.*

novca koji je uključio takođe i posebne propise u vezi sa evidencijom stvarnih krajnjih vlasnika.²³⁰ Bosna i Hercegovina još nema centralnu evidenciju stvarnih vlasnika, a njen zakonodavni alat pod nazivom "Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti" još je u fazi izrade.²³¹

Na regionalnom nivou, tema je dobila određeni stepen zamaha u poslednje dve do tri godine, zahvaljujući događaju organizovanom od strane Partnerstva za otvorenu vlast u saradnji sa Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OESS) u junu 2021. godine, koji je podstakao vlade da podele svoj rad na transparentnosti stvarnog vlasništva i izrazio je želju za stvaranjem šire grupe učesnika za dalje uzajamne razmene.

Korupcija

Korupcija i opšti nedostatak transparentnosti u javnoj nabavci i dalje su značajni u tri zemlje, što pokazuje analiza Evropske komisije iz 2020. godine o regionalnim pitanjima, gde se reč "korupcija" pojavljuje 88 puta.²³²

Izveštaj pokazuje da Srbija i dalje ima slabe istražne sposobnosti i često ne uspeva izbeći neprikladan uticaj u postupcima nadmetanja. Novi Zakon o javnoj nabavci koji je stupio na snagu u julu 2020. godine doneo je dalje usklađivanje sa zakonodavstvom EU-a, sa osloncem na značajan proces konsultacija sa agencijama (više od 30 radionica sa 1 200 učesnika).²³³ Međutim, 2019. i 2020. godine oko 50% svih javnih nabavki u zemlji realizovane su samo sa jednom ponudom.²³⁴ Istraživački novinari su takođe otkrili, na primer, da svaki metar kanala Turskog toka na teritoriji Srbije košta gradane Srbije oko 2 000 evra.²³⁵ Tela za nadzor gradnje direktno imenuje vlada i ona rade samo po političkim uputstvima.²³⁶

Slično tome, u Crnoj Gori je od 2017. godine većina informacija o nabavkama dostupna na internetu zahvaljujući novom zakonu o javnim nabavkama koji definiše postupke inspekcijskog nadzora u slučajevima sumnjivih procesa nadmetanja.²³⁷ Mediji su i dalje aktivni u otkrivanju zloupotreba, ali su frustrirani što sumnjive aktivnosti gotovo da se ne istražuju od strane tela za sprovođenje zakona i što se zločini ne procesuiraju.²³⁸

U Bosni i Hercegovini je odložen proces usvajanja novog zakona o javnoj nabavci, mada su preduzete mere za povećanje transparentnosti u postupcima nadmetanja, kao npr. usvajanje sistema e-nabavke i uspostavljanje proaktivne saradnje sa civilnim društvom i pravosuđem.²³⁹ U Bosni i Hercegovini preduzeti su dalji pozitivni koraci na lokalnom nivou: kancelarija zadužena za praćenje antikorupcijskih napora i upravljanje kvalitetom godinama je bila aktivna u Sarajevu, otvarajući put naporima u drugim mestima, poput kantona Tuzla.²⁴⁰

Tranzicija u ekonomijama triju zemalja i dalje je u toku, kako one tek treba da uvedu pravne i operativne instrumente sposobne da ostvare opipljiv napredak. Prioriteti ekonomskog razvoja, međutim, ne mogu izbeći razmatranje i donošenje propisa o IFF-ima. Raspoređivanje resursa u one sektore ekonomije izložene IFF-ima prvi je korak u rešavanju mnogih aspekata ovog fenomena. Holistički pristup zahteva uključivanje finansijskih aktera, agencija za sprečavanje pranja novca i tužilaštva. Srbija se, na primer, aktivno uključuje u MONEYVAL konsultacije i preglede. Srpska Uprava

za sprečavanje pranja novca članica je Egmont grupe finansijsko-obaveštajnih jedinica i ima status

posmatrača u radu Evroazijske grupe za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma.²⁴¹

Međunarodna saradnja

Pored toga, međunarodna donatorska zajednica sve veći naglasak stavlja na borbu protiv IFF-a na Zapadnom Balkanu. Od 2019. godine GIZ je aktivan putem svog programa borbe protiv IFF-a na Zapadnom Balkanu. Već je postignut napredak jačanjem saradnje između agencija za sprovođenje zakona, kupovinom posebno obučenih pasa za pronalaženje gotovog novca i uvođenjem registara stvarnog vlasništva.²⁴² Ovaj izveštaj je jedan od elemenata inicijative GIZ-a.

Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija takođe su uključene u inicijativu o podršci efikasnijem sprovođenju pravde u slučajevima korupcije i organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu koju finansira EU, pokrenutu u januaru 2021. godine. Ona se zasniva na stručnom praćenju suđenja od strane OEŠ-a i iskustvu u sprovođenju praćenja suđenja u teškim slučajevima korupcije i organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi.²⁴³

OEŠ je takođe nedavno pokrenuo program za 2019. – 2022. godinu usmeren na podršku celokupnom ciklusu praćenja imovine u jugoistočnoj Evropi, sa naglaskom na tri područja intervencije: istragu, zaplenu imovine i oduzimanje imovine; upravljanje imovinom; i ponovnu upotrebu imovine.²⁴⁴ UNODC je takođe aktivna u regionu, sa brojnim programima za jugoistočnu Evropu. Od 2018. godine pomaže regionalnim jurisdikcijama u podizanju njihovih kapaciteta sprovođenjem programa obuke instruktora za finansijske istrage.²⁴⁵ Tokom desetog sastanka Upravnog odbora u Beču, UNODC je takođe pokrenuo „regionalni program za jugoistočnu Evropu (2020.–2023.)“. Ovaj program

razvijen je u saradnji sa vladama regiona i među svojim glavnim ciljevima ima “jačanje borbe protiv organizovanog kriminala i sprečavanje ilegalnih finansijskih tokova”.²⁴⁶ Osim toga, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija nedavno su bile uključene u dvogodišnji projekat usmeren, među ostalim ciljevima, i na jačanje sposobnosti šest jurisdikcija Zapadnog Balkana da otkriju, odvrate i krivično gone pranje novca i finansiranje terorizma.²⁴⁷

Intervjui i konsultacije sa stručnjacima o stanju modernih mehanizama remedijacije IFF-a pomogli su boljem razumevanju nacionalnih prednosti i nedostataka. Dalje, ovakva procena postaje nužan uvod u sledeći odeljak koji pruža skup specifičnih preporuka za učešnike uključene u sprečavanje, otkrivanje i istraživanje IFF-a.

Čovek koji kupuje
Bitkoine na bankomatu za
kriptovalute, Beograd.
© BalkansCat/Shutterstock

ZAKLJUČAK

IFF-i su mehanizmi pomoću kojih se novac zarađen nezakonito prenosi u i iz ekonomskih sistema kriminalnim korisnicima širom sveta. Ovaj izveštaj, fokusiran na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Srbiju, otkrio je značajne tokove koji proističu iz korupcije, ilegalnih tržišta i utaje poreza u svakoj zemlji. Naša analiza i intervjuji bili su fokusirani i na dokaze o predikatnim zločinima i kanalima IFF-a.

Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija imaju veoma različite ekonomije, ali sve i dalje ostaju ekonomije sa nižim troškovima i nižim platama, sa stopom nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori i višom od 16%. Neformalni sektor predstavlja više od 25% ekonomije svake od triju zemalja, što je činjenica koja olakšava mnoge komponente IFF-a o kojima se govori u ovom izveštaju. Usled pogoršavanja ovih problema, ni jedna od tri nije uspela da ostvari materijalni napredak u borbi protiv korupcije.

Fokusirali smo se na tri ključne studije slučaja korupcije, istaknute tematskom analizom naših intervjuja, uključujući političko favorizovanje u raspodeli javnog novca za nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini, korupciju u odbrambenoj industriji u Crnoj Gori i nedopušteni uticaj na izgradnju i infrastrukturni sektor u Srbiji.

Otkrili smo da je utaja poreza značajan problem u sve tri zemlje. Srbija je u proseku gubila 100 miliona evra godišnje, dok je Crna Gora, sa ekonomijom deset puta manjom od Srbije, gubila i do 60 miliona evra. U Bosni i Hercegovini zaposleni primaju i do polovine plate u gotovini. Iako nisu sve ovo tokovi IFF-a, oni nesumnjivo cure vrednost iz ekonomija zemalja.

Na temu ilegalnih tržišta fokusirali smo se na drogu, krijumčarenje migranata i ilegalnu trgovinu. IFF-i za krijumčarenje droge proizlaze iz glavnih balkanskih tokova heroina, kanabisa, kokaina i sintetike. To je unosan biznis, što pokazuje činjenica da heroin udvostručava vrednost od Zapadnog Balkana do EU. Krijumčarenje migranata takođe stvara značajne IFF-e za krijumčare koji uzimaju milione evra za prelaz preko granica Srbije i Bosne i Hercegovine. Ilegalna trgovina konvencionalnom robom, kao što su duvan i odeća, još je jedan veliki pokretač IFF-a. Procene pokazuju da je više od 20% tržišta duvana u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori ilegalno, a da te zemlje deluju i kao tranzitne zemlje za više profitabilne EU destinacije ilegalne robe.

Finansijski sistem ostaje ključni kanal kojim se premeštaju nezakoniti prihodi. Sve tri zemlje imaju značajan domaći i međunarodni bankarski sektor i sve imaju problema sa pranjem novca, uključujući izveštaje o značajnom pranju novca putem imovinskih transakcija. Osim toga, mikrokreditne organizacije i kriptovalute su na meti perača. Najnovije procene upravljanja pranjem novca ukazale su na potrebu značajnog pooštravanja procesa sprečavanja pranja novca u Bosni i Hercegovini i Srbiji.

Otkrili smo da je krijumčarenje gotovine još jedan veliki kanal IFF-a u sve tri zemlje, budući da se tvrda valuta prenosi preko granica. Doista, novčanice i kovanice (u različitim valutama i apoenima) često se prevoze preko granica u regionu.

Pronašli smo i dokaze o pranju novca zasnovanom na trgovini. Ova sklonost prema preniskom ili previsokom fakturisanju, ili potpunom stvaranju fantomske pošiljki, slabo je dokazana. Međutim, naši intervjuji su otkrili dokaze o lažnom fakturisanju u bosanskohercegovačkim, crnogorskim i srpskim trgovackim transakcijama, posebno usmerenim na FTZ kao što je Luka Bar.

Što se tiče napora zemalja u borbi protiv IFF-a, sve su one uložile veća sredstva u borbu protiv korupcije, finansijsko upravljanje i transparentnost javnog sektora. Takođe su donele zakone za sprečavanje pranja novca i poboljšale svoje postupke izveštavanja i praćenja. Ali usklađenost sa poreskim obavezama i dalje je niska u poređenju sa normama EU-a, podstaknuta kontinuiranom snagom neformalnih ekonomija zemalja, kao i gotovinskim isplatama zaposlenima. Bosna i Hercegovina i Crna Gora poboljšale su transparentnost javne nabavke; međutim, čini se da pokušaji Srbije da objavi javne nabavke nisu poboljšali konkurentnost procesa nadmetanja. Međunarodna saradnja u borbi protiv komponenti IFF-a dobija na značaju.

Preporuke

Sledeće preporuke posebno se odnose na ranjivost Zapadnog Balkana na IFF-e i sastavljene su pod pretpostavkom da su ciljane preporuke o određenim komponentama ili kanalima IFF-a već široko podeljene u prethodnim izveštajima. Ove su preporuke osmišljene tako da omoguće integrisani i koordinisani regionalni pristup, uz istovremeno posvećivanje pažnje specifičnim potrebama Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije za rešavanje IFF-a. Preporuke su grupisane u pet fokusnih područja.

Poboljšanje prikupljanja i razmene podataka o IFF-ima

Kao što je navedeno u izveštaju, malo je dostupnih podataka o IFF-ima širom Zapadnog Balkana, a vladinim informacijama o ovoj temi je inherentno teško pristupiti. Na zahteve o pristupu informacijama upućeni vladama u svrhu ovog izveštaja ponekad se uopšte nije odgovaralo ili tek nakon podnošenja žalbe.

Postoji značajna potreba za povećanjem količine i kvaliteta podataka dostupnih o svim komponentama i kanalima IFF-a, a posebno o pranju novca i kanalima trgovine. Ključno je osigurati da se publikacije na tu temu (npr. nacionalne procene rizika ili strategije sprečavanja pranja novca) redovno i transparentno prikupljaju i čine dostupnim široj javnosti. Ove publikacije trebaju jasno objasniti i opisati glavne izvore, odredišta i kanale nacionalnih i regionalnih IFF-a, kao i njihov uticaj na društvo. Potrebno je staviti na raspolaganje dovoljno resursa i osoblja za analizu i pripremu podataka i garantovati nesmetan proces pristupa informacijama. Osim toga, treba podsticati objektivno i nezavisno medijsko izveštavanje o novim trendovima.

Identifikovati i podići svest o IFF-ima

Takođe, usled nedostatka jasnoće definicije IFF-a, fenomen je relativno nov koncept na Zapadnom Balkanu, koji nije široko prihvaćen niti korišćen. Rasprave se često fokusiraju na pojedine komponente ili kanale, ali retko se gleda na širu štetu koju IFF-i imaju na društveni razvoj jer odlivaju sredstva iz ekonomije.

Postoji jasna potreba za novim prilikama za dijalog među državnim zvaničnicima, privatnim sektorom, civilnim društvom i širom javnošću o ovoj temi. Treba podsticati razmenu informacija među svim relevantnim učesnicima. Uloga civilnog društva je ključna, jer ono treba da bude aktivno uključeno u procenu rizika i predstavljanje iskustava ljudi o IFF-ima, kao i njihov uticaj na društvo, demokratiju i razvoj.

Identifikovanje nacionalnih prioriteta

Rešavanje IFF-a u celini u kratkom roku može biti previše nejasno i preambiciozno. Međutim, postoji jasna potreba za specifičnim operativnim prioritetima u svakoj zemlji koji bi mogli poslužiti kao početna tačka.

Bosna i Hercegovina

Ključni izazovi za rešavanje IFF-ajavljaju se u vezi sa podeljenim političkim sistemom zemlje. Zbog toga, u cilju napretka, ključni prioritet će morati biti osiguravanje razmene informacija između institucija svih entiteta u Bosni i Hercegovini i omogućavanje stvaranja registara (poslova, imovine i bankovskih računa, između ostalog) na centralnom nivou.

Pored toga, postoji jasna potreba za pojačanim praćenjem i nadzorom nacionalnih i regionalnih prioriteta finansiranja, uključujući stavljanje na raspolaganje više sredstava za praćenje mogućih politički motivisanih plaćanja OCD-ima.

Crna Gora

Za adekvatno rešavanje i sprečavanje IFF-a, biće ključno ažuriranje nacionalne procene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma, takođe i za omogućavanje

finalizacije savremenog strateškog okvira za sprečavanje i borbu protiv pranja novca, osnovanog na riziku. Poseban fokus treba da je sektoru gradnje. Tokom celog procesa potrebno je podsticati aktivnu saradnju civilnog društva.

Pored toga, za vladu je važno da pojača svoju borbu protiv ilegalne trgovine, uključujući putem FTZ-a, borbu protiv značajnog ilegalnog prometa duvana i drugih proizvoda.

Srbija

Srbija je 2020. godine pokrenula strategiju protiv pranja novca i finansiranja terorizma, koja važi do 2024. godine. U budućnosti će biti važno da vlada ispunji njene zahteve za izveštavanjem o strategiji i nastavi da radi na njenoj implementaciji, posebno na smanjenju rizika od IFF-a u građevinskoj industriji. Dodatni naglasak treba staviti na smanjenje utaje poreza i korupcije u sektoru infrastrukture.

Odabir regionalnih prioriteta i rad na koordinisanom, integrisanom i holističkom regionalnom pristupu rešavanju IFF-a

S obzirom na to da zemlje Zapadnog Balkana dele zajedničku ranjivost na IFF-e, važne se sinergije mogu pronaći u koordinisanom i integrisanom pristupu rešavanju IFF-a. Okviri zahtevaju međunarodno i regionalno uskladivanje, posebno unutar procesa proširenja EU i Berlinskog procesa. Zajednički regionalni prioriteti takođe bi omogućili razmenu informacija i iskustava, kao i priliku za učenje iz najboljih regionalnih praksi. Sledeće preporuke treba primeniti ne samo u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji, već i u ostale tri zemlje Zapadnog Balkana. U početku bi se mogli fokusirati na sledeće elemente:

Utaju poreza postaviti za regionalni prioritet, kao i bliske razlike u poreskim politikama i kapacitetima za sprovođenje unutar regiona, koje stvaraju prostor za manevrisanje i iskorišćavanje rupa u zakonu izvršiocima i kriminalnim akterima. Raditi na regionalnoj harmonizaciji zakonodavstva (npr. AML zakoni), oporezivanja i fiskalnih strategija, i osigurati njihovu usklađenost sa međunarodnim standardima i standardima FATF-a.

Svih šest zemalja trebale bi nastaviti sa nedavnim zakonodavnim napretkom kako bi povećale vidljivost stvarnog vlasništva nad imovinom. Sledеći primer Srbije, druge zemlje Zapadnog Balkana trebale bi uspostaviti javne baze podataka o stvarnim vlasnicima i koristiti te informacije za povećanje transparentnosti i istraživanje ilegalnih aktivnosti.

Razotkrivanje korupcije i ilegalnih aktivnosti zahteva aktivno civilno društvo i medije. Ali kapacitet vlade za borbu protiv korupcije takođe treba ojačati. Za zemlje će biti ključno da ostanu angažovane u reformama koje vode ka stvaranju nezavisnog i autonomnog pravosudnog sistema. Takođe bi trebale podsticati veću transparentnost unutar finansijskog sektora i javne uprave, posebno visokih javnih predstavnika, i nastaviti poboljšavati horizontalnu koordinaciju i tehničko znanje javnih tela koja se bave finansijskim istragama. Naglasak treba staviti na usvajanje pristupa koji se temelji na riziku prilikom sprovodenja mera za sprečavanje pranja novca, kako bi se osiguralo da neželjene posledice budu svedene na najmanju moguću meru.

*Razotkrivanje
korupcije i
nezakonitih
aktivnosti zahteva
aktivno civilno
društvo i medije.*

Odgovori na IFF-e takođe moraju preokrenuti javno mišljenje da će se kriminalci “uvek izvući” i/ili osećaj bespomoćnosti da se “nikada ništa neće promeniti”. Jedan od načina rešavanja ovog osećaja nekažnjivosti mogao bi biti povećan fokus i poboljšan kapacitet za povraćaj imovine, što bi takođe podstaklo ponovnu upotrebu imovine od strane društva kroz transparentne procese dodele. Pouke o tome kako osigurati integritet i odgovornost primaoca ponovo korišćene zaplenjene imovine mogu se naučiti iz iskustava koja već postoje u raznim zemljama EU-a. Bliska saradnja između lokalnih sudova, vladinih kancelarija i organizacija civilnog društva ključna je za slanje jasnog znaka da postoje posledice za kriminalno ponašanje, a ujedno i za pokazivanje da je “vraćanje društvu” takođe u javnom interesu i na dnevnom redu.

Donatorska podrška

Povećani fokus na rešavanje IFF-a na Zapadnom Balkanu podigao je profil ovog pitanja. U budućnosti, međunarodni donatori trebaju dodatno da usklade svoj angažman u regionu i izbegnu dupliranje napora kako bi zadržali zamah. Oni su ključna snaga za jačanje međunarodnih standarda usklađenosti, pružanje međusobne pomoći i deljenje najboljih praksi.

DODATAK

Makroekonomsko merenje IFF-a: kratka, ali šarena istorija

Kratka istorija merenja IFF-a korišćenjem makroekonomije pomalo je bolna. Jedan od ciljeva bio je korišćenje makroekonomskih podataka za procenu značaja IFF-a kao udela ukupne ekonomske aktivnosti ili ukupne trgovačke aktivnosti. Ovo je lakše reći nego uraditi.

Vodeći primer je merenje IFF-a zasnovano na trgovini koje je zagovarao Global Financial Integrity (GFI). Kao što je navedeno u našem prethodnom izveštaju, metodologija GFI kritikovana je zbog svojih rupa u logici.²⁴⁸

GFI-jeva metodologija je pokušaj korišćenja široko objavljenih makroekonomskih podataka (UN Comtrade baza podataka zvaničnog uvoza i izvoza) za procenu ilegalnih tokova. Ključni element ove metodologije su trgovačke razlike. GFI uzima ukupan izvoz za određeni proizvod iz određene zemlje i uspoređuje ga sa ukupnim uvozom (za taj proizvod i zemlju) u zemlje kupaca. Zbir poslednjeg trebao bi biti jednak prvom, ali često nije. Ova odstupanja su GFI-om označena kao IFF-i i tu počinju problemi.

Prepostavka o ilegalnoj aktivnosti zanemaruje činjenicu da trgovačka statistika često sadrži značajne greške u izveštavanju. Proizvodi i roba često se različito kategorizuju na uvoz nego na izvoz i njihova se vrednost često beleži sa različitim transportnim ili režijskim troškovima. Sve ove statističke razlike i odstupanja u beleženju pripisuju se, u analizi GFI-a, nezakonitim ili ilegalnim aktivnostima.²⁴⁹ GFI zatim proporcionalno procenjuje svaku razliku kao 3% korupcije, 60–65% lažnog fakturisanja trgovine i 31–34% kriminala, uz malo – ili u najboljem slučaju zastarelih – pozadinskih dokaza.

Ova analiza lažnog fakturisanja u trgovini je i pogrešno izvedena (odstupanja se ne izjednačuju automatski sa krivičnim delom) i pogrešno raspodeljena (fiksni postoci ne odražavaju stvarne primere podela između kriminala, korupcije i ilegalne trgovine). U nekim primerima visokog profila, GFI statistika je raskrinkana. Utvrđeno je da je GFI-jev južnoafrički zlatni IFF 75% objašnjiv kao greške u beleženju od strane ekonomske konsultantske kuće,²⁵⁰ a utvrđeno je da je kakao koji dolazi sa Obale Slonovače pogrešno prijavljen kao ilegalan, a u stvari je prolazio kroz ruke posrednika u Holandiji.²⁵¹

Matode platnih bilansa, kao što je rezidualni model Svetske banke, posmatra neusklađenosti u nacionalnim računima i zaključuje da svi "ostaci" predstavljaju IFF. Iako ove metode imaju veću reputaciju od lažnog fakturisanja trgovine, one još uvek pripisuju nezakonitost odstupanju, što ponekad može biti u stvari statistička greška ili greška u izveštavanju.

Osim ovih pogrešno protumačenih neuskladenosti, trgovina i platni bilansi takođe pate što nemaju načina za hvatanje ilegalnih tokova koji ne utiču na zvaničnu trgovinu ili brojke platnog bilansa. Nažalost, znamo da se mnoge transakcije odvijaju što dalje od zakonitog trgovačkog sistema- bilo putem kurira za gotovinu, lažnih faktura ili hawala sistema.

S obzirom na sve gore navedeno, ne iznenađuje da najnovija metodologija UNODC-a uverljivo komentariše da „neke kvantitativne studije izjednačavaju IFF samo sa lažnim fakturisanjem u trgovini; dok pranje novca osnovano na trgovini nije jedina metoda za ilegalno premeštanje novca i predložene statističke mere pate od pojednostavljinjanja prepostavki o izvorima podataka i metodama.”²⁵²

Alternativni makroekonomski pristup je ekonometrijsko profilisanje ranjivosti država na IFF. Ekonometrijski modeli kao što su MIMIC i Gravitacioni model korišćeni su za procenu pranja novca i IFF-a. Zapravo, ovi modeli uzimaju ekonomske pokazatelje i skaliraju ih prema različitim socio-ekonomskim pokazateljima. Modeli zatim primenjuju prepostavljeni ideo nezakonitosti na obim trgovine i druge makro statistike. Ovaj stil ekonometrijskog modela često je kritikovan kao umetnost, a ne kao nauka, s obzirom na njegovo oslanjanje na zaključke iz raznih nepovezanih izvora.

Ali, u njihovu odbranu, ovi makro modeli nastoje proceniti celokupne IFF-e, a ne samo one obuhvaćene podacima o trgovini ili platnom bilansu. U jednom slučaju, Mreža poreske pravde prva je upotrebila model koji izračunava ranjivost na IFF-e na osnovu niza podataka o upravljanju i ekonomiji.²⁵³ Model mreže kombinuje meru tajnosti prekograničnih ulaganja i trgovine svake zemlje i intenzitet kanala – tj. koliki ideo u BDP-u otpada na svaku vrstu transakcije. Rezultati su samo indikativni – ne mogu dati fiksnu novčanu procenu IFF-a – ali imaju analitičku vrednost u međusobnom poređenju jurisdikcija.

NOTES

- 1 O našoj analizi o Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji, pogledajte Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Ilegalni finansijski tokovi u Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji: ključni pokretači i trenutni trendovi, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IllicitFinancial-Flows-in-Albania-Kosovo-and-North-MacedoniaKey-drivers-and-current-trends.pdf>.
- 2 UNODC, Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 3 Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Ilegalni finansijski tokovi u Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji: ključni pokretači i trenutni trendovi, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IllicitFinancial-Flows-in-Albania-Kosovo-and-North-MacedoniaKey-drivers-and-current-trends.pdf>.
- 4 UNODC Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 5 MONEYVAL, Sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-moneylaundering-and-combating-/1680715b43>.
- 6 MONEYVAL, Sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene - Crna Gora, april 2015., <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-money-laundering-and-combating-/16807165d6>.
- 7 MONEYVAL, Sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma, Srbija 3. pojačan naknadni izveštaj, decembar 2019, <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/fur/Moneyval-Follow-Up-reportSrbija-2019.pdf>.
- 8 Udruženje korporativnih blagajnika (UK), Treasury Principles, 2009.
- 9 UNODC Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 10 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Sastanak na visokom nivou o međunarodnoj saradnji u borbi protiv ilegalnih finansijskih tokova i jačanju dobrih praksi u pogledu povraćaja sredstava, 16. maj 2019, <https://www.un.org/pga/73/event/internationalcooperation-to-combat-illicit-finance-flows-and-strengthen-good-practices-on-asset-returns/>.
- 11 Marcena Hunter, Mere koje promašuju cilj: prikupljanje prihoda stečenih kriminalom u modelima ilegalnih finansijskih tokova, ResearchGate, jun 2018., https://www.researchgate.net/publication/325860999_Measures_that_Miss_the_Mark_Capturing_proceeds_of_crime_in_illicit_financial_flows_models.
- 12 UNODC Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 13 UNODC Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 14 Ibid.
- 15 Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Ilegalni finansijski tokovi u Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji: ključni pokretači i trenutni trendovi, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IllicitFinancial-Flows-in-Albania-Kosovo-and-North-MacedoniaKey-drivers-and-current-trends.pdf>.
- 16 Stephanie Doeringer, Stručni intervju usmeren na problem: Kombinovanje kvalitativnih pristupa intervjuisanja za istraživanje implicitnog ekspertskeg znanja, Međunarodni časopis za metodologiju društvenih istraživanja, maj 2020, 24,3.
- 17 Pogledajte, na primer, nedavne izveštaje o napretku EU: Evropska komisija, radni dokument osoblja Komisije, Izveštaj Srbija 2020, 6. oktobar 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/serbia_report_2020.pdf; Evropska komisija, radni dokument osoblja Komisije, Izveštaj o Crnoj Gori 2020, 6. oktobar 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/montenegro_report_2020.pdf; Evropska komisija, radni dokument osoblja Komisije, Izveštaj o Bosni i Hercegovini 2020, 6. oktobar 2020., https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf.
- 18 Predsedništvo uvek treba da uključuje jednog Bošnjaka, jednog Srbina i jednog Hrvata.

- 19 Samir Kajošević, albanski lider u Crnoj Gori želi manjine u vlasti, BalkanInsight, 23. septembar 2020, <https://balkaninsight.com/2020/09/23/albanianleader-in-montenegro-vants-minorities-in-government/>.
- 20 Dušan Stojanović, Srpska opozicija bojkotuje glasanje održano tokom pandemije, AP, 18. jun 2020, <https://apnevs.com/article/1bb7201d36e06bf48adcc2c2d22fe965>.
- 21 Sva pominjanja Kosova, bilo da se radi o teritoriji, institucijama ili stanovništvu, u ovom tekstu će se razumeti u potpunoj saglasnosti sa rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i bez predrasuda o statusu Kosova. Ova fusnota će se primeniti na sva druga pominjanja Kosova.
- 22 Saša Dragojlo, Vučić najavio nove izbore pre novog konstituisanja vlade, BalkanInsight, 21. oktobar 2020, <https://balkaninsight.com/2020/10/21/vucic-announced-new-elections-even-before-new-government-constitution/>; Saša Dragojlo, Stranka predsednika Srbije ubedljiva na izborima koje je bojkotovala opozicija, BalkanInsight, 21. jun 2020, <https://balkaninsight.com/2020/06/21-serbia-presidents-party-scoreslandslide-in-election-boycotted-by-opposition/>.
- 23 Heather A. Conley i Dejana Šarić, Vetrovi političkih promena u Crnoj Gori, CSIS, 3. septembar 2020, <https://www.csis.org/blogs/european-election-watch/winds-political-change-montenegro>.
- 24 Sven Petke i Suljo Čoršulić, Bosna i Hercegovina – izbori sa iznenadujućim rezultatima, Konrad-Adenauer Stiftung, 19. novembar 2020., <https://vvv.kas.de/en/country-reports/detail/-/content/bosnia-and-and-herzegovina-elections-with-surprising-results>.
- 25 Evropski parlament, Rezolucija Evropskog parlamenta od 25. marta 2021. o izveštajima Komisije o Srbiji 2019–2020, 25. mart 2020, https://vvv.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0115_EN.html; Evropska komisija, radni dokument osoblja Komisije, Izveštaj o Crnoj Gori 2020, 6. oktobar 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/montenegro_report_2020.pdf; Evropska komisija, radni dokument osoblja Komisije, izveštaj o Bosni i Hercegovini 2020, 6. oktobar 2020. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf.
- 26 Na primer, videti Uglješa Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, maj 2021. <https://globalinitiative.net/analysis/corruption-western-balkans/>.
- 27 Evropski savet, proširenje EU, poslednji put revidiran 20. oktobra 2020. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/>
- 28 S obzirom na to da Bosna još nije započela pregovore, trenutno nijedno poglavje nije otvoreno za pregovore. U maju 2021. godine dogovoren je da se revidirana metodologija proširenja od tog trenutka koristi u pristupnim pregovorima sa Crnom Gorom i Srbijom. Vidi: Evropski savet, Status pregovora, Crna Gora, poslednji put revidirano 19. aprila 2021. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/montenegro/>; Evropski savet, Status pregovora, Srbija, poslednji put revidirano 23. aprila 2021, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/serbia/>; Savet je dao saglasnost za primenu nove metodologije na Crnu Goru i Srbiju, Evropski Zapadni Balkan, 11. maj 2021. <https://europeanwesternbalkans.com/2021/05/11/council-agrees-on-the-application-of-the-new-methodology-to-montenegro-and-serbia/>.
- 29 Freedom House, Nacije u tranzitu 2020, spuštanje demokratske fasade, 2020, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-04/05062020_FH_NIT2020_vfinal.pdf.
- 30 Floor Knoote i Thalia Malmberg, Mentalitet nultog rizika: Štetni efekat mera AML/CFT na civilno društvo, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, maj 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/Zero-risk-Mentality-The-damaging-effect-of-AML/CFT-measures-for-civil-society-GITOC-resilience-Fund.pdf>.
- 31 Sandra Maksimović, Stojanović i Kmežić: Vlada Srbije koristi zakonske mehanizme za zastrašivanje OCD-a i novinara, Evropski Zapadni Balkan, 31. jul 2020. <https://europeanwesternbalkans.com/2020/07/31/stojanovic-and-kmezic-serbian-government-uses-legal-mechanisms-to-intimidate-csos-and-journalists/>.
- 32 Ova procena je zasnovana na različitim podacima objavljenim na <https://safejournalists.net>. Broj ne uključuje incidente u Albaniji.
- 33 Evropski parlament, Rezolucija Evropskog parlamenta od 25. marta 2021. o izveštajima Komisije o Srbiji 2019–2020, 25. mart 2020. https://vvv.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0115_EN.html; videti takođe Kristina Amerhauzer i Walter Kemp, Zajedno jači: jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, mart 2021. <https://globalinitiative.net/analysis/resilient-balkans/>.
- 34 Videti takođe Kristina Amerhauzer i Walter Kemp, Zajedno jači: jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, mart 2021. <https://globalinitiative.net/analysis/resilient-balkans/>.
- 35 Valerie Hopkins, Stare tenzije i dalje žive u Bosni 25 godina nakon Dejtona, Financial Times, 4. januar 2021. <https://www.ft.com/content/2704c51b-0e46-4891-81ad-00c23d70ed5c?accessToken=zwAAAxkymNN4kc8nBMUbDkZlkdOBrQDCPxDtxA.MEQCIDcgxVfgCNMj1efNgrpZMD6rM2hUO8L8NTHWCh8T3BeAiB7mJNmIIDt5Mm2Qrxw2tkl3ppsoirZDc5MQh0hNZm5w&sharetype=gift?token=004a641b-6935-4af7-aea3-e23fb19be945>.
- 36 Svetska banka, Recesija se produbljuje dok pandemija COVID-19 ugrožava radna mesta i smanjenje siromaštva na Zapadnom Balkanu, 22. oktobar 2020. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/22/recession-deepens-as-covid-19-pandemic-threatens-jobs-and-poverty-reduction-in-western-balkans>.

- 37 Ovo će zahtevati pažljivo praćenje u budućnosti. Pogledajte, na primer, Valeri Hopkins, Beogradski brzorastući tehnološki start-apovi pokazuju „glad za uspehom“ Srbije, Financial Times, 17. jun 2020. https://www.ft.com/reports/investing-serbia?accessToken=zwAAAxkymapQkc9B-i7aqr8R6tOnZnwwBRP-Rw.MEUCIF9HmxsoxFMvxGNLOMnejl-JrdlqsTLZqwl_zGoy_BKcAiEAk_L7PGDP6kPLK9tBlsSim6Bxbvz42xrYMVNajYT3Aw&sharetype=gift?token=a20e94ea-9bc0-4f92-9d38-f04aa9b806d6.
- 38 Zsuzsanna Hargitai, Investitori žele reforme u Srbiji koje probijaju „zid otpora“, Financial Times, 17. jun 2020. <https://www.ft.com/content/5e5ef77a-9c16-11ea871b-edeb99a20c6e>.
- 39 Srbija je bila rangirana prva od strane Financial Times-a u 2019. godini po privlačenju SDI u odnosu na veličinu njene privrede (<https://www.fdiintelligence.com/article/75351>) i rangirana je na 44. mestu Svetske banke na globalnoj Duing biznis listi (po podacima iz 2019. godine, dostupnim na <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>). Crna Gora je rangirana na 50. mestu Svetske banke na globalnoj Duing biznis listi.
- 40 Kineske kompanije su 2018. činile oko 20% svih SDI u Srbiju. Valerie Hopkins, Pandemija i zanemarivanje EU zaoštavaju veze Srbije sa Kinom – specijalni izveštaj: Ulaganje u Srbiju, Financial Times, 17. jun 2020. https://www.ft.com/reports/investing-serbia?accessToken=zwAAAxkymapQkc9B-i7aqr8r6tOnZnwwBrP-rw.MEUCIF9HmxsoxFMvxGNLOMnejl-JrdlqsTLZqwl_zGoy_BKcAiEAk_L7PGDP6kPLK9tBlsSim6Bxbvz42xrYMVNajYT3Aw&sharetype=gift?token=a20e94ea-9bc0-4f92-9d38f04aa9b806d6.
- 41 Crna Gora je 2021. godine zatražila pomoć od EU za otplatu ovog kredita. EU je saopštila da ne može pomoći u otplati kredita, ali će pružiti podršku da se putna infrastruktura završi. Jan Strupczewski, EU kaže da ne može pomoći Crnoj Gori oko kineskog kredita, ali može oko finansiranja, Reuters, 12. april 2021. <https://www.reuters.com/article/us-montenegro-china-debt-eu-idUSKBN2BZ22Q>. Valerie Hopkins, Pandemija i zanemarivanje EU zaoštavaju veze Srbije sa Kinom – specijalni izveštaj: Ulaganje u Srbiju, Financial Times, 17. jun 2020. https://www.ft.com/reports/investing-serbia?accessToken=zwAAAxkymapQkc9B-i7aqr8r6tOnZnwwBrP-rw.MEUCIF9HmxsoxFMvxGNLOMnejl-JrdlqsTLZqwl_zGoy_BKcAiEAk_L7PGDP6kPLK9tBlsSim6Bxbvz42xrYMVNajYT3Aw&sharetype=gift?token=a20e94ea-9bc0-4f92-9d38f04aa9b806d6.
- 42 Za više detalja pogledajte odeljak o korupciji u ovom izveštaju. Vidi i: bosanski zvaničnik suspendovan zbog istrage o uvozu neispravnih respiratora, Reuters, 12. maj 2020. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-bosnia-ventilators-idUSKBN22O26r>.
- 43 Valerie Hopkins, Pandemija i zanemarivanje EU zaoštavaju veze Srbije sa Kinom – specijalni izveštaj: Ulaganje u Srbiju, Financial Times, 17. jun 2020. https://www.ft.com/reports/investing-serbia?accessToken=zwAAAxkymapQkc9B-i7aqr8r6tOnZnwwBrP-rw.MEUCIF9HmxsoxFMvxGNLOMnejl-JrdlqsTLZqwl_zGoy_BKcAiEAk_L7PGDP6kPLK9tBlsSim6Bxbvz42xrYMVNajYT3Aw&sharetype=gift?token=a20e94ea-9bc0-4f92-9d38f04aa9b806d6.
- 44 Intervju sprovedeni u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji u decembru 2020. Vidi takođe Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-in-the-Western-Balkans-1.pdf>.
- 45 Podaci dobijeni iz otvorenih podataka Svetske banke, Lične doznake, primljene (% BDP) - Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija, pristupljeno 14. maja 2021 <https://data.worldbank.org/indicator/Bx.TrF.PWKr.DT.GD.ZS?locations=rS-ME-BA>.
- 46 Na primer, pogledajte žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu. Lokalne ranjivosti u regionalnom kontekstu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, maj 2019. <https://globalinitiative.net/analysis/oc-westernbalkans/>; Walter Kemp, Transnacionalni pipci: Globalna žarišta balkanskog organizovanog kriminala, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, jul 2020. <https://globalinitiative.net/analysis/transnational-tentacles-wb6/>; UNODC, Merenje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu, 2020, <https://www.unodc.org/documents/dataand-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 47 UNODC, Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 48 Videti takođe Dodatak 1 o pozadini makroekonomskog merenja IFF-a.
- 49 Mreža poreske pravde, Indeks finansijske tajne, 2020. <https://fsi.taxjustice.net/en/>.
- 50 Intervju sprovedeni sa nizom zainteresovanih strana u Srbiji od decembra 2020. do aprila 2021. godine.
- 51 Transparency International, Šta je korupcija?, <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>.
- 52 UNODC, Medunarodna klasifikacija kriminala u statističke svrhe (ICCS), <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/iccs.html>.
- 53 UNODC, Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 54 Intervju sa aktivisom civilnog društva iz Bosne i Hercegovine, decembar 2020.
- 55 Intervju sa policijskim inspektorom iz Bosne i Hercegovine, decembar 2020.
- 56 UNODC, Korupcija na Zapadnom Balkanu: mito kako ga doživljava stanovništvo, 2011, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/corruption/Western_balkans_corruption_report_2011_web.pdf.
- 57 Andy McDevitt, Borba protiv korupcije na Zapadnom Balkanu i Turskoj: Prioriteti za reformu, Transparency International, 2016, https://images.transparencycdn.org/images/NISWBT_EN.pdf.
- 58 Transparency International, Indeks percepције korupcije, 2020, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>.
- 59 Intervju sa konsultantom za infrastrukturu i poreskim savetnikom u Srbiji, mart 2021.
- 60 Intervju sa poreskim savetnikom u Srbiji, mart 2021.

- 61 Intervju sa stručnjakom za srpsko-kineske odnose, mart 2021.
- 62 Intervju sa saradnikom iz Transparentnost Srbija, novinarom i bivšim članom odbora Agencije za borbu protiv korupcije u Srbiji, mart 2021.
- 63 Intervju sa novinarom u Srbiji, mart 2021.
- 64 Intervju sa saradnikom iz Transparentnost Srbija, novinarom i bivšim članom odbora Agencije za borbu protiv korupcije u Srbiji, mart 2021.
- 65 Intervju sa konsultantom za infrastrukturu u Srbiji, mart 2021.
- 66 Dragana Pećo, srpski biznismen sa vezama u organizovanom kriminalu profitiraće od dogovora sa aerodromom, OCCRP, 18. oktobar 2018. <https://www.occrp.org/en/investigations/8759-serbianbusinessman-with-organized-crime-ties-to-profit-big-in-airport-deal>.
- 67 Nevladine organizacije potrošile oko 125 miliona KM, Kapital, 16. decembar 2008, <https://www.capital.ba/nevladineorganizacije-potrosile-oko-125-miliona-km/>.
- 68 Valerie Hopkins, Stare tenzije u Bosni i dalje žive 25 godina nakon Dejtona, Financial Times, 4. januar 2021. <https://www.ft.com/content/2704c51b-0e46-4891-81ad00c23d70ed5c>.
- 69 CIN, Brčanski grantovi prijateljima i biračima, 29. novembar 2019. <https://www.cin.ba/brcanski-grantovi-prijateljima-i-glasacima/>.
- 70 Intervju sa službenikom Uprave za indirektno oporezivanje u Bosni i Hercegovini, mart 2021.
- 71 Matthew Steadman i Stephanie Trapnell, Ostvaren napredak (UN), upravljanje odbranom u centralnoj i istočnoj Evropi, Transparency International, novembar 2020. <https://ti-defence.org/wp-content/uploads/2020/12/TIDSProgressUnmade-WEBv2.pdf>.
- 72 Intervju sa analitičarem odbrambene politike u Crnoj Gori, mart 2021.
- 73 Intervju sa ekonomistom u Bosni i Hercegovini, decembar 2020.
- 74 Uglješa Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, maj 2021. <https://globalinitiative.net/analysis/corruption-western-balkans/>.
- 75 Investopedia, Oporezivanje, <https://www.investopedia.com/terms/t/taxation.asp>.
- 76 Svetska banka, Poreski prihodi (% BDP) – Evro zona. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAx.TOTL.GD.ZS?locations=xC>.
- 77 Intervju sa preduzetnikom (1) u Bosni i Hercegovini, januar 2021.
- 78 Intervju sa taksistom u Bosni i Hercegovini, decembar 2020.
- 79 Intervju sa preduzetnikom (2) u Bosni i Hercegovini, januar 2021.
- 80 Intervju sa akademikom u Srbiji, januar 2021.
- 81 Intervju sa ekonomistom u Srbiji, april 2021.
- 82 Zvaničan odgovor Ministarstva finansija Srbije, april 2021.
- 83 Intervju sa službenikom finansijske policije u Bosni i Hercegovini, april 2021.
- 84 Intervju sa privatnim računovodom u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, mart 2021.
- 85 Intervju sa konsultantom za javne finansije u Crnoj Gori, april 2021.
- 86 Sebastian Beer, Ruud de Mooij i Li Liu, Međunarodno izbegavanje poreza na dobit: pregled kanala, veličina efekata i slepe tačke, Wiley Online Library, 20. januar 2019. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/joes.12305>; i UNODC, Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 87 David Bradbury, Tibor Hanappi i Anne Moore, Procena fiskalnih efekata erozije baze i promene profita: dostupnost podataka i analitička pitanja, SSRN, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3617651; i intervju sa poreskim savetnikom u Srbiji, mart 2021.
- 88 Intervju sa poreskim savetnikom u Srbiji, mart 2021.
- 89 Ekonomski i finansijske afere, Institucionalni dokument 107: Programi ekonomskih reformi Albanije, Crne Gore, Severne Makedonije, Srbije, Turske, Bosne i Hercegovine i Kosova za 2019. godinu: Pregled Komisije i procene zemalja, Evropska komisija, 5. jul 2019. https://ec.europa.eu/info/publications/2019-economic-reform-programmes-albania-montenegro-north-macedonia-serbia-turkey-bosnia-and-herzegovina-and-kosovo-commissions-overview-and-country-assessments_en.
- 90 Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj, Nacionalni program za suzbijanje sive ekonomije 2019-20, april 2019. <https://naled.rs/htdocs/Files/04407/National-program-for-countering-SE-2019-20.pdf>.
- 91 Takođe pogledajte odeljak o korupciji u ovom izveštaju. Za informacije o Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji, pogledajte Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Ilegalni finansijski tokovi u Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji: Ključni pokretači i aktuelni trendovi, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020, 15–18. <https://globalinitiative.net/analysis/iiffs-western-balkans>.
- 92 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 93 UNODC, regionalni program za jugoistočnu Evropu (2016–2019), 2015, 19, https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/rP_SEE_20162019_Approved.pdf. Veleprodajna cena koja se ovde koristi je ponderisani proslek koji su prikupili i izračunali stručnjaci za GI-TOC u četvrtom kvartalu 2020.
- 94 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 95 Ibid., 31.
- 96 Intervju sa policijskim inspektorom i penzionisanim policajcem koji je radio u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske, novembar 2020. Pogledati takođe: Pogledajte gdje su narodileri u Srpcu 'skrivali' laboratoriju za proizvodnju droge, Klix, 26 July 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=k2Pu3Lfvl>.

- 97 Saša Dragojlo, Organska hajka: državno saučesništvo u srpskoj farmi lekova „mlja“ na vlasti, BalkanInsight, 27. jul 2020, <https://balkaninsight.com/2020/07/27/organic-high-state-complicity-in-serbian-drug-farm-astain-on-government/>.
- 98 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 99 Međunarodni institut za krivično pravosuđe i ljudska prava Sirakusa, Zatvaranje jaza u implementaciji: Odgovori krivičnog pravosuđa na ilegalnu trgovinu u Jugoistočnoj Evropi i povezani izazovi, novembar 2020. 125, http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2020/11/SII-regional-crime-trends-report_web.pdf.
- 100 Intervju sa profesorom kriminalistike iz Beograda, Srbija, decembar 2020. Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 101 Na primer, videti Biljana Kilibarda, Upotreba droga u Srbiji, rezultati prvog istraživanja opšte populacije 2014. godine prema EMCDDA metodologiji, Institut za javno zdravlje Srbije, 2014. https://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_239816_EN_Biljana%20Kilibarda%20-%20Drug%20use%20in%20Serbia.pdf.
- 102 Na primer, videti Operaciju „Šiling“ – uspešnu operaciju u oblasti trgovine drogom i oružju, SELEC, april 2014. <https://www.selec.org/operation-shilling-a-successful-operation-in-the-field-ofdrug-trafficking-and-weapons-smuggling/>; Vlada Crne Gore, Saopštenje za novinare: Službenici Uprave carina su 26. Marta 2019. godine u više navrata oduzeli značajne količine opojnih droga. <https://www.gov.me/en/search/197612/Press-releaseOfficers-of-the-Customs-Administration-seized-significantamounts-of-narcotics-on-several-occasions-during-March.html>; Srpska i nemačka policija uhapsila 30 ljudi sa drogom vrednom 20 miliona dolara, Reuters, 13. septembar 2016. <https://www.reuters.com/article/us-serbia-germany-drugsidUSKCN11J127>.
- 103 Intervju sa biznjmenom iz Srbije, decembar 2020.
- 104 Međunarodna privredna komora je procenila svoju vrednost na 1,77 triliona dolara godišnje već u 2015. Vidi Svetski ekonomski forum, Stanje ilegalne ekonomije, briefing dokumenti, oktobar 2015. 3. http://www3.weforum.org/docs/WEF_State_of_the_Illicit_Economy_2015_2.pdf; i OECD, Trgovina lažnom robom sada čini 3,3% svetske trgovine i raste, 18. mart 2019. <https://www.oecd.org/newsroom/trade-in-fake-goods-is-now-33-of-world-tradeand-rising.htm>.
- 105 Đurđa Krivokapić, Srpska carina zadržala lažnu odeću, Petošević, 31.03.2021. <https://www.petosevic.com/resources/news/2021/03/4436>.
- 106 Azra Karup, Bosanski zvaničnici zaplenili lažnu obuću, Petošević, 2.4.2018. <https://www.petosevic.com/resources/news/2018/04/3895>.
- 107 Jelena Radović i Mladen Čolović, Lažna odeća, obuća, modni dodaci uništeni u Crnoj Gori, Petošević, 28.09.2018. <https://www.petosevic.com/resources/news/2018/09/3971>.
- 108 Tačne brojke su: 42,6% u Bosni i Hercegovini, 37,7% u Crnoj Gori i 36,8% u Srbiji. Tajana Barbić i dr., Ilegalna trgovina duvanskim proizvodima – šverc kroz balkansku rutu, Ekonomski institut, 2019, 82, <https://www.eizg.hr/UserDocsImages/projekti/Balkansmugg/BalkanSmuggStudy.pdf>.
- 109 Ibid., 10.
- 110 Intervju sa državnim službenikom u Federaciji Bosne i Hercegovine, decembar 2020.
- 111 Informaciju je dostavila Uprava za indirektno oporezivanje BiH u oktobru 2021.
- 112 Onlajn intervju sa zaposlenim u velikoj duvanskoj kompaniji, april 2021.
- 113 Ibid.
- 114 Visar Prebreza i dr., Kopiranje Kleopatre: Cigaretra „proizvedena u Egiptu“, preko Crne Gore, BalkanInsight, 11. decembar 2018, <https://balkaninsight.com/2018/12/11/copying-cleopatra-the-cigarette-made-in-egypt-viamontenegro-12-10-2018/>.
- 115 U većini isporuka Libija je bila navedena kao krajnja destinacija, ali su se našli i Egipt, Severni Kipar i Liban. Visar Prebreza i dr., Šverceri cigareta ponovo našli sigurnu luku u Crnoj Gori, BalkanInsight, 30.05.2019. <https://balkaninsight.com/2019/05/30/cigarette-smugglersfind-safe-harbour-in-montenegro-again>. Ostale slučajeve možete pronaći ovde: Visar Prebreza i dr., Kopiranje Kleopatre: Cigaretra „proizvedena u Egiptu“, preko Crne Gore, BalkanInsight, 11. decembar 2018, <https://balkaninsight.com/2018/12/11/copying-cleopatra-the-cigarette-made-in-egypt-viamontenegro-12-10-2018/>.
- 116 A.K., Podignuta optužnica protiv Crnogoraca: Švercovao skoro 300.000 kutija cigareta, Avaz, 14. maj 2021, <https://avaz.ba/vijesti/bih/651466/podignuta-optuznica-protivcrnogorca-svercovao-skoro-300-000-kutija-cigareta>.
- 117 Intervju sa predstavnicima civilnog društva u Srbiji, mart 2021.
- 118 Intervju sa preduzetnikom u Federaciji Bosne i Hercegovine, decembar 2020. Vidi i Fatjona Mejrdini, Okruženje bez filtera: Ilegalna trgovina duvanom na Kosovu, april 2020., Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, <https://globalinitiative.net/analysis/illicittobacco-kosovo/>.
- 119 Intervju sa makroekonomskim analitičarem u Bosni i Hercegovini, april 2021.
- 120 Patrick Kingsley, Balkanske zemlje zatvorile granice kako se pažnja okreće ka novim izbegličkim rutama, The Guardian, 9. mart 2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/09/balkans-refugee-route-closed-say-european-leaders>.
- 121 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 122 UNHCR, Jugoistočna Evropa – izbeglice, tražioci azila i drugi mešoviti pokreti – decembar 2020, 31. decembar 2020, <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/84317>.

- 123 Ovi podaci su dobijeni tokom brojnih intervju sa migrantima, istraživačkim novinarima, policijcima i ljudima koji rade u prihvatnim centrima za migrante u četvrtom kvartalu 2020. godine.
- 124 Metodologiji koja se koristi za izračunavanje ovog ukupne količine može se pristupiti: <https://globalinitiative.net/analysis/western-balkans-crime-hotspots-3/>.
- 125 Intervju sa zaposlenim Western Union-a na Kosovu, novembar 2020.
- 126 To je u proseku 30 komada oružja (ilegalnog i ilegalnog) na 100 stanovnika. Videti: Ted Leggett, Kriminal i njegov uticaj na Balkan i pogodene zemlje, UNODC, mart 2008. www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Balkan_study.pdf.
- 127 Aaron Karp, Procena globalnog broja vatrenog oružja u posedu civila, Small Arms Survey briefing paper, jun 2018. www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/TBriefingPapers/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf.
- 128 Opsrvatorija za ilegalnu ekonomiju Jugoistočne Evrope, Bilten rizika 2, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, 4ff, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/11/SEE-Obs-riskBulletin-2.pdf>.
- 129 Na primer, i Škaljarski i Kavački klan koristili su automatsko oružje i plastični eksploziv u svom tekućem ratu jedni protiv drugih.
- 130 Na primer, navodi se da je oružje korišćeno tokom napada na Bataclan u Parizu, Francuska, 2015. godine, bilo iz regionala. Jasmina Rose, Islamski teroristi opskrbljuju se oružjem sa Balkana, Deutsche Welle, 4 February 2020, www.dw.com/hr/islamski-teroristi-opskrbljuju-se-oruzejemsbalkana/a-52244446.
- 131 Međuagencijska radna grupa za finansiranje razvoja, Izveštaj o finansiranju održivog razvoja 2020, UN, mart 2021, https://developmentfinance.un.org/sites/developmentfinance.un.org/files/FSDr_2021.pdf.
- 132 FAFT, Šta je pranje novca? <https://www.fatf-gafi.org/faq/moneylaundering/>.
- 133 Martin S. Navias, Finansije i bezbednost, London: Hurst Publishers, 2019, 23, <https://www.hurstpublishers.com/book/finance-and-security/>.
- 134 UNODC, Pranje novca, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html>.
- 135 FATF, Ko smo mi, <https://www.fatf-gafi.org/about/>.
- 136 Nijedan pregled ukupnih ocena delotvornosti zemalja nije uključen u procene Bosne i Hercegovine ili Crne Gore. U ovim izveštajima, delotvornost se meri posebno u odnosu na 40 preporuka. MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Srbija, Izveštaj o međusobnoj evaluaciji pete runde, april 2016, 18. <https://rm.coe.int/anti-moneylaundering-and-counter-terrorist-financing-measureserbia-/1680715fdb>.
- 137 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 10. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visitanti-money-laundering-and-combating-/1680715b43>; MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Izveštaj o međusobnoj evaluaciji pete runde, april 2016, 18. <https://rm.coe.int/anti-moneylaundering-and-counter-terrorist-financing-measureserbia-/1680715fdb>; MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Crna Gora, april 2015. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-money-laundering-and-combating-/16807165d6>.
- 138 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 10. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visitanti-money-laundering-and-combating-/1680715b43>.
- 139 Intervju sa ekonomskim stručnjakom u Srbiji, mart 2021.
- 140 Čak 40 posto odraslih građana BiH nema bankovni račun, Bljesak.info, 8 April 2019, <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/novac/cak-40-posto-odraslih-gradana-bihnema-bankovni-racun/268773>.
- 141 Intervju sa advokatom u Srbiji, novembar 2020. i ekonomskim stručnjakom u Bosni i Hercegovini, decembar 2020.
- 142 Intervju sa policijskim službenikom iz Crne Gore, decembar 2020.
- 143 Borba protiv pranja para u BiH na početnom, kriminalci na profesionalnom nivou, Capital, 1 November 2019, <https://www.capital.ba/borba-protiv-pranja-para-u-bih-napocetnom-kriminalci-na-profesionalnom-nivou/>.
- 144 Na tri najveće banke otpada polovina ukupne aktive i depozita..
- 145 Nema dostupnih informacija. Međutim, navodi se da su većina filijale evropskih banaka.
- 146 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 10. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visitanti-money-laundering-and-combating-/1680715b43>; MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Srbija, Izveštaj o međusobnoj evaluaciji pete runde, april 2016, 18. <https://rm.coe.int/anti-moneylaundering-and-counter-terrorist-financing-measureserbia-/1680715fdb>.
- 147 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 10. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visitanti-money-laundering-and-combating-/1680715b43>.
- 148 Više detalja o tehnikama pranja novca možete pronaći, npr. Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.

- 149 Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Ilegalni finansijski tokovi u Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji: ključni pokretači u trenutni trendovi, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. <https://globalinitiative.net/analysis/iffs-western-balkans/>; Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 150 Intervju sa članom Saveta za borbu protiv korupcije u Srbiji, novembar 2020.
- 151 Intervju sa ekonomskim stručnjakom u Srbiji, mart 2021.
- 152 Cene dobijene od Zavoda za statistiku Srbije u 2020.
- 153 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Izveštaj o četvrtoj poseti procene – Crna Gora, april 2015. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-moneylaundering-and-combating/16807165d6>.
- 154 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 155 Ove nekretnine su registrovane na 160 od 1 600 firmi u Bosni i Hercegovini u vlasništvu arapskih investitora. Više od 70% registrovanih firmi osnovano je sa minimalnim potrebnim kapitalom od oko 1 000 € i ima najviše jednog zaposlenog; ipak, često upravljuju vrednim imanjima. Vidi: Arapska zemlja u Sarajevu i dalje, CIN, 7. februar 2020. <https://www.cin.ba/en/arab-land-in-sarajevo-and-beyond/>.
- 156 *Igre na sreću i sumnjičivi ugovori: falsifikovani pečati uprave za igre na sreću, a policija čuti, Cin, 2. mart 2021.* <http://www.cin-cg.me/igre-na-srecu-i-sumnjivci-ugovori-falsifikovani-pecati-uprave-za-igre-na-srecu-a-policija-cut/>.
- 157 Ibid. vidi takođe: Opservatorija ilegalnih ekonomija u Jugoistočnoj Evropi, bilten o riziku 4, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, 22. januar 2021, 7f, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/01/WEB_WB-rB-04.pdf; Državna revizorska institucija Crne Gore, Efikasnost inspekcijskog nadzora u oblasti igre na sreću: završni izveštaj, 10. jula 2019. <http://www.dri.co.me/1/doc/Izveštaj%20o%20reviziji%20uspjeha%20Efikasnost%20inspekcijskog%20nadzora%20u%20oblasti%20priredivanja%20igara%20na%20sreću.pdf>.
- 158 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 159 Ibid.
- 160 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 10. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-moneylaundering-and-combating/1680715b43>.
- 161 Mikrokrediti za makrokrimal, Slobodna Bosna.ba, 31 January 2013, https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/4880/mikrokrediti_za_makrokrimal.html; Ubio se na Imanju Nadomak Sarajeva: Nestali biznismen Nusret Čaušević pronaden mrtav!, Slobodna Bosna.ba, 23 May 2015, https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/21412/ubio_se_na_imanju_nadomak_sarajeva_nestali_biznismen_nusret_chausevic_pronadjen_mrtav.html.
- 162 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 10. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-moneylaundering-and-combating/1680715b43>.
- 163 Navodi se da su menjачnice u Srbiji obavezne da identifikuju svoje klijente samo ako iznos transakcije prelazi 5.000 evra, ali to redovno ne čine.
- 164 Evropska komisija, Radni dokument osoblja Komisije, Izveštaj o Crnoj Gori 2020, oktobar 2020, 47, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/montenegro_report_2020.pdf.
- 165 Intervju sa predstnikom Ministarstva finansija Srbije, mart 2021.
- 166 Intervju sa službenikom banke u Crnoj Gori, mart 2021.
- 167 Matthew Vincent, Zašto su biznisi zabrinuti za TBML, Financial Times, 1. januar 2021, <https://www.ft.com/content/bf9c5a20-6a2b-458c-b237-e8b6128b82ce>.
- 168 FATF, Trendovi i razvoj pranja novca zasnovanog na trgovini, decembar 2020. <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/content/Trade-Based-Money-LaunderingTrends-and-Developments.pdf>.
- 169 Ibid.
- 170 Ibid.
- 171 Matthew Vincent, Zašto su biznisi zabrinuti za TBML, Financial Times, 1. januar 2021, <https://www.ft.com/content/bf9c5a20-6a2b-458c-b237-e8b6128b82ce>.
- 172 Za više informacija o GFI metodologiji, pogledajte Dodatak 1.
- 173 Za više informacija, pogledajte Dodatak 1 o pozadini makroekonomskog merenja IFF-a.
- 174 Maja Forstater, Ilegalni finansijski tokovi, lažno fakturisanje u trgovini i multinacionalno izbegavanje poreza: isto ili drugačije? Washington: CGD, mart 2018, knj. CGD Policy Paper 123.
- 175 Plaćanje carina i dažbina na uvoz i izvoz obustavlja se do upotrebe ili potrošnje što dovodi do obaveze obračunavanja ovih dažbina.
- 176 OECD, Preporuka Saveta za suzbijanje ilegalne trgovine: Povećanje transparentnosti u zonama slobodne trgovine, 21. oktobar 2019. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0454>.
- 177 Originalni iznosi su dostavljeni istraživačkom timu u srpskim dinarima. Za konverziju u evre korišćen je kurs od 29. juna 2021. Intervju sa prodavcem i bivšim policajcem u Srbiji, januar 2021.
- 178 Intervju sa ekonomskim analitičarem u Republici Srbkoj, Bosna i Hercegovina, januar 2021.
- 179 Intervju sa direktorom trgovачke kompanije u Crnoj Gori, mart 2021.
- 180 Međunarodna organizacija rada (MOR), Pregled neformalne ekonomije u Srbiji, 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/-europe/-/-ro-geneva/-sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_751317.pdf.

- 181 ILO, Pregled neformalne ekonomije u Bosni i Hercegovini, 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/-/ro-geneva/-/sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_751314.pdf.
- 182 Intervju sa službenikom banke u Crnoj Gori, mart 2021.
- 183 Intervju sa policijskim službenikom u Crnoj Gori, decembar 2020.
- 184 Intervju sa policijskim inspektorom u Republici Srpskoj, decembar 2020.
- 185 Informaciju dao predstavnik crnogorske finansijsko-obaveštajne jedinice, decembar 2020.
- 186 U Crnoj Gori, ispitanci navode da je evro najčešće zaplenjena valuta, dok ispitanci iz Bosne i Hercegovine navode da se najčešće zaplenjuju evri i američki dolari.
- 187 Intervju sa službenikom granične policije Federacije Bosne i Hercegovine i policijskim službenikom u Crnoj Gori, decembar 2020.
- 188 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma Srbija, 2. pojačani naknadni izveštaj i ponovna ocena tehničke usklađenosti, decembar 2018, 6. <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/fur/MONEYVAL-FUR-Serbia-2018.pdf>.
- 189 Gotovina se navodno transportuje preko Zapadnog Balkana, posebno od strane turske dijaspore na svom putu iz Zapadne Evrope u Tursku.
- 190 Intervju sa ekonomskim analitičarem iz Republike Srpske, decembar 2020.
- 191 Intervju sa policijskim službenikom u Crnoj Gori, decembar 2020..
- 192 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, izveštaj o četvrtoj poseti procene – Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 10. <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visitanti-money-laundering-and-combating-/1680715b43>.
- 193 Intervju sa predstavnikom Finansijsko-obaveštajne jedinice u Crnoj Gori, decembar 2020.
- 194 Intervju sa službenikom banke u Bosni i Hercegovini, decembar 2020.
- 195 Ovo je posebno istakao granični službenik u Bosni i Hercegovini, decembra 2020.
- 196 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>
- 197 Ibid.
- 198 Intervju sa ekonomskim stručnjakom iz Srbije, decembar 2020.
- 199 Intervju sa službenikom banke u Crnoj Gori, mart 2021.
- 200 Intervju sa taksistom iz Bosne i Hercegovine, decembar 2020.
- 201 Intervju sa službenikom domaće i službenikom strane banke u Bosni i Hercegovini, april 2021.
- 202 Uglješa Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, maj 2021. <https://globalinitiative.net/analysis/corruption-western-balkans/>.
- 203 Armend Bekaj, Izbegavanje klizanja ka autoritarizmu u novim demokratijama, upozorenja sa Zapadnog Balkanom, Idea, <https://www.idea.int/news-media/news/escapingslide-towards-authoritarianism-new-democracies-alertswestern-balkans>.
- 204 Nieves Zúñiga, Ispitivanje zauzimanja države: neprimeren uticaj na donošenje zakona i pravosude na Zapadnom Balkanu i Turskoj, Transparency International, 9, https://images.transparencycdn.org/images/2020_report_ExaminingStateCapture_English.pdf.
- 205 Walter Kemp, Kristina Amerhauser i Ruggero Scaturro, Aktuelne cene: Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, april 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/SpotPrices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-inthe-Western-Balkans-1.pdf>.
- 206 Ibid.
- 207 Međunarodni institut za krivično pravosuđe i ljudska prava u Sirakuzi, zatvaranje jaza u implementaciji, https://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2020/11/SII-regional-crime-trends-report_web.pdf.
- 208 Ibid.
- 209 Intervju sa službenikom banke u Crnoj Gori, mart 2021.
- 210 Svetska banka, Poreski prihodi (% BDP), <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAx.TOTL.GD.ZS>.
- 211 Saša Dragojlo, Siniša Jakov Marušić, Danijel Kovačević i Samir Kajošević, „Nevidljivi“ balkanski frilenseri bore se za pravdedno oporezivanje u digitalnom dobu, 6. maj 2021. <https://balkaninsight.com/2021/05/06/invisible-balkan-freelancers-fight-forfair-taxation-in-a-digital-age/>.
- 212 Intervju sa konsultantom za javne finansije u Crnoj Gori, mart 2021.
- 213 Ibid.
- 214 MONEYVAL, Izveštaj o četvrtoj poseti za procenu, Bosna i Hercegovina, septembar 2015, 40 i 278, <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visitanti-moneylaundering-and-combating-/1680715b43>.
- 215 FATF, Ishodi FATF plenarno, 16-21. jun 2019., 21. jun 2019., <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/outcomes-plenary-june-2019.html>.
- 216 Ibid.
- 217 MONEYVAL, Izveštaj o četvrtoj poseti za procenu, Crna Gora, april 2015, 35, <https://rm.coe.int/reporton-fourth-assessment-visitanti-moneylaundering-andcombating-/1680716d6>.
- 218 MONEYVAL, Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Srbija, april 2016, 49, [https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/mer-fsrp/MONEYVAL\(2016\)2_MER_Serbia_en.pdf](https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/mer-fsrp/MONEYVAL(2016)2_MER_Serbia_en.pdf).
- 219 Intervju sa makroekonomskim analitičarem u Bosni i Hercegovini, mart 2021.
- 220 SIPA, državna agencija za istraže i zaštitu finansijsko-obaveštajni odjel pranje novca i finansiranje terorističkih aktivnosti Statistički podaci i otkrivene tipologije u 2019. godini, September 2020, 7, <http://sipa.gov.ba/assets/files/foo-docs/statistikaizvjestajfoobos.pdf>.
- 221 Izveštaj o radu Finansijsko-obaveštajnog sektora Uprave policije u 2020. godini, 8, <https://wapi.gov.me/download/bfe325d4-e965-47b9-b7f723a9157fec0c?version=1.0>.
- 222 Intervju sa službenikom banke u Srbiji, mart 2021.
- 223 Intervju sa službenikom banke za borbu protiv pranja novca u Srbiji, mart 2021.
- 224 Ibid.
- 225 Uprava za sprečavanje pranja novca, Godišnji izveštaj USPN 2020, 21. http://www.apml.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/Godisnji_izvestaj_o_radu_Uprave_za_2020_godinu.pdf

- 226 Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Ilegalni finansijski tokovi u Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji: ključni pokretači i trenutni trendovi, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 227 Jenna Danko, Delotvornost izveštaja o sumnjivim aktivnostima, Oracle Financial Services blog, 16. februar 2018. <https://blogs.oracle.com/financialservices/the-effectiveness-of-suspicious-activity-reports>.
- 228 Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, mart 2021, 10-27, <https://globalinitiative.net/wpcontent/uploads/2020/10/Infrastructure-of-integrity-34GITOC.pdf>.
- 229 Ognjen Golić i Žarko Popović, Registar krajnjih stvarnih vlasnika – korak bliže tokovima novca na Zapadnom Balkanu, Gecić Law, 26.08.2020. <https://www.geciclaw.com/the-register-of-ultimate-beneficialowners-a-step-closer-to-money-flows-in-westernbalkans/>.
- 230 Ibid.
- 231 Ibid.
- 232 Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, mart 2021, 10-27, <https://globalinitiative.net/wpcontent/uploads/2020/10/Infrastructure-of-integrity-34GITOC.pdf>.
- 233 Ibid., 24.
- 234 Ibid.
- 235 Intervju sa novinarom (2) u Srbiji, mart 2021.
- 236 Intervju sa novinarom (1) u Srbiji, april 2021.
- 237 Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, mart 2021, 18, <https://globalinitiative.net/wpcontent/uploads/2020/10/Infrastructure-of-integrity-34GITOC.pdf>.
- 238 Intervju sa analitičarem odbrambene politike u Crnoj Gori, mart 2021.
- 239 Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, mart 2021, 11, <https://globalinitiative.net/wpcontent/uploads/2020/10/Infrastructure-of-integrity-34GITOC.pdf>.
- 240 Vlada TK osniva Ured za borbu protiv korupcije i upravljanje kvalitetom, Tuzlanski, 4. maj 2021, <https://tuzlanski.ba/infoteka/vlada-tk-osniva-ured-za-borbu-protiv-korupcije-i-upravljanje-kvalitetom/>.
- 241 Ugi Zvekić i Sunčana Roksandić, Infrastruktura integriteta, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, mart 2021, 27, <https://globalinitiative.net/wpcontent/uploads/2020/10/Infrastructure-of-integrity-34GITOC.pdf>.
- 242 GIZ, Borba protiv ilegalnih finansijskih tokova širom sveta, <https://www.giz.de/en/worldwide/39748.html>.
- 243 OSCE, Praćenje suđenja u slučajevima organizovanog kriminala i korupcije u jugoistočnoj Evropi, <https://www.osce.org/odihr/483116>.
- 244 OSCE, Jačanje borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala u Jugoistočnoj Evropi kroz poboljšanu regionalnu saradnju u zapleni imovine, konfiskaciji, upravljanju i ponovnoj upotrebi, <https://www.osce.org/projects/asset-recovery-in-south-eastern-europe>.
- 245 UNODC, Regionalni program za jugoistočnu Evropu 2020–2023, 44, https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/UNODC_SEE_rP_27-11-2019_final.pdf.
- 246 UNODC, UNODC pokreće regionalni program za jugoistočnu Evropu za period 2020–2023. <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2019/November/unodc-launches-regional-programme-for-south-eastern-europe-for-the-period-2020-2023.html>.
- 247 UNODC, Regionalni program za jugoistočnu Evropu: Izgradnja regionalnih kapaciteta za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u jugoistočnoj Evropi, https://www.unodc.org/brussels/en/aml_cft.html.
- 248 Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Ilegalni finansijski tokovi u Albaniji, Kosovu i Severnoj Makedoniji: ključni pokretači i trenutni trendovi, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 249 Marcena Hunter, Mere koje ne pogađaju cilj: Prikupljanje prihoda stečenih kriminalom u modelima ilegalnih finansijskih tokova, ResearchGate, jun 2018. https://www.researchgate.net/publication/325860999_Measures_that_Miss_the_Mark_Capturing_proceeds_of_crime_in_illicit_financial_flows_models.
- 250 Ibid.
- 251 Maya Forstater, Ilegalni finansijski tokovi, lažno fakturisanje u trgovini i izbegavanje višenacionalnih poreza: isto ili drugačije?, Centar za globalni razvoj, mart 2018, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/illicit-financial-flowstrade-misinvoicing-and-multinational-tax-avoidance.pdf>.
- 252 UNODC, Konceptualni okvir za statističko merenje ilegalnih finansijskih tokova, oktobar 2020. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 253 Mreža poreske pravde, praćenje ranjivosti IFF-a, <https://iff.taxjustice.net/#/>.

GLOBALNA INICIJATIVA

PROTIV TRANSNACIONALNOG
ORGANIZOVANOG KRIMINALA

O GLOBALNOJ INICIJATIVI

Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala je globalna mreža sa preko 500 umreženih eksperata širom sveta. Globalna inicijativa pruža platformu za promovisanje veće debate i inovativnih pristupa kao građevinskih blokova za inkluzivnu globalnu strategiju protiv organizovanog kriminala.

www.globalinitiative.net

Norwegian Ministry
of Foreign Affairs